

Filozofski fakultet u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za hrvatski standardni jezik

Odsjek za istočnoslavenske jezike i književnosti

Katedra za ruski jezik

Zagreb, studeni 2016.

ISKAZIVANJE PROŠLOSTI U HRVATSKOME I RUSKOME JEZIKU

Komparativna analiza glagolskih oblika

ВЫСКАЗЫВАНИЕ ПРОШЛОГО В ХОРВАТСКОМ И РУССКОМ

ЯЗЫКАХ

Сравнительный анализ глагольных форм

EXPRESSING THE PAST IN CROATIAN AND RUSSIAN LANGUAGES

A Comparative Analysis of Verb Forms

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS-bodova

15 ECTS-bodova

Mentor:

Dr. sc. Ivan Marković, doc.

Komentorica:

Dr. sc. Željka Čelić, doc.

Studentica:

Mirna Gjuraš-Car

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Vrijeme u jeziku	3
2.1. Sustav glagolskih vremena u hrvatskome jeziku	4
2.2. Sustav glagolskih vremena u ruskome jeziku	5
3. Prošla glagolska vremena	8
3.1. Prošlo vrijeme	8
3.2. Prošlo vrijeme – značajke i upotreba	9
3.2.1. Prijevod prošlog vremena na hrvatski jezik	13
3.3. Perfekt	18
3.3.1. Krnji perfekt	20
3.4. Aorist	22
3.4.1. Prijevod aorista na ruski jezik	27
3.5. Imperfekt	31
3.5.1. Prijevod imperfekta na ruski jezik	35
3.6. Pluskvamperfekt	36
3.6.1. Prijevod pluskvamperfekta na ruski jezik	37
3.7. Umjesto pluskvamperfekta	38
4. Relativno upotrijebljena vremena	40
4.1. Relativno upotrijebljeni prezent	40
4.1.1. Historijsko sadašnje vrijeme (praesens historicum, настоящее историческое)	41
4.2. Relativno upotrijebljeni futur	42
4.2.1. Jednostavno buduće vrijeme u iskazu o prošlosti (простое будущее историческое)	44
5. Na granici	45
5.1. Давнопрошедшее время (davno prošlo vrijeme)	46
5.2. Konstrukcija imati + infinitiv (prošlo buduće vrijeme)	50
5.3. Прошедшее время мгновенно-произвольного действия (punktualno prošlo vrijeme)	52
5.3.1. Historijski (pripovjedački) imperativ	53
6. Ostali glagolski oblici s vremenskim značenjem	56

6.1.	Kondicional prvi	56
6.2.	Kondicional drugi	59
6.3.	Glagolski prilog sadašnji/Деепричастие несовершенного вида.....	60
6.4.	Glagolski prilog prošli/Деепричастие совершенного вида	64
6.5.	Причастие/particip.....	67
6.5.1.	Причастие действительное прошедшего времени (particip aktivni <i>prošloga vremena</i>).....	67
6.5.2.	Причастие страдательное прошедшего времени (particip pasivni <i>prošloga vremena</i>)/glagolski pridjev trpni	69
7.	Zaključak.....	71
8.	Literatura	73
9.	Sažetak i ključne riječi	76
10.	Резюме и ключевые слова	77

1. Uvod

U radu će se komparativno analizirati glagolski oblici kojima se u hrvatskome i ruskome jeziku može iskazivati prošlost. Opisat će se njihovo značenje i upotreba te će se, gdje je to moguće, navesti primjeri prijevoda tih oblika s hrvatskoga na ruski i s ruskoga na hrvatski jezik. Analizirani korpus obuhvaća prijevode četiriju književnih djela, dvaju izvorno napisanih na hrvatskome i dvaju na ruskome jeziku. S obzirom na to da je tek nevelik broj književnih djela preveden s hrvatskoga na ruski jezik, izbor vrela bio je ograničen. Djela koja su na koncu odabrana, jesu: *Baba Jaga je snijela jaje* Dubravke Ugrešić te *Judita* Mire Gavrana. Što se pak romana prevedenih s ruskoga na hrvatski jezik tiče, odabran je jedan klasik – *Zločin i kazna* Fjodora M. Dostojevskog i jedan suvremeni kriminalistički roman – *Azazel* Borisa Akunjina. Budući da se radi o jednom od najpoznatijih djela ruske književnosti, roman *Zločin i kazna* dostupan je u nekoliko različitih prijevoda. Ovdje će se analizirati, kada je to zbog različitosti potrebno, dva – jedan Ise Velikanovića i jedan Zlatka Crnkovića. Primjeri preuzeti iz romana *Baba Jaga je snijela jaje* bit će u radu označeni kraticom BJ, primjeri iz *Judite* kraticom J, iz *Azazela* kraticom A, a iz *Zločina i kazne*, ovisno o prevoditelju kraticama ZV (I. Velikanović) ili ZC (Z. Crnković). Svi neobilježeni primjeri su naši.

Budući da ruska gramatika ne koristi latinske nazive glagolskih vremena, kako bi se izbjegle pogreške u razumijevanju teksta, u radu će se glagolska vremena ruskoga jezika pisati kurzivom (npr. *prošlo vrijeme*, *složeno buduće vrijeme* itd.).

Svojevrsan uvod u analizu bit će dan u drugom poglavlju, gdje će se ukazati na razliku između izvanjezičnog (eng. *time*) i ojezičenog (eng. *tense*) vremena te će se predstaviti neki od osnovnih pojmova kojima će se služiti dalje u tekstu.

Od trećeg će se poglavlja nadalje analizirati realizacija vremena u jeziku (eng. *tense*). Opisat će se sustavi glagolskih vremena u obama jezicima da bi se potom u četvrtome poglavlju pristupilo pojedinačnom opisu svih prošlih glagolskih vremena. Analizirat će se i oprimjeriti hrvatski perfekt, aorist, imperfekt i pluskvamperfekt te rusko *prošlo vrijeme*.

U četvrtom će se poglavlju opisati glagolska vremena koja tek kada su relativno upotrijebljena mogu iskazivati prošlost.¹ Riječ je o *historijskom prezentu* (*настоящее историческое*) i *historijskom futuru* (*простое будущее историческое*).²

Petim će se poglavljem obuhvatiti glagolski oblici koji su „na granici“ vremena i vida ili vremena i načina, odnosno oblici kojima nedostaje neka od značajki da bi se smatrali glagolskim vremenom, no vrijeme svakako iskazuju. U tu su skupinu oblika uvršteni *davno prošlo vrijeme* (*давнопрошедшее время*), konstrukcija *imati* + infinitiv (prošlo buduće vrijeme) te *punktualno prošlo vrijeme* (*прошедшее время мгновенно-произвольного действия*).

U posljednjem (šestom) poglavlju analize opisat će se značajke i upotreba ostalih glagolskih oblika kojima se može govoriti o prošlosti. Riječ je o dvama kondicionalima (prvom i drugom), dvama glagolskim priložima (*деенпучастия*) te o dvama participima. Budući da postoji razilaženje u broju, značenju i upotrebnim potencijalima hrvatskih i ruskih participa, za hrvatski će se particip koristiti naziv *glagolski pridjev trpni*, dok će ruski (*пучастия*) na hrvatski jezik biti prevedeni kao *participi*.

U sedmom će se poglavlju dati zaključak.

¹ O relativnoj se upotrebi govori kada se gramatičke oznake kategorije vremena promatraju u odnosu na vrijeme o kojem se govori, npr. *Dođem ja jučer*. Suprotna je relativnoj – apsolutna upotreba, koja označava promatranje vremena i vremenskih oznaka iz trenutka u kojem se govori, npr. *Dođoh ja jučer* (usp. Barić et al. 2005: 407).

² Na odgovarajući termin u ruskim lingvističkim radovima nismo naišli pa smo oblik imenovali analogno ruskome nazivu za historijski prezent.

2. Vrijeme u jeziku

Vrijeme (eng. *time*) je jedan od temeljnih kognitivnih koncepata ljudskoga uma. Sam je koncept vremena univerzalan i omogućava razlaganje na ono što se događa (sadašnjost), ono što se dogodilo (prošlost) i ono što će se tek dogoditi (budućnost). Budući da se „iskustvo vremena“ iskazuje u svakom govornom činu, ono je u jeziku gramatikalizirano³ – sadržano u gramatičkoj kategoriji vremena (usp. Badurina 2013: 75). Trojna je segmentacija vremena, zbog čovjekove logičke podjele vremena na ono što se zbilo, što se zbiva i što će se zbiti, svojstvena velikom broju jezika, no nipošto nije jedina – uobičajenija je dvojna segmentacija gdje se vrijeme dijeli na prošlost i neprošlost ili budućnost i nebudućnost, a brojni su i jezici bez posebnih obilježivača vremena kakav je naprimjer mandarinski kineski (usp. Marković 2012: 189). Važno je napomenuti da čak i kada se govori o trojnoj segmentaciji vremena, jezično vrijeme nije isto što i ontološko, realno ili astronomsko vrijeme, npr. prezentom se ne iskazuje tek trenutak govornoga čina, već ono predstavlja jedinstvo realnog sadašnjeg vremena, bliske prošlosti i bliske budućnosti, npr. u rečenici *Pišem knjigu*. (pisao sam, pišem i pisat ću još neko vrijeme). U hrvatskom se jeziku prezentom ili sadašnjim vremenom, zbog gramatičkih značajki, smatraju i oblici tipa *napišem* koji, zato što se ne odvijaju istovremeno ni s trenutkom govornoga čina ni s kakvim drugom polaznom točkom vremenske lokalizacije, sadašnjost ne mogu iskazivati. Vremenski se odnosi mogu uspostavljati između događaja označena rečenicom i vremena *u kojem* se govori (indikativno izražavanje vremena) ili između događaja označena rečenicom i vremena *o kojem* se govori (konjunktivno ili vezano izražavanje vremena) (usp. Silić – Pranjković 2005: 287). U prvom će se slučaju događaj vremenski lokalizirati uspostavljanjem odnosa prema govornom činu, dok će se u drugom slučaju odnos uspostavljati prema kakvom drugom, iz konteksta poznatom vremenu, npr. *Kad sam stigao, svi su već bili pijani*. Prvi se način uspostavljanja vremenskih odnosa naziva još i apsolutnom, a drugi relativnom upotrebom glagolskih vremena (usp. Barić *et al.* 1990: 280). U hrvatskome se i ruskome jeziku vremenski odnosi primarno iskazuju glagolskim vremenima (eng. *tense*).⁴ Glagolima se i u hrvatskome i u ruskome jeziku provodi trojna

³ Gramatikalizacija predstavlja prenošenje izvanjezične stvarnosti u jezik, ovdje – ojezičenje izvanjezičnog „iskustva vremena“ (usp. Brlobaš 2013: 44).

⁴ Osim glagolskim vremenima vremenski se odnosi mogu iskazivati i drugim glagolskim oblicima (glagolskim načinom, glagolskim priložima i pridjevima), različitim leksemima s vremenskim značenjem (*minuta, jutarnji, prije, već...*), sintaktičkim konstrukcijama (svake subote), nezavisnosloženim i zavisnosloženim (poglavito vremenskim) rečenicama itd. (usp. Pranjković 2013: 33).

segmentacija vremena na prošlost, sadašnjost i budućnost, dok neke druge vrste riječi (prilozi, prijedlozi, pridjevi...) uspostavljaju, na sintaktičkoj razini, odnose među događajima (ne)ostvarenima u određenom vremenu. Iako govorimo o trojnoj segmentaciji vremena, glagolskih je oblika kojima se iskazuje vrijeme i u hrvatskome i u ruskome jeziku znatno više. U ovome će se radu, pregledom glagolskih vremena te analizom svih glagolskih oblika kojima se može iskazivati prošlost, pokušati ustvrditi zašto je tomu tako. Konkretno, kakve se nijanse značenja kriju u različitim oblicima kojima se iskazuje prošlost te kako se oblici koji nemaju ekvivalenta u drugome jeziku mogu uspješno prevoditi.

2.1. Sustav glagolskih vremena u hrvatskome jeziku

Sustav glagolskih vremena obuhvaća u hrvatskome jeziku sedam paradigmi. Svaka od njih odgovara po jednom glagolskom vremenu pa tako u hrvatskome postoje:

1. prezent ili sadašnje vrijeme
2. aorist ili prošlo svršeno vrijeme
3. imperfekt ili prošlo nesvršeno vrijeme
4. perfekt ili opće prošlo vrijeme
5. pluskvamperfekt ili pretprošlo vrijeme
6. futur prvi ili buduće vrijeme
7. futur drugi ili predbuduće vrijeme (Barić *et al.* 2005: 232)

Hrvatski je jezik zadržao većinu praslavenskih i staroslavenskih glagolskih oblika, što je i razlog današnjemu bogatstvu kategorije vremena. Od praslavenskoga su jezika naovamo u upotrebi aorist, imperfekt i pluskvamperfekt, prezentski su sufiksi praslavenskima gotovo jednaki (osim 1. l. jd.), dok su dva futura rezultat s jedne strane balkanske (analitički futur s pomoćnim glagolom *htjeti*), a s druge sjevernoslavenske (s pomoćnim glagolom *biti*) tvorbe (usp. Matasović 2001: 303).

Svako od glagolskih vremena hrvatskoga jezika ima jedinstvenu paradigmu što, kao što ćemo pokazati, u ruskome nije slučaj.

Tablica 1. Sustav glagolskih vremena u hrvatskome jeziku

VRIJEME	1. lice jd.
Prezent	pišem/napišem
Aorist	napisah
Imperfekt	pisah
Perfekt	pisao sam/napisao sam
Pluskvamperfekt	bio sam pisao/bio sam napisao
Futur prvi	pisat ću/napisat ću
Futur drugi	budem pisao/budem napisao

Glagolska vremena usustavljena su na temelju paradigmatških razlika, odnosno različita glagolska vremena imaju i različite glagolske oblike. Tako se naprimjer svršeni prezent, iako iskazuje budućnost, u sustavu naziva prezentom (ili sadašnjim vremenom, npr. *napišem*) jer mu je paradigma jednaka paradigmi nesvršenoga prezenta (koji sadašnjost iskazuje, npr. *pišem*). Glagolski vid u hrvatskome sustavu vremena ne određuje odnose među glagolskim vremenima; jedina glagolska vremena uvjetovana vidom jesu aorist i imperfekt, no čak i u njihovu slučaju postoje odstupanja pa aorist nekada može imati imperfektne, a imperfekt aoristne sufikse, odnosno imperfekt se može tvoriti i od svršenih, a aorist i od nesvršenih glagola (v. § 3. 6).

2.2. Sustav glagolskih vremena u ruskome jeziku

Sustav glagolskih vremena ruskoga jezika obuhvaća četiri glagolska vremena: *prošlo*, *sadašnje* te *jednostavno* i *složeno buduće vrijeme*. Međutim rusko je tumačenje glagolskih vremena nešto drugačije od hrvatskoga. U hrvatskome jeziku, kao što smo ranije rekli, svako glagolsko vrijeme ima svoju paradigmu. U ruskome jeziku nije tako. Problematičan je odnos između *sadašnjeg* i *jednostavnog budućeg vremena* jer se ta dva vremena ne razlikuju fleksijski, nego derivacijski – prvo je nesvršeno, a drugo svršeno. Najčešće se u ruskim gramatikama i gramatičkim priručnicima navodi kako ruski jezik ima četiri glagolska vremena (*prošlo*, *sadašnje*, *jednostavno* i *složeno buduće*) te pet oblika kojima se, ovisno o glagolskome vidu, navedena vremena mogu iskazivati. Prošlost i budućnost mogu se

iskazivati i svršenim i nesvršenim, dok se sadašnjost iskazuje isključivo nesvršenim glagolima. Evo i tablice:

Tablica 2. Sustav glagolskih vremena u ruskome jeziku (*Sovremennyj russkij jazyk*, 2001)

Формы времени 'vrijeme'	Формы вида 'Vid'	
	Несовершенный вид 'nesvršeni vid'	Совершенный вид 'svršeni vid'
Прошедшее время 'prošlo vrijeme'	писал 'pisao sam/si/je'	написал 'napisao sam/si/je'
Настоящее время 'sadašnje vrijeme'	пишу 'pišem'	/
Будущее время 'buduće vrijeme'	буду писать 'pisat ću'	напишу 'napišem'

Dva su osnovna problema pri klasifikaciji ruskih glagolskih vremena: međuodnos vida i vremena te nekonzistentnost pri određivanju kriterija koji će taj odnos uređivati. Oba su problema tek naizgled problemi, gramatički je situacija sasvim jasna. Ako bi se određivanju broja vremena pristupilo gramatički, tj. utvrđivanjem broja različitih gramatičkih oblika/gramema (kao što je to u hrvatskom jeziku), rezultat bi bio sustav s trima različitim paradigmatama:

1. пис-а-л-ø/на-пис-а-л-ø 'pisao sam/napisao sam'
2. пис-(j)у-ø/на-пис-(j)у-ø 'pišem/napišem'
3. буд-у-ø писать 'pisat ću'

Ako bi se pak klasifikaciji pristupilo preko vida, uzimajući u obzir značenje glagola (vremensko i vidsko), a ne njegove gramatičke oblike, dobila bi se sljedeća slika:

1. писал 'pisao sam'
2. написал 'napisao sam'
3. пишу 'pišem'
4. напишу 'napišem'
5. буду писать 'pisat ću'

Oblik *писал* (*pisao sam/si/je*) mogao bi se u tom slučaju nazvati *prvim*, a oblik *написал* *drugim prošlim vremenom* ili kako drugačije, no ta bi dva oblika bila različitim glagolskim vremenima. Ako je jedan od kriterija pri ustrojstvu sustava glagolski vid, njegovo bi provođenje moralo biti dosljedno, a ne samo kada je riječ o oblicima tipa *пишу* (*pišem*) i *напишу* (*napišem*). Ali kriterij ovdje nije ni vid ni fleksija, nego semantika, logika koja se tiče samo oblika s konjugacijom -у, -ешь, -ет, -ем, -ете, -ут (ili -ю, -ишь, -ит, -им, -ите, -ят) i prema kojoj sadašnjost ne može biti iskazana svršenim glagolom jer svršenim glagolima nije svojstvena trajnost. Ruska gramatika (1980: 627) o *jednostavnom budućem vremenu* kaže sljedeće:

Oblici kao što su: *напишу, сделаю* (*napišem, napravim*) nazivaju se oblicima budućeg vremena (jednostavno buduće vrijeme) prema njihovu osnovnom značenju; prema načinu tvorbe pak oni su oblici sadašnjeg vremena perfektivnih glagola.

Iako je osnovno značenje *jednostavnog budućeg vremena* budućnost (kao i hrvatskoga futura I.), njime se, prema Ruskoj gramatici (1980: 629), u određenom kontekstu može iskazivati i sadašnjost (što s hrvatskim futurom I. ipak nije slučaj), npr.

Бывает так, что **захочет** вдруг забыть себя человек, – все забыть.

Događa se da **poželi** čovjek odjednom zaboraviti sebe – sve zaboraviti.

Takvom se upotrebom *jednostavnog budućeg vremena* najčešće iskazuje iterativnost. Odnos *jednostavnog* i *složenog budućeg vremena* blizak je odnosu hrvatskoga svršenog prezenta i futura I., posebno ako se u obzir uzme i nestandardna, no učestala, upotreba svršenog prezenta umjesto futura I., npr. *Napišem ti sutra, Pogledam kad dođem doma, Pojedem kasnije* itd. *Jednostavnim budućim vremenom* moguće je u ruskome jeziku iskazivati sadašnjost samo zahvaljujući tomu što je njegov oblik jednak obliku nesvršenoga *sadašnjeg vremena*. Uz odgovarajući kontekst, koji mu takvu mogućnost otvara, *jednostavno buduće vrijeme* može realizirati svoje periferno značenje (usp. Ruska gramatika 1980: 629).

Ruski jezik ne poznaje perifrastični oblik kojim bi se svršenim glagolima iskazivala buduća radnja (oblik *буду* + infinitiv svojstven je samo nesvršenima), npr.

Я напишу письмо завтра. 'Napisat ću pismo sutra.'

Я буду писать письмо завтра. 'Pisat ću pismo sutra.'

Što se prošlosti i *prošloga vremena* tiče, iako se u tablicama sustava glagolskih vremena često razdvajaju nesvršeni i svršeni oblik, čini se to samo radi bolje preglednosti, pitanje vida relevantno je isključivo za *sadašnje* i *jednostavno buduće vrijeme*. U ruskome jeziku postoji samo jedno prošlo glagolsko vrijeme.

3. Prošla glagolska vremena

3.1. Prošlo vrijeme

Današnje se rusko *prošlo vrijeme* razvilo akumulacijom značenjā glagolskih vremena koja su iz ruskog jezika postupno iščezla, i to najkasnije u XVIII. stoljeću (usp. Kuznjecov 1965: 234–244). Staroruski sustav vremena poznao je četiri prošla glagolska vremena: perfekt, aorist, imperfekt i pluskvamperfekt ili davno prošlo vrijeme (давнопрошедшее время).⁵ Značenja su tih glagolskih vremena bila gotovo jednaka njihovim značenjima u hrvatskome jeziku:

- Aorist je iskazivao određenu kratkotrajnu ili dugotrajnu radnju koja se u prošlosti dogodila samo jednom i nemoguće ju je razložiti na sastavne dijelove.
- Imperfekt je iskazivao vremenski neograničenu radnju u prošlosti, dugu ili iterativnu (ali samo ako iterativnost nije vremenski ograničena).
- Pluskvamperfekt je, kao i danas u hrvatskome jeziku, iskazivao radnju izvršenu prije neke druge prošle radnje, iskazane glagolom glavne surečenice ili pak stanje u prošlosti koje je rezultat neke druge završene radnje.
- Stari se perfekt ne uzima strogo kao prošlo vrijeme jer je iskazivao stanje u sadašnjosti koje je nastalo kao rezultat kakve radnje izvršene u prošlosti (na taj je način perfekt na prošlost samo ukazivao, ali ju nije sam iskazivao).⁶ (usp. Kuznjecov 1965: 190)

⁵ Važno je napomenuti kako staro davno prošlo vrijeme (давнопрошедшее время) nije značenjski jednako vremenu o kojem ćemo govoriti u poglavlju 5.1., iako je naziv isti. Staro je davno prošlo vrijeme značenjski odgovaralo današnjem hrvatskom pluskvamperfektu.

⁶ Naprimjer u rečenici *Došao sam.*, gdje glagol ne ukazuje na sam proces dolaženja, već na njegov rezultat – *sad sam ovdje*.

Od staroruskog sustava prošlih vremena ostalo je danas samo jedno za koje je, s obzirom na to da drugih vremena nema, prihvaćen jednostavan naziv *прошедшее время* (*prošlo vrijeme*). *Prošlo vrijeme* značenjem obuhvaća sva četiri stara prošla vremena, a oblikom je jednako samo jednoj sastavnici staroga perfekta – participu sa sufiksom *-l*.⁷ Ostala prošla vremena ostavila su u suvremenome ruskom jeziku tek nekoliko zanimljivih tragova, ovisno o tome koliko su dugo i koliko aktivno bila u upotrebi. Ovdje ćemo ih pobrojati, dok će nešto više o njima biti rečeno u poglavljima koja slijede:

- a. aorist: *бышь* (čestica),⁸ *чтобы, дабы, как бы* (veznici), *бы* (sastavnica kondicionala)⁹
- b. pluskvamperfekt: *жил-был* (konstrukcija kojom se najčešće započinje bajka, bio jednom...), konstrukcija *было + prošlo vrijeme*

3.2. *Prošlo vrijeme – značajke i upotreba*

U ruskome je jeziku proces postupne zamjene pluskvamperfekta, imperfekta i aorista perfektom završio, pa je tako od razgranatog staroruskog sustava vremenā ostalo samo *прошедшее время* (*prošlo vrijeme*). Iako se u hrvatskome jeziku ostala tri prošla vremena mogu zamijeniti perfektom, a da se značenje iskaza bitno ne promijeni, ona ipak služe za nijansiranje, dajući dodatnu informaciju o vremenskom razmaku između trenutka govorenja i radnje, o utjecaju radnje iz prošlosti na govornika u sadašnjosti (u trenutku govorenja), o odnosu radnje o kojoj se govori i neke druge radnje u prošlosti itd. (v. § 3.2.1.). U ruskome jeziku nema posebnih glagolskih oblika kojima bi se značenje glagola sužavalo ovisno o odnosu radnje i trenutka govorenja ili međusobnom odnosu dviju radnji pa tu ulogu preuzima glagolski vid. Prema Vinogradovu (1972: 557–569) oba vida (svršeni/perfektivni i nesvršeni/imperfektivni), kada su u *prošlom vremenu*, imaju po nekoliko različitih značenja. Nesvršeno *prošlo vrijeme* ne ostvaruje ni sintaktičku ni semantičku vezu s trenutkom govorenja ni s kakvom drugom radnjom. Rezultat tako iskazane radnje za trenutak govorenja

⁷ Stari se perfekt sastojao od prezenta pomoćnoga glagola *быть* (*biti*) i *-l* participa (usp. Kuznjecov 1965: 245).

⁸ Zastupljenija je teorija da je navedena čestica skraćeni oblik glagolskoga oblika *бáеуь*. U poglavlju 3. 5. objasniti ćemo zašto smo je ipak uvrstili ovdje.

⁹ Neki gramatičari (npr. A. A. Šahmatov) s aoristom povezuju i oblike tipa *нобегу*, kada oni iskazuju prošlost. U ovom će se radu ti oblici obraditi u poglavlju 5. 3. pod naslovom *Punktualno prošlo vrijeme*.

nije relevantan jer se radnja u potpunosti smješta u prošlost. Kao primjer Vinogradov (*ibid.*) navodi rečenični par:

- (1) Кто построил этот дом? 'Tko je sagradio ovu kuću?'
- (2) Кто строил этот дом? 'Tko je gradio ovu kuću?'

Za razliku od prve rečenice para, koja se može odnositi i na inicijatora ili vlasnika, druga se rečenica odnosi isključivo na arhitekta ili građevinara koji je samu radnju obavljao. Oblik *строил* (*gradio*) označava konkretan proces gradnje i radnju dovodi u svezu samo sa stvarnim vršiteljem radnje. Istoga su značenja i rečenice na hrvatskome jeziku. Budući da *прошло vrijeme* nesvršenoga vida iskazuje radnju u njezinu trajanju, a ne u rezultatu, ono se upotrebljava kada se pozornost želi usmjeriti na provođenje radnje, na proces, a ne na smjenu kakvih događaja. Zbog toga se glagoli nesvršenoga vida često koriste pri opisivanju ili pak za iskazivanje svakodnevnih radnji kao što su: *есть, нуть, спать, видеть, слышать...* (*jesti, piti, spavati, vidjeti, čuti...*). Upotrebom glagola nesvršenoga vida proces se potvrđuje ili negira, neovisno o njegovu rezultatu, npr. u rečenici:

- (3) – А ты уже ел? – Ел. '– Jesi li već jeo? – Jesam, jeo sam.'

Takva je upotreba moguća samo kada je riječ o glagolima nesvršenog vida koji nemaju izraženo značenje iterativnosti. Nesvršeni je vid statičan pa se najčešće koristi pri opisivanju – kada je na prvom mjestu potvrda ili negacija radnji, a njihovo smjenjivanje i rezultat su drugotni, npr.

- (4) С виду он был такой странный; так неловко **ходил**, так неловко **раскланивался**, так чудно **говорил**, что я с начала на него без смеху и смотреть не могла (Бедные люди, Ф. М. Достоевский). (Vinogradov (1972: 561)
Izgledao je tako neobično; tako **je** nespreno **hodaо**, tako **se** nespreno **naklanjao**, tako **je** čudno **govorio** da isprva u njega bez smijeha nisam mogla ni gledati.

Nije naodmet spomenuti ovdje i teoriju bezvremenosti ruskoga glagola čiji se opis glagolskih oblika sa sufiksom *-l-* uvelike podudara s već rečenim. Prema toj teoriji nema u ruskome jeziku posebnih glagolskih oblika kojima bi se iskazivale prošlost i budućnost. Glagolski oblici koji se nazivaju *прошlim* i *будућим временом*, prema toj teoriji, uopće nisu glagolska vremena. Paradigmi prošloga vremena nema jer se radnje koje su u prošlosti izvršene u

trenutku govorenja više ne vide kao radnje. Ruski je jezik poseban utoliko što je za iskazivanje radnji koje su se odvale u prošlosti, za razliku od ostalih slavenskih jezika, počeo koristiti same participe, ne dodajući im niti oduzimajući ništa kako bi stvorio nove oblike (kao što je to slučaj primjerice s hrvatskim jezikom). Prema teoriji bezvremenosti govor o prošlosti uvijek je opisivanje. Kao primjer Aksakov (2012), jedan od glavnih pobornika te teorije, navodi dvije rečenice:

Он **уныл** покуда... 'On je **tužan** dok...'
 Он от неудачи **не уныл** 'Nije se od nesreće **rastužio**'

U prvoj je rečenici upotrijebljen pridjev, a u drugoj glagol. Budući da kratki oblik pridjeva *унылый* i glagol *уныть* u *prošlom vremenu* imaju isti oblik, Aksakov tvrdi kako je navodno *prošlo vrijeme* zapravo tek glagolski pridjev.¹⁰

Sljedeći način upotrebe glagola nesvršenoga vida, kako navodi Vinogradov (1972), odnosi se na glagole koji nemaju izražena vidska obilježja (npr. sufikse *-ов-*, *-ив-* ili *-н-*). Takvi glagoli, iako nesvršeni, u perfektu mogu potpuno izgubiti značenje trajnosti ili iterativnosti, npr.

(5) Я завтракал, но уже проголодался. 'Doručkovao sam, ali već sam gladan.'

Za navedeni je primjer važno ukazati na razliku između ruskoga i hrvatskoga glagola. Naime, ruski glagol *завтракать* nesvršen je i ima svoj svršeni parnjak *позавтракать*, dok je hrvatski glagol *doručkovati* dvovidan, odnosno može biti i svršen i nesvršen. Govornici hrvatskoga jezika dvovidne glagole u perfektu često doživljavaju kao svršene pa im ponekad domeću dodatne derivacijske sufikse, tj. imperfektiviziraju već imperfektivne glagole, npr. *večeravao*, *parkiravao*, *razminiravao* itd. (v. § 5.1.). U ruskome se jeziku pak svršene radnje koje su u hrvatskome iskazane dvovidnim glagolima najčešće iskazuju nesvršenim glagolima iako u jeziku postoji oblik kojim bi se mogla iskazati njihova završenost, npr.

(6) **Telefonirao sam** mu jučer. 'Я **звонил** ему вчера.'
 (7) Jučer **sam ručao** s gospođom Katjom. 'Вчера я **обедал** с госпожой Катей.'

¹⁰ U hrvatskome se jeziku takav oblik i naziva glagolskim pridjevom radnim te je samo jedna od dviju sastavnica perfekta.

Oba navedena glagola (*звонить* i *обедать*) imaju svršene parnjake (*позвнить* i *пообедать*), no oni se u takvu sintaktičkom ustrojstvu najčešće ne koriste. Svršeni se parnjaci glagola iz primjera (6) i (7) koriste uglavnom kada je riječ o zavisnosloženim rečenicama ili kada se daje kakva dodatna informacija o okolnostima u kojima se radnja zbila, npr.

- (8) Меня это не интересует, я **позвонил** просто, чтобы потратить ваше время. (habranabr.ru, 15. 07. 2016.)

To me ne zanima, **nazvao sam** samo da vam potrošim vrijeme.

Razlog je tomu to što je u navedenim primjerima važno tek da se odvijanje radnje u prošlosti potvrdi. Korištenjem svršenoga glagola radnja se dovodi u vezu s trenutkom govorenja te se pridaje važnost rezultatu, što je u spomenutim slučajevima nepotrebno. Kada bismo zamijenili hrvatske dvovidne glagole iz primjera (6) i (7) glagolima bliskoga značenja (*zvati* i *jesti*), rezultat bi bio isti:

- (9) **Zvao sam** te jučer.
(10) Jučer **sam jeo** u odličnom restoranu.

Za razliku od nesvršenih glagola koji ne ostvaruju vezu s trenutkom govorenja, glagoli svršenoga vida radnju iskazuju zajedno s njezinim rezultatom. Najreprezentativniji je u tom smislu Vinogradovljev (1972) primjer rečenice:

- (11) Пушкин родился в 1799 г. 'Puškin se rodio 1799. god.'

(ali ne kao odgovor na pitanje: „Kada se Puškin rodio?“, već kao nemotivirana konstatacija) u kojoj rezultat vrijedi do trenutka govorenja. Tek se u rečenici:

- (12) Пушкин родился в 1799 г. и умер в 1837 г.
Puškin se rodio 1799. god. i umro 1837. god.

pojavom druge radnje, rezultat prve radnje smješta u prošlost, a rezultat druge radnje dolazi u vezu s trenutkom govorenja. „U obliku prošlog vremena svršenoga vida kao da se susreću kvalitativno-perfektivno i dinamički-rezultativno značenje“ (Vinogradov 1972: 563). Rezultat radnje iskazane svršenim vidom vrijedi ili do trenutka govorenja ili do kakve sljedeće radnje.

U pripovjednom stilu kretanje oblika perfekta svršenoga vida proizvodi smjenjivanje radnji i njihovih rezultata u kronološkom slijedu. Ono gura – po raznim linijama ili pravocrtno – siže k raspletu, ka konačnom završetku. (*ibid.*)

Razlog je opisanoj raznolikosti značenja perfekta kako svršenoga tako i nesvršenoga vida nekadašnje supostojanje četiriju prošlih glagolskih vremena koja su se s vremenom spojila u jedno – *прошедшее время* (*prošlo vrijeme*). Starim su se *prošlim vremenom* (koje je oblikom bilo jednako današnjem hrvatskome perfektu, glagolski pridjev radni + pomoćni glagol *biti*) ili opisivala nečija svojstva ili se iskazivao rezultat kakve prošle radnje, dok su aorist i imperfekt iskazivali sâmu radnju, proces njezina izvršenja (usp. Vinogradov 1972: 565). U suvremenom je ruskome jeziku, kako rekosmo, opstao samo jedan oblik koji primarno iskazuje prošlost pa su u njemu objedinjena i sva značenja koja su različita prošla vremena imala nekada. *Prošlo se vrijeme* može upotrijebiti u svakom iskazu koji o prošlosti govori, a njegovo se značenje može sužavati ili proširivati bilo na morfološkoj (aspektima) bilo na sintaktičkoj razini (prilozima, veznicima...).

3.2.1. Prijevod prošlog vremena na hrvatski jezik

Kako bismo opravdali ranije navedene teze o „punjenju“ ruskoga *prošlog vremena* sadržajima/značenjima ostalih, davno iščezlih glagolskih vremena, analizirat ćemo u ovome dijelu rada prijevode dvaju ruskih književnih djela na hrvatski jezik. Tako ćemo, različitim pristupima, no uvijek kako bismo oprimjerili rečeno, uraditi i za svaku sljedeću jezičnu pojavu kojom ćemo se u radu baviti. Analiza će, na razini cijeloga rada, obuhvatiti dva romana na ruskom jeziku (i njihove prijevode na hrvatski) te dva romana na hrvatskome jeziku (i njihove prijevode na ruski). Romani koje ćemo obraditi jesu:

1. *Zločin i kazna*

2. *Azazel*

3. *Judita*

4. *Baba Jaga je snijela jaje*

Prošlo se vrijeme na hrvatski jezik prevodi svim dostupnima hrvatskom jeziku prošlim glagolskim vremenima, no analiza spomenutih romana pokazala je kako su najčešće u upotrebi dva ili tri: perfekt i (historijski) prezent (O historijskom prezentu više u poglavlju 5.1.) ili aorist. Historijski prezent i aorist u 3. licu jednine najčešće imaju isti oblik (s jedinstvenom razlikom u naglasku) pa je ponekad nemoguće odrediti o kojem se glagolskom

vremenu radi, posebice ako se uzme da se upravo ta dva glagolska vremena često izmjenjuju čak i na razini rečenice. Za početak analize uzet ćemo sam početak romana *Zločin i kazna* jer on izvrsno prikazuje smjer u kojem će se prijevodi dalje razvijati. Osnovna je pretpostavka, koju ovdje želimo i dokazati, kako pri odabiru glagolskih vremena prijevoda postoji intencija te da se analizom mogu izdvojiti uzorci njihova ponavljanja i izmjenjivanja. Na razini cijeloga romana najjasnije je razgraničena upotreba perfekta i historijskoga prezenta. Iako odstupanja postoje, perfekt se gotovo uvijek koristi kada se što opisuje dok je historijski prezent (ili aorist) prikladniji onda kada se radi o kakvu dinamičnom smjenjivanju radnji. Početak romana, uz tek nekoliko radnji glavnoga lika, poprilično je statičan. Većinom je tu riječ o opisima psihičkog, fizičkog i financijskog Raskolnikovljeva stanja, odnosno daje se svojevrsan uvod u događaje koji će uslijediti. Posljedica su toga i brojni pluskvamperfekti koje će u ostatku romana biti znatno teže pronaći. Evo i nekoliko primjera:

- (1) В начале июля, в чрезвычайно жаркое время, под вечер, один молодой человек **вышел** из своей каморки, которую **нанимал** от жильцов в Ц-м переулке, на улицу и медленно, как бы в нерешимости, **отправился** к К-ну мосту. (Z 7)

Početkom mjeseca srpnja, po neobično toplom vremenu, pred večer, **iziđe** neki mladić na ulicu iz svoje sobice, koju **je bio unajmio** kod stanara u S-skoj uličici, te **krene** polagano, kao da se skanjuje, prema K-nu mostu. (ZV 7)

Na početku mjeseca srpnja, za velike žege, jedan **je** mladić **izašao** pred večer na ulicu iz svoje sobice koju **je bio unajmio** kod stanara u S...koj ulici i polagano, kao da se dvoumi, **pošao** prema K...nu mostu. (ZC 23)

- (2) Коморка его **приходилась** под самую кровлей высокого пятиэтажного дома и **походила** более на шкаф, чем на квартиру. Квартирная же хозяйка его, у которой он **нанимал** эту каморку с обедом и прислугой, **помещалась** одною лестницей ниже... (Z 7)

Njegova sobica **nalazila se** pod samim krovom visoke četverokatnice i **ličila** više na ormar nego na stan. Gazdarica pak, koja mu **iznajmljivaše** tu sobu s objedom i poslugom, **stanovala je** jedan kat niže... (ZV 7)

Sobica mu **je bila** pod samim krovom visoke četverokatnice i više **je nalikovala** na ormar nego na stan. Gazdarica, koja mu **je iznajmljivala** tu sobicu s hranom i poslugom, **stanovala je** kat niže... (ZC 23)

- (3) Он до того **углубился** в себя и уединился от всех, что **боялся** даже всякой встречи, не только встречи с хозяйкой. (Z 7)

Toliko **se zadubao** u samoga sebe i **usamio**, da **se bojao** čak svakog susreta, a ne samo susreta s gazdaricom. (ZV 7)

Toliko **se bio povukao** u sebe i **osamio** da **je zadržao** od svakog susreta, ne samo od susreta s gazdaricom. (ZC 23)

Nakon uvodnoga dijela u kojem su se uglavnom odlučivali za pluskvamperfekt, imperfekt ili perfekt, prevoditelji polako uvode historijski prezent i aorist koji će dominirati ostatkom romana:

- (4) Он **привстал, покачнулся, захватил** свою посудинку, стаканчик, и **посел** к молодому человеку... (Z 18)
On **se pridigne, zatetura, zgrabi** svoju staklenicu, čašicu i **sjedne** do mladića, gotovo nasuprot njemu. (ZV 16)
Pridigne se, posrne, dohvati svoju staklenku i čašicu i **sjedne** do mladića, malko ukoso od njega. (ZC 34)
- (5) Вдруг он ясно **услышал**, что бьют часы. Он **вздрогнул, очнулся, приподнял** голову, **посмотрел** в окно, **сообразил** время и вдруг **вскочил**, совершенно опомнившись, как будто кто его **сорвал** с дивана. На цыпочках **подошел** он к двери, **приотворил** ее тихонько и **стал** прислушиваться вниз на лестницу. (Z 78)
Uto **začuје** jasno da izbija sat. **Protrne, prene se, digne** glavu, **pogleda** na prozor, **odredi** koje je vrijeme, te se sasvim osvijesti i **skoči** naglo, kao da ga je nešto odbacilo s divana. Na prstima **pride** k vratima, **odškrine** ih tiho i **stane** prisluškivati dolje niz stube. (ZV 66)
Odjednom **se** jasno **začuје** kako odbije sat. **Protrne, prene se, pridigne** glavu, **pogleda** kroz prozor, **odredi** koliko je sati i, potpuno se pribravši, naglo **skoči** kao da ga je tko potegao s ležaja. Na prstima **pride** vratima, polagano ih **odškrine** i **počne** osluškivati glasove odozdo, sa stubišta. (ZC 93)
- (6) Он **пошел** домой; но дойдя уже до Петровского острова, **остановился** в полном изнеможении, **сошел** с дороги, **вошел** в кусты, пал на траву и в ту же минуту **заснул**. (Z 63)
Pođe kući, ali kad je već došao do Petrovskog otoka, **zastane** posve iznemogao, **skrene** s ceste, **uđe** među grmlje, **izvali** se na travu i istog trena **zaspi**. (ZC 79)

Za sljedeći smo primjer odabrali odlomak romana *Azazel* koji će najbolje prikazati na koji se način pažljivim odabirom glagolskih vremena ostvaruju gradacija, povećanje napetosti te, uvjetno rečeno, ubrzavanje vremena. Riječ je o tome da se obično prvim dijelom rečenice, odlomka ili teksta opisuje kakvo duže vremensko razdoblje, dok se dinamizacijom radnje i vremenski okvir suzuje, tj. fokus se prebacuje na kakav konkretan događaj. Kao što ranije spomenusmo, u pravilu se takve gradacije započinju perfektom, dok je vrhunac radnje iskazan ili aoristom ili historijskim prezentom. S raspletom se vraća i perfekt. Evo primjera:

- (7) От острой боли Фандорин **ослеп**, а впрочем он все равно ничего не увидел бы, потому что лампа с грохотом **полетела** на пол, и **воцарилась** крошечная тьма. От следующего удара – коленом в пах – молодой человек **согнулся** пополам, пальцы его судорожно

сжались, и комнату **озарило** вспышкой, **разодрало** выстрелом. Амалия судорожно **вдохнула** воздух, **полушлипнула-полувскрикнула**, и никто больше не **бил** Эраста Петровича, никто не **сжимал** ему запястье. (A 120)

Fandorin **je** od oštre boli **oslijepio**, a uostalom ništa ne bi ni vidio jer je svjetiljka s treskom **poletjela** na pod i **zavladao je** mrkli mrak. Od sljedećeg udarca – koljenom u prepone – mladić **se** napola **sagnuo**, prsti **su** mu **se** grčevito **stisnuli** i sobu **osvijetli** bljesak, **raspara** pucanj. Amaliya grozničavo **udahne** zrak, napola **zajeca**, napola **krikne**, i nitko više **nije udarao** Erasta Petroviča, nitko mu više **nije stiskao** zapešće. (A 114)

U navedenim primjerima pokazuje se razlika između perfekta i aorista o kojoj će u ovome radu više puta biti riječ (v. npr. § 3.3. ili 3.4.). Aorist ili historijski prezent koriste se ondje gdje je važno postići dojam brzog izmjenjivanja radnji i gdje se fokus usmjerava na radnje same, dok je perfekt u upotrebi onda kada se ukazuje na posljedicu ili stanje kojim je kakva radnja rezultirala.

Evo još nekoliko primjera prijevoda s aoristom:

- (8) Мальчишки за стойкой **стали хихитать**. (Z 19)
Dječaci za pregradom **stadoše hihotati**. (ZV 17)
- (9) **Раскрилась** дверь, на крыльцо **вышел** недавний сосед, белоглазый чиновник в сдвинутой набекрень фуражке. (A 70)
Otvoriše se vrata i na trijem **izade** nedavni susjed, svjetlooki činovnik s naherenom kapom. (A 58)
- (10) Баронесса **постучала** в одну из дверей, и они **заглянули** в класс. (A 81)
Barunica **pokuca** na jedna vrata i oni **zaviriše** u razred. (A 77)
- (11) Двери рывком **распахнулись**, и на крыльцо с хохотом **вывалилась** шумная компания. (A 63)
Vrata se s trzajem **otvoriše** i na trijem s grohotom **ispadne** bučno društvo. (A 59)
- (12) От странного колеса к столу ... внезапно **протянулась** маленькая, необычайно яркая радуга-семицветка, и мальчики восторженно **загудели**. (A 82)
Od neobičnog kotača prema stolu ... iznenada se protekla mala, neobično jarka sedmobojna duga, i dječaci oduševljeno **zabrujaše**. (A 77)

Osim već navedenim glagolskim oblicima *prošlo se vrijeme* u analiziranim djelima prevodi još i:

IMPERFEKTOM

- (13) Квартирная же хозяйка его, у которой он **нанимал** эту каморку с обедом и прислугой, помещалась одною лестницей ниже... (Z 7)

Gazdarica pak, koja mu **iznajmljivaše** tu sobu s objedom i poslugom, stanovala je jedan kat niže... (ZV 7)

- (14) Нестерпимая же вонь из распивочных, которых в этой части города особенное множество, и пьянные, поминутно попадавшие, несмотря на буднее время, **довершили** отвратительный и грустный колорит картины. (Z 8)

Nepodnošljiv zadah iz krčama kojih u tom dijelu grada ima sva sila, i pijanci koje je neprestance susretao iako je bio radni dan, **dopunjavahu** odvratani i turoban kolorit prizora. (ZC 24)

- (15) Он приподнялся и сел, но ничего не сказал ей и **глядел** в землю. (Z 77)

On se pridigne i sjedne, ali ništa ne reče, samo **gledaše** u pod. (ZC 89)

KRNJIM PERFECTOM¹¹

- (16) Сонечка **встала**, **надела** платочек, **надела** бурнусик и с квартиры **отправилась**, а в девятом часу и назад обратно **пришла**. (Z 24)

I vidim ja, nekako u šest sati, **ustala** Sonječka, **ogrнула** rubac, **obukla** ogrtač i **otišla** od kuće, a u devet se sati vratila. (ZV 21)

- (17) Какой колодезь, однако ж, сумели выкопать! и пользуются! Вот ведь пользуются же! И **привыкли**. **Поплакали**, и **привыкли**. (Z 34)

Ipak, kakav su tu zlatni rudnik iskopali! I iskorištavaju ga! Još i kako ga iskorištavaju! I **navikli se**. **Pustili** koju suzu i **navikli se**. (ZC 50)

HISTORIJSKIM KRNJIM FUTUROM¹²

- (18) – Пойдёмте, сударь, – **сказал** вдруг Мermеладов... (Z 30)

– Hajdemo, gospodine, – odjednom **će** Mermeladov... (ZC 46)

PLUSKVAMPERFEKTOM

- (19) Он уже **забыл** звон этого колокольчика, и теперь этот особенный звон как будто вдруг ему что-то напомнил и ясно представил... (Z 11)

Već **je bio zaboravio** kako zvoni to zvonce, pa ga je taj posebni zvuk kanda odjednom na nešto podsjetio i jasno mu nešto iznio pred oči... (ZC 27)

- (20) Но он ничего уже не мог видеть и **зашел** уже за угол. (Z 522)

Ali on nije više ništa mogao vidjeti i **bio je** već **zakrenuo** za ugao. (ZV 442)

Za razliku od primjera (1)–(7), gdje smo govorili o intenciji usmjerenoj na što vjernije prenošenje sadržaja iz izvornoga u ciljni jezik, u primjerima (14) i (20) značenje je upotrebom neodgovarajućeg glagolskoga oblika ponešto izmijenjeno. Naime u primjeru (14) svršeni

¹¹ O krnjem perfektu v. u § 3.3.1.

¹² O historijskom futuru više u § 5.2.

glagol (*довершили*) preveden je nesvršenim glagolom u imperfektu (*dopunjavahu*), čime je izgubljeno značenje završenosti, dovođenja do vrhunca i potpunog zaokruživanja slike. U primjeru (20) pak radnja iskazana pluskvamperfektom ne prethodi radnji iskazanoj perfektom što rečenicu čini nelogičnom. Oba su prevoditeljska pothvata nepotrebna jer bi perfekt i u prvom i u drugom slučaju značenjski više odgovarao izvorniku.

3.3. Perfekt

Perfekt je jedno od četiriju glagolskih vremena kojima se u hrvatskome jeziku primarno iskazuje prošlost. Osim paradigme perfekta u hrvatskome sustavu prošlih vremena postoje još i glagolske paradigme aorista, imperfekta i pluskvamperfekta. Perfekt je najneobilježnije glagolsko vrijeme, nije ovisno o vidu kao imperfekt i aorist niti je definirano odnosom s drugom radnjom kao pluskvamperfekt. U perfektu mogu biti kako svršeni/perfektivni tako i nesvršeni/imperfektivni glagoli, što kod imperfekta i aorista nije slučaj. Imperfekt će najčešće tvoriti imperfektivni, a aorist perfektivni glagoli, svaki sa svojom paradigmom (O iznimkama v. § 3.6.). U prošlosti je svršeni perfekt, kao i rusko *прошло vrijeme*, iskazivao rezultat, posljedicu izvršene radnje, npr. *Sjeli smo za stol. (i još uvijek sjedimo)*. U navedenome primjeru pozornost nije usmjerena na akciju – sjedanje, njego na njezin rezultat – sjedenje. Značenje je nesvršenoga perfekta također bilo deskriptivno, a za iskazivanje samih radnji koristili su se pretežito aorist i imperfekt (usp. Silić – Pranjković 2005: 192). U prethodnom smo poglavlju pokušali prikazati posljedice koje je udaljšavanje aorista i imperfekta ostavilo na ruskom *прошлом vremenu* te značenja kojima se ono punilo za vrijeme toga procesa. Sličan se proces već godinama odvija i u hrvatskome jeziku pa su aorist i imperfekt postali gotovo marginalnim pojavama, obogaćenim počesto nekim novim stilističkim značajkama ili još češće svedenim gotovo isključivo na stilsku zanimljivost. O aoristu i imperfektu više će biti rečeno u sljedećim poglavljima, ovdje ćemo se usmjeriti isključivo na funkciju perfekta u suvremenom (kako standardnom tako i nstandardnom) hrvatskom jeziku te nova i stara značenja kojima taj oblik danas raspolaže.

Jedno smo značenje perfekta već naveli, a to je iskazivanje prošle radnje čije je rezultat u trenutku govorenja još uvijek relevantan. Navedeno je značenje, uz sva značenja preuzeta od ostalih glagolskih vremena, zadržao i današnji perfekt. U *Hrvatskoj gramatici* Barić *et al.* (2005: 410) za takvu se upotrebu perfekta navodi kako je riječ o iskazivanju **gotove sadašnjosti** „jer su posljedice gotove radnje, zbivanja ili stanja važnije od njihova protezanja

u vremenu“. Prema Gramatici se pak Silića i Pranjkovića (2005: 192) takvim perfektom iskazuje „**gotova prošlost**, tj. prošla radnja čiji je rezultat aktualan u vremenu govorenja“. Kategoriju gotovosti nećemo u ovome radu posebno obrađivati jer, kao prvo, takva kategorija ruskoj gramatici nije poznata, a kao drugo, već se iz navedenoga dā zaključiti kako bi uvođenje još jedne, k tome prilično nestabilne kategorije, pored iznimno bogatih kategorija vremena i vida, zasigurno zakompliciralo našu komparativnu analizu. Dovoljno je, smatramo, ukazati na to da se oba objašnjenja gore oprimjerene upotrebe i značenja perfekta temelje na istome – rezultat je u trenutku govorenja relevantniji od same radnje koja se u prošlosti odvila. Evo i nekoliko primjera takve upotrebe perfekta:

- (1) Upisala sam Filozofski. (i sada studiram)
- (2) Kupio sam stan. (i sad je moj)
- (3) Legao je na kauč. (i sada leži)
- (4) Roditelji su se preselili na Krk. (i sada žive ondje) (Silić – Pranjković (2007: 192))
- (5) Tu sam izreku upamtio još kao đak. (i sad je znam) (Barić *et al.* (2005: 410))

Perfekt se danas najčešće koristi za iskazivanje radnje koja se odvijala ili odvila u prošlosti. Kako rekosmo, upravo su to značenjsko polje obuhvaćali u prošlosti imperfekt i aorist. Hrvatski se perfekt tako svojim sadržajem gotovo izjednačio s ruskim *prošlim vremenom*, posebice u svakodnevnom govoru gdje je upotreba ostalih prošlih glagolskih vremena zanemariva. Imperfekt se danas najčešće zamjenjuje nesvršenim, a aorist svršenim perfektom, npr.:

- (6) **Plakali smo** glasno, ne srameći se. (usp. Plakasm^o glasno, ne srameći se.)
- (7) Nakon dvadesetak pokušaja jučer **sam** napokon **preplivao** zaljev. (usp. Nakon dvadesetak pokušaja jučer napokon **preplivah** zaljev.)

Perfekt može iskazivati i radnju koja je u prošlosti prethodila kakvoj drugoj radnji, tj. može zamjenjivati pluskvamperfekt, npr.:

- (8) Već **smo prodali** sve kad je on došao. (usp. Već **smo bili prodali** sve kad je on došao.)

Kada je relativno upotrijebljen¹³ perfekt može iskazivati sljedeće (usp. Silić – Pranjković 2007: 193):

¹³ Relativnom upotrebom smatra se uspostavljanje odnosa između događaja i vremena *o kojem* se govori (v. § 2).

- I. zabranu, npr. *Da me nisi dotaknuo!*
- II. budućnost, npr. *Ako sutra bude padala kiša, sve je propalo.*
- III. svevremenost, npr. *Po što kupio, po to i prodao.* (Silić – Pranjković (2007: 193))

Uz gore pobrojana moguća značenja perfekta Ž. Brlobaš (2013: 59) navodi još jedno – pantemporalnu prošlost. Pantemporalna prošlost ostvaruje se, prema Brlobaš, u radnjama koje su povijesno važne za čovječanstvo i čiji je ostvaraj svevremen, npr. slijetanje na Mjesec ili kakvo važno znanstveno otkriće:

- (9) Čovjek je sletio na Mjesec.
- (10) Marie i Pierre Curie otkrili su dva kemijska elementa, polonij i radij.

Takvo je značenje perfekta vrlo blisko onomu čiji je rezultat još uvijek aktualan u trenutku govorenja, no Brlobaš tvrdi da se navedeni primjeri ne mogu izjednačiti s primjerima tipa *Došli su nam gosti. (i sada su tu)* te kako je „izdvojeno značenje u okviru svevremenosti prošle radnje strukturno i značenjski potrebno i nužno“ (*ibid.*). Primjer (9) zaista ne možemo izjednačiti s primjerima (1)–(5), ali u primjeru (10) ne primjećujemo značajno odstupanje. Slijetanje na Mjesec prikazano je kao postignuće cijeloga čovječanstva (zato njime i jest iskazana pantemporalnost), dok je pronalazak u drugoj rečenici ostvaren zahvaljujući konkretnim pojedincima s imenom i prezimenom. Kad bi rečenica glasila: *Neil Armstrong je sletio na Mjesec*, ne bismo govorili o pantemporalnosti.

3.3.1. Krnji perfekt

Perfekt se, osim u svome punom obliku, u određenim vrstama diskursa može pojaviti i bez pomoćnoga glagola *biti*. Takav se oblik perfekta – koji se sastoji samo od glagolskoga pridjeva radnog – naziva krnjim perfektom (usp. npr. Silić – Pranjković 2005: 193). Pojavljuje se u različitim funkcionalnim stilovima, a koristi se kako bi se povećala dinamičnost i fluidnost teksta. Najčešće se koristi u publicistici (za ostvarivanje dramatičnosti; najčešće u naslovima) i u beletristici (za brzo smjenjivanje radnji). Navest ćemo ovdje nekoliko primjera:

PUBLICISTIKA

- (1) Nives **ispala** bradavica (Index.hr, 16. 3. 2015)
- (2) Modrić sjajan u uvertiri za El Clasico, Bale **prekinuo** najdužu krizu u karijeri (Index.hr, 16. 3. 2015)
- (3) Opsjednut tuđim rabljenim cipelama, **ukrao** oko tisuću pari (Index.hr, 20. 3. 2016)
- (4) Glazbenik u čudu: Prije 20 godina **snimio** pjesmu koja je tek sad postala svjetski hit (Index.hr, 20. 3. 2015)
- (5) K'o malo dijete: Jaca s osmijehom od uha do uha **zajašila** drvenog konjića (Index.hr, 20. 3. 2015)

BELETRISTIKA

- (6) **Stao** odmah na vratima, pa se ogledava s uvredljivim i neprikrivenim čuđenjem... (ZV 131)
- (7) **Vjenčao se** ja s njom zakonitim putem i odmah me odvezla k sebi na selo, kao kakvo blago. (ZV 259)
- (8) Užasnula se bila na sprovodu uhvativši sebe kako misli baš na ono vruće popodne prije petnaest, ne, šesnaest godina, kad je držala dlan među nogama na uskom sagu sa crveno-sivim prugama, a otac **ušao** u sobu, **zastao**, **podigao** obrve i brzo opet **zatvorio** vrata, čula je njegove korake na drvenom stubištu i gotovo **umrla** od stida... ¹⁴
- (9) – **Otišao** čovjek na izlet – reče Krešo. – Ili po materijal – kaza August. ¹⁵
- (10) **Uplašio se** ja, **pobjegao**, a uto baš **zazvonilo** i zvonce. (ZV 262)

RAZGOVORNI

- (11) **Dogovorili** naši neku večeru, a tata ide u Ploče na sastanak tako da otpadamo i mi i auto.
- (12) **Kupila** igru i piling i ulje za kosu, ukupno 305kn.
- (13) Ništa ipak, kiša **pokvarila** planove...
- (14) Ja **zaboravila** da sam se dogovorila s Ivanom. Može sutra?

U ruskome je jeziku nemoguće tvoriti krnje *prošlo vrijeme* jer *prošlo vrijeme* nema pomoćnoga glagola koji bi se mogao izostaviti. Hrvatski se krnji perfekt oblikom podudara s ruskim *prošlim vremenom*. Sličan se stilski efekt u ruskome može postići jedino izostavljanjem lične zamjenice koja je u *prošlome vremenu* jedini nosilac lica, npr.

- (15) Вот ведь пользуются же! **И привыкли. Поплакали, и привыкли.** (Z 34)
I crpe! Pa crpe! I privikli se. Pustili koju suzu i privikli se. (ZV 29)

Zbog nizanja bi, upotrebom lične zamjenice, došlo do prezasićenosti teksta, npr.

¹⁴ Hitrec, Hrvoje (2004) *Kolarovi*. Zagreb: Školska knjiga.

¹⁵ Pavličić, Pavao (1979) *Umjetni orao*. Zagreb: Školska knjiga. 2004.

Вот ведь **они** пользуются же! И **они** привыкли. **Они** заплакали, и привыкли.

3.4. Aorist

Aorist je glagolski oblik kojim se izražava prošlo svršeno vrijeme (Silić – Pranjković 2005: 70). Ranije rekosmo da u hrvatskome jeziku postoje posebni glagolski oblici, ponešto sužena značenja koji su se u prošlosti koristili za iskazivanje radnji, dok je perfekt bio mahom deskriptivan. Aorist je glagolski oblik koji iskazuje radnju koja je u prošlosti završena. Ne segmentira je na početak, sredinu i kraj, već je gleda kao cjelinu, nevezanu za trenutak govorenja. Suprotno perfektu aorist ne iskazuje posljedicu, nego usmjerava fokus na radnju samu. Bilo bi pogrešno kazati kako broj fonema pojedinog oblika na bilo kakav način utječe na semantiku samog leksema, ali aorist nam, kao najkraći glagolski oblik za prošlost, ipak omogućava koketiranje s tom tezom. Uzet ćemo kao primjer poznatu Cezarovu rečenicu *Veni, vidi, vici* koja se u hrvatskome uvijek i svugdje prevodi kao *Dođoh, vidjeh, pobijedih*. Zašto je u tom slučaju korišten aorist i što nam on to točno iskazuje, a da nije moglo uopće ili barem ne jednako dobro biti iskazano perfektom?¹⁶ Kao prvo, važno nam je razmotriti kontekst i semantiku ovoga iskaza. Ukratko, godina je 47. pr. Kr. – vrijeme je velikih Cezarovih osvajanja. Već zanesen brojnim pobjedama Cezar se otpravlja u borbu s pontskim kraljem Farnakom. Iako navikao na pobjede, i sam se iznenađuje lakoćom kojom izvojeva ovu. Htijući izazvati dojam u Senatu, šalje tek poruku: *Veni, vidi, vici*.¹⁷ Bi li Cezarova poruka bila jednako dojmljiva kada bismo ju preveli perfektom (Došao sam, vidio sam, pobijedio sam.)? Bismo li osjetili kratkoću trajanja bitke već iz samog glagolskog oblika da je na mjestu aorista perfekt? Veliku ulogu u ostvarivanju dinamičnosti rečenice moramo priznati i asindentonu, no perfektu je i uz njega nedostižna ta nijansa kratkoće koju ostvaruje aorist. Zašto je to tako? Kao prvo, aorist je sintetski oblik, a samim je time i fonemski kraći.¹⁸ Nizanjem aorista

¹⁶ Latinski perfekt obično se na hrvatski prevodi perfektom. Navest ćemo nekoliko primjera iz Bagarić (2012): *Eva genus nostrum felicibus expulit arvis*. (Eva je naš rod istjerala s blaženih poljana.); *Ipse dixit*. (Sam je rekao.); *Nil sine magno vita labore dedit mortalibus*. (Život smrtnicima nije dao ništa bez velikog truda.) itd.

¹⁷ Usp. Hrvatska enciklopedija (15. 3. 2015.).

¹⁸ Ovdje na umu imamo vizualnu i auditivnu duljinu leksema u određenom glagolskom obliku. Aorist bi mogao biti i dulji od perfekta, odnosno sastojati se od više morfema ili ostvarivati se jednim dugim morfemom za vrijeme, ali u hrvatskome tako nije.

postiče se određeni ritam koji teško da bi se mogao postići izmjenjivanjem naglašenih riječi i enklitika. U književnim se djelima dinamika izmjenjivanja radnji često ostvaruje knjižnim perfektom, no u ovom bi slučaju, bez ikakve naznake lica u cijeloj rečenici, takav perfekt bio suviše okrnjen (*Došao, vidio, pobijedio.*). Kao drugo, korištenjem aorista u iskazu, naglasak stavljamo na činjenicu da je predikacija izvršena, ne pridajući pritom važnost unutarnjem razvoju predikacije niti njezinu odnosu prema sadašnjosti. Trajnost radnje nam je, za razliku od aorista, u perfektu još uvijek vidljiva jer, iako iskazana perfektivnim glagolom, situacija je u relaciji prema trenutku govorenja.

Još je jedan način upotrebe aorista za iskazivanje prošlosti. Takav se aorist od ranije opisanog razlikuje utoliko što se njime prošla situacija povezuje s trenutkom govorenja. Riječ je o aoristu koji iskazuje nedavno izvršenu radnju, a koji se često pojavljuje uz prilog *upravo*, npr. *Upravo stigoh kući.* Takva je upotreba aorista najfrekventnija u svakodnevnom govoru. Prema istraživanju Mateusza-Milana Stanojevića i Renate Geld (2011) najčešće se u aoristu pojavljuju ovi glagoli: *reći, vidjeti, doći, otići, kupiti i dobiti* i to većinom u prvom licu. Istraživanje je provedeno kako bi se ispitala kvantitativna i kvalitativna upotreba aorista, odnosno koliko se često i s kojom namjerom taj oblik koristi. Ispitivao se aorist u trima uporabnim varijantama: za iskazivanje završene prošle radnje, za iskazivanje nedavne prošle radnje te za iskazivanje bliske buduće radnje. Zanimljiv je i podatak o vremenskoj lokalizaciji aorista. Naime 48% ispitanika izjavilo je kako je perfekt vremenski udaljeniji od aorista, dok je tek njih 19% isto izjavilo za aorist.¹⁹ Iako je aorist precizniji oblik od perfekta te bi njegova upotreba u određenim slučajevima bila prikladnija, aorist se većinom koristi u beletristici. No iako gotovo uvijek stilistički markiran, aorist nije potpuno iščeznuo iz svakodnevnog govora. Početkom 2000-ih često se spominjao povratak aorista, i to kao jedna od značajki novog, tehnologiziranog svijeta, oboružanog mobitelima i „ovisnog“ o SMS-ovima. M. Mihaljević (2005) tako, uspoređujući jezik elektroničke pošte i jezik SMS-ova, navodi:

Zanimljiva značajka koja se pojavljuje samo u privatnim elektroničkim porukama razmjerno je česta uporaba aorista i to samo u prvome licu. Razlozi za to vjerojatno su s jedne strane da je to kraći oblik od perfekta (jednočlan), a s druge strane da se tako postiže prisnost i prizvuk humora

¹⁹ Prema našem istraživanju provedenom na dvadesetero ispitanika, mahom studenata kroatistike, rezultati su ovisili o načinu na koje je pitanje postavljeno. Usporedba dvaju vremena bez ikakva konteksta rezultirala je smještanjem aorista u daleku prošlost kod 90% ispitanika. Međutim kada su ispitanicima dane na usporedbu rečenice *Upravo sam stigao* i *Upravo stigoh* većina je ispitanika dalje u prošlost smjestila perfekt.

(npr. dugo te ne vidjeh, *Bijah*^[20] na prosvjedu, Zaboravih da to moram priložiti članku, ja ti poslah sažetak na kućnu adresu ne znam jesi li ga primila jer ne dobih povratnu informaciju.).

Godinu dana ranije čak se i na jednoj forumskoj stranici pokreće razgovor na temu *SMS vratio aorist i imperfekt u hrvatski jezik*,²¹ a istu temu obrađuje i M. Žic Fuchs (2003). Presuđujućim uzrokom povratka aorista u svakodnevni govor i Žic Fuchs i Mihaljević smatraju ograničenost broja znakova koje je moguće iskoristiti u jednom SMS-u.

Drugim riječima, u primjerima kao što su ovi, strukturno kompleksniji hrvatski perfekt zamijenjen je aoristom jednostavno zato što je kraći, ekonomičniji oblik. Ovo je, naravno, rezultat s jedne strane ograničenosti mjesta (posebno važno kod dugih poruka), a s druge strane toga što aorist omogućava brže pisanje izgovorene poruke. (Žic Fuchs 2003: 606)

Na pitanje je li tomu zaista tako pokušat ćemo odgovoriti iz današnje perspektive. Ne bismo htjeli duboko zadirati u područje sociolingvistike i ustrajati na traženju jednog konkretnog razloga koji je doveo do oživljavanja već gotovo zaboravljenoga aorista, no nekakav nam je kontekst ipak potreban kako bismo pravilno interpretirali njegovu suvremenu upotrebu. Ne slažemo se s mišljenjem da je pojava SMS-a bila presudan čimbenik u reaktivaciji aorista iz barem dvaju razloga. Kao prvo, aorist je i dalje u upotrebi iako više ne postoji ograničenje broja znakova u SMS-u. Ako napišemo veći broj znakova, poruka se danas jednostavno pretvara u multimedijску, a s obzirom na današnje cijene SMS-ova, teško je povjerovati da bi se netko osobito trudio oko aorista kako bi uštedio tri do četiri znakovna mjesta. Uostalom, daleko je popularnija danas komunikacija putem aplikacija kao što su WhatsApp, Viber ili Facebook Messenger koje ni u kojem smislu ne ograničavaju broj znakova niti veći broj znakova naplaćuju. Bez obzira na to, aorist se u porukama pojavljuje, čini nam se, čak i češće nego prije. Drugi je razlog našem neslaganju s navedenom tezom reaktivacija tog glagolskog oblika i u govorenom iskazu. Korištenje aorista u govoru gotovo je uvijek stilski obilježeno. Navest ćemo nekoliko iskaza različitih govornika s različitim intencijama:

- (1) **Usrah se** koliko te volim. (govor)
- (2) Vidi ih, **nasradoše** nam **se** na mjesta. (govor)
- (3) Ajoj, gdje me **nađe**? (govor)
- (4) **Reko'**, nema šanse. (govor)

²⁰ Sic! Imperfekt!

²¹ <http://www.forum.hr/showthread.php?t=36892> (pristupljeno 10. 3. 2015.)

- (5) Šta **uradi**? (govor) ²²
- (6) Bogami **se umorismo** danas. (govor)
- (7) **Zajebah se** žešće. (pismo)
- (8) Evo, **ode**. (pismo)
- (9) Gdje **nestade**? (pismo)
- (10) **Sjetih se** da Vam nisam poslala ispravak rada. (pismo)
- (11) Evo **proćirih**, na Savici je skroz kul... (pismo)
- (12) Ili ne čitaš poruke ili sam ih poslala nekome drugome. **Javih** ti da sam na raspolaganju, osim četvrtka uvečer, samo reci kad! (pismo)
- (13) **Zaključih** da bi sve bilo drama da je obukla i vruće hlačice. (pismo)
- (14) To ti je vojkovicu provincijski sindrom lijepe nase. Mogao si to i krace napisat, ali ti volis na dugo i siroko kenjat. No, to ti vec **napisah**, ali ne pomaze. (Index.hr, 23. 11. 2015.)
- (15) **Uzeše** tako oni grupu seronja, najvećih seronja od svih seronja, koji su glumeći putnike pokazali mrvu hrabrosti i pozvali preko aplikacije UBER-ove vozače na jednu lokaciju. (Index.hr kolumna, 13. 12. 2015.)
- (16) **Bi** to i otisnuto u Poslanici koja je odmah objavljena u Narodnim novinama (kult-portal.com, 29. 12. 2015.)
- (17) „MA RADE JE SRBIN, A OVO JE ZEMLJA KATOLIČKOG PUKA“ **urliknu** Hrvatina, koji je „podignut“ na vrijednostima hrvatskog plemena i sa mržnjom koju je iz toga plemena pokupio... (novilist.hr, 20. 01. 2016.)
- (18) ... a za ovog Crnoju, borca za Zokinu fotelju i dezterstvo, u roku keks **digoše** bunu. (net.hr, 29. 01. 2016.)
- (19) **Pade** Orešković, bez ispaljenog metka. ... A svi ostali članovi vlade, Katolička crkva, braniteljske udruge, udruge za zaštitu obitelji i vjere – **padoše** ko srele kruške. (Index.hr, 15. 02. 2016.)
- (20) sad kad je dobio vlast je u još većoj panici jer mu bilo tko od ovih koji mu **dadoše** podršku može u pet minuta okrenuti leđa ukoliko ne održi (a neće) obećanja koja im **dade** za podršku. (net.hr, 19. 02. 2016.)
- (21) ... jer nikad nećemo izaći iz krize, doduše možda nekima to i odgovara, onima što ih **spomenuh** na početku... (Index.hr, 19. 02. 2016.)
- (22) ... od kad **dodoše** tzv domoljubi (ustaška GOFNA) **ode** sve u helac ili k vragu. Državu nam **osramotiše**.....koju nitko u svijetu ne uvažava,postali smo doslovno tuđa prčija....Sve tvornice **uništiše**,ercegovcima kutlama **pokloniše**,sve **rasprodaše,zadužiše** i naše pra,pra.....mržnju **usadiše**,ustašluk i kriminal **uspostaviše**,beznađe,bijedu,.....**instaliraše**,a sebi i svojim silno bogatstvo bez rada,truda...**prigrabiše**.....zemlju u crno **zaviše**.....(Index.hr, 19. 02. 2016.)

²² Prije 7 – 8 godina pojavila se na Youtubeu parodija na crtani film *Pingvini s Madagaskara*. Parodija je u kratkom vremenu postala iznimno popularna, a dvije rečenice iz isječka počele su se koristiti i u svakodnevnom govoru: *Stopi se, stopi se, stopi se...* i *Šta uradi iz Pere?* Sasvim je moguće da je i ova „fora“ pripomogla ponovnoj popularizaciji aorista. Ovdje prilažemo poveznicu na video: <https://www.youtube.com/watch?v=nlU5atQDXck>.

Ovim smo primjerima htjeli pokazati kako je aorist danas itekako živ glagolski oblik, čak i u razgovornome stilu. O njegovoj popularnosti svjedoči prije svega činjenica da se i vulgarizmi, ako im se želi dati dodatna nijansa značenja, u razgovornome jeziku pojavljuju u aoristu. Upravo u primjeru (1) govornik patetičnost izbjegava pribjegavajući vulgarizmu u aoristu i čineći time iskaz istovremeno duhovitim i romantičnim. U primjeru (2) riječ je pak o nepravilnoj tvorbi aorista²³ kojoj je cilj izazvati smijeh, dok se primjerom (7) težina situacije pokušava neutralizirati poetičnošću aorista. Primjer (3) već je okamenjeni izraz sa značenjem: *Zašto baš ja?*, dok je u primjeru (4) riječ o vjerojatno najčešćem glagolu koji tvori aorist – glagolu *reći*. Primjeri (8) i (9) iskazuju kratkoću radnje, trenutačnost sa značenjem: bio si tu, a sad te odjednom nema. Primjeri (5), (10) i (11) iskazuju, na vremenskoj liniji, neposrednu blizinu proizašle radnje trenutku govorenja, a primjeri (6), (12) i (13) pažnju usmjeravaju na rezultat, uzimajući proces odvijanja radnje za prenošenje poruke nevažnim. Što se pak primjera preuzetih s portala tiče, intencije su uglavnom jednake već pobrojanima. Zanimljivo je ipak da je u pojedinim komentarima aorist jedan od rijetkih pravilno napisanih oblika. Iz navedenih se primjera daje zaključiti kako se upotreba aorista iz visokog stila proširila i u niski te kako se aorist, iako još uvijek ne s tolikom čestotnošću kao perfekt, u razgovornome jeziku ipak pojavljuje. Razlozi su tome višestruki – ponekad je riječ o duhovitosti, ponekad o pretencioznosti, a tek ponekad o utočnjavanju vremenske lokalizacije, tj. iskazivanju završene radnje koja neposredno prethodi govornome činu. U razgovornom se stilu najčešće koristi aorist glagola *otići* (odoh) i to sa značenjem bliske budućnosti, no držeći se teme našega rada, a to je iskazivanje prošlosti, tu ćemo relativnu upotrebu aorista tek spomenuti, prepustivši je nekom sljedećem radu.

Ruski jezik nema posebnoga oblika za iskazivanje aoristnog značenja pa se takvo značenje iskazuje *prošlim vremenom*. Prema *Ruskoj gramatici* (1980: 632) postoje dva tipa apsolutne upotrebe *prošloga vremena* svršenih glagola: perfektivni i aoristni. Perfektivnim se tipom smatra takva upotreba kojom se ostvaruje odnos između događaja u prošlosti i njegova rezultata, bilo u prošlosti bilo u sadašnjosti, dok se aoristna upotreba odnosi na iskazivanje prošloga događaja bez ikakva ukazivanja na njegov rezultat.

Oblici prošlog vremena glagola svršenog vida u aoristnoj upotrebi označavaju činjenicu iz prošlosti bez obzira na mogući rezultat proizašle situacije: U Vladivostok dođoh početkom srpnja 1943. godine (novin.). Aoristna upotreba česta je pri pripovijedanju o uzastopnim činjenicama:

²³ Oblik je tvoren analogijom prema tvorbi oblika tipa *htjeti – htjedoh, ustati – ustadoh, odvesti – odvedoh...*

Paramon udari nogom o ogradu od šiblja, izvuče iz ograde tanki prut, baci ga u prozor i ode.
(*Ruska gramatika* 1980: 633)

Nekadašnje postojanje aoristnog oblika vidljivo je tek u čestici *бы* (nekadašnjem aoristu pomoćnog glagola *biti*) koja je danas dio kondicionala, npr. *я понял бы* (*shvatio bih*), u veznicima kojih je ova čestica dio, npr. *чтобы, якобы, дабы* itd. (*da bi, kako bi*) te u čestici *бишь* koja je najčešće dio izraza *то бишь*. Etimologija česticu *бишь* najčešće dovodi u vezu s glagolom *бáять/бáешь* (*govoriti*), dok se znatno rjeđe kao njezino moguće podrijetlo spominje bivši aorist pomoćnog glagola *быть* (*biti*) (usp. npr. Fasmer (2004)). Međutim primjeri iz našega korpusa, njihov kontekst i prijevodi na hrvatski jezik ukazuju na suprotno. Pokazuje se kako je ta čestica značenjski bliža pomoćnom glagolu *быть* (*biti*) pa se na hrvatski jezik može prevesti ili imperfektom ili prezentom istoga glagola. Evo nekoliko primjera:

- (1) Во-вторых, камердинер покойного, как **бишь** его фамилия-то? (A 33)
Drugo – pokojnikov sobar, kako li se ono prezivao? (A 31)²⁴
- (2) Как **бишь** гостиница-то называется? (A 106)
Kako se ono zove hotel? (A 101)²⁵
- (3) Дальше армия у них поделилась: Амалия с покойником сели в карету, дрожки поехали за ними, а лакеи с мешком, **то бишь** с тобой, покатили в коляске в другую сторону. (A 151)
Onda im se vojska razdijelila: Amalija i pokojnik su sjeli u kočiju, fijaker je krenuo za njima, a lakaji s vrećom, to jest s tobom, krenuše kolima na drugu stranu. (A 143)

3.4.1. Prijevod aorista na ruski jezik

Dva su odabrana vrela, što se upotrebe aorista tiče, potpuno suprotna. Dok se s jedne strane autor *Judite* gotovo u potpunosti oslanja na aorist, s druge se strane u romanu *Baba Jaga je snijela jaje* aorist pojavljuje samo jednom i to kada jedan od likova navodno prevodi rusku narodnu pjesme:

Šta ćeš' prošištala je grobno,
'godine **prodoše** k'o čas... (BJ 127)

²⁴ Drugi mogući prijevod bio bi ovaj: Drugo – pokojnikov sobar, kako mu ono bijaše prezime?

²⁵ Moglo bi se prevesti i ovako: Kako ono bijaše ime hotela?

Aorist se najčešće prevodi na ruski jezik svršenim *prošlim vremenom*:

- (1) Kada **postah** udovica i **stavih** kostrijet na sebe, **prože** me mir. (J 50)
Лишь после того, как я **овдовела** и **облеклась** во власяницу, **снизошел** ко мне долгожданный душевный покой. (J 54)
- (2) Ali ne **rekoh** nikome ni riječ o onome što mi se u srcu dogodi. (J 23)
Никому я не **обмолвилась** ни словом о том, что происходило в моем сердце. (J 27)
- (3) Samo jedan od njih **uspije** preživjeti klanje i donijeti tužan glas ženama čiji muževi **izgubiše** blago, a duše i tijela **ostaviše** u prašini bez svetog obreda nužnog za blagoslovljeno putovanje na onaj svijet. (J 41)
Только одному человеку из всего каравана **удалось** пережить это побоище. Он-то и сообщил осиротевшим женщинам печальную весть о том, что товары, принадлежавшие их мужьям, **исчезли**, а тела и души их **остались** лежать в пыли, так и не дождавшись священного обряда и благословения, необходимого для перехода в мир иной. (J 47)
- (4) **Dodosmo** do kraja tabora i **podosmo** prema Betuliji, a potom iskoraknusmo sve do na pola puta između taborišta i Betulije, i ondje, na zaprepaštenje Betuljana i Holofernovih vojnika, ko priviđenje proboravismo neko vrijeme »prkoseći« Betuljanima sumanutim pokretima, pa **se vratismo** pod okrilje svojih neprijatelja. (J 96)
Мы **добрались** до края лагеря и **прошли** немного вперед. На полпути между последними постами ассирийцев и Бетулией, к общему изумлению, мы разыграли безумную пантомиму, которая должна была выражать наше презрение к смотревшим на нас со стен города, после чего **вернулись** под прикрытие вражеской армии. (J 104)
- (5) Kad me sa smirajem dana **uvedoše** u Holofernov šator, **primijetih** da mu lice ima drugi izraz i da njegova zabrinutost bje jednaka mom nemiru. (J 119)
Когда на закате дня меня **ввели** в шатер Олоферна, я сразу **заметила** на лице его совсем другое выражение. казалось, он был озабочен и встревожен ничуть не меньше меня. (J 128)

Osim svršenim *prošlim vremenom* aorist se prevodi i sljedećim glagolskim oblicima:

ПРОШЕДШЕЕ ВРЕМЯ МГНОВЕННО-ПРОИЗВОЛЬНОГО ДЕЙСТВИЯ (PUNKTUALNO PROŠLO VRIJEME)²⁶

- (6) Osjećam da bih izludjela da se **ne dosjetih** pisanju, kao jedinom obliku oslobađanja od tereta tajni što me pritišću. (J 6)
Не прибегни я к этому способу освобождения от невыносимой тяжести навалившихся на меня тайн, я просто сошла бы с ума. (J 9)

²⁶ О пунктualном прошлом vremenu v. u § 6. 2.

- (7) Da joj **ne zaustavih** ruku, kamenovanje bi bilo našom kaznom ili život s tajnom što razara mir. (J 53)

Не останови я руку моей служанки, уделом нашим была бы смерть под градом камней или жизнь под гнетом тайны, отнимающей покой. (J 58)

ДЕЕПРИЧАСТИЕ НЕСОВЕРШЕННОГО ВИДА (GLAGOLSKI PRILOG SADAŠNJI)

- (8) Ali, otac naš Merarij **ne htjede** saslušati opravdanja „opsjednutog“ sina, nego ga odvede u Hram svećenicima... (J 15)

Отец наш Мерария, **не желая** больше слушать лепет впавшего в ересь ребенка, отвел его в Храм к священникам... (J 18)

- (9) U Betuliji me ispočetka smatrahu čudakinjom, a kad **vidješe** da u trapljenju ne posustajem, počеше govoriti da svetica sam i da sretnim se može nazvati pokojnik za kojim žena toliko tuguje. (J 47)

В Ветилуе мое поведение сочли сначала причудой, но потом, **видя**, как твердо я придерживаюсь данного обета, стали говорить, что я святая и что завидна участь мужчины, о котором так будет печалиться его вдова. (J 53)

- (10) A kad ugledaše da iz Betulije na konjima naša vojska uz pokliče ratne galopira noseći na koplju glavu Holofernovu, razbježaše se i u onoj panici i užasu **izgaziše se** međusobno. (J 128)
Когда же из ворот Ветилуи с боевым кличем вылетела наша конница, неся перед собой на копье голову Олоферна, ассирийцы обратились в бегство, **давя** и **топча** друг друга. (J 137)

ДЕЕПРИЧАСТИЕ СОВЕРШЕННОГО ВИДА (GLAGOLSKI PRILOG PROŠLI)

- (11) A kad **vidje** da mu ni treća žena ne podari ploda ni nasljednika, izmiri se sa svojom sudbinom... (J 19)

Убедившись, что и третья жена не смогла одарить его наследником, Вильям примирился со своей судьбой... (J 23)

- (12) Kad to **čuh**, pomislih da Šua bunca, izmučena žeđu. (J 71)

Услышав эти слова, я подумала, что у моей служанки от жажды помутился рассудок. (J 77)

- (13) **Otidoh** svojoj kući i svukoh udovičke halje. (J 85)

Вернувшись домой, я сняла вдовий убор. (J 92)

ПРИЧАСТИЕ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОЕ ПРОШЕДШЕГО ВРЕМЕНИ (PARTICIP AKTIVNI PROŠLOGA VREMENA)

- (14) Bila je to prva smrt koja me ispunila tugom, prvi odlazak koji prepoznah kao prazninu što se **nastani** u mome srcu. (J 20)

Это была первая на моей памяти смерть, не только опечалившая меня, но и **оставившая** пустоту в моем сердце. (J 24)

- (15) S lakoćom sam upravljala muževim imanjem i kućom što mi **osta** nakon njegove smrti. (J 50)

Без особого труда я управляла и домом и имуществом мужа, **оставшимся** мне после его смерти. (J 56)

- (16) Njezina drskost me **ujede** za srce. (J 117)

Это была уже чрезмерная дерзость, **уколовшая** меня в самое сердце. (J 125)

NESVRŠENO PROŠLO VRIJEME

- (17) O, kako se **osjetih** prevarenom i poniženom. (J 31)

Я **чувствовала** себя обманутой и униженной. (J 35)

- (18) **Pogostiše** me hranom kakovu u životu **ne okusih**, ponudiše me vinom najvrsnijim, a na kraju blagovanja **zasladismo se** kolačima od meda i suhih smokava. (J 92)

Меня **угощали** яствами, каких я в жизни **не пробовала**, и разнообразными винами. Под конец же трапезы мы **лакомились** сладостями из меда и сушеного [*sic*] инжира. (J 100)

- (19) **Uzvratih** na svaki njegov pokret, na svaki stisak ruke, na svaki uzdah. (J 107)

Я **стала отвечать** на каждое его движение, на каждый вздох, на каждое пожатие рук. (J 115)

KONSTRUKCIJA S ČESTICOM БЫЛО²⁷

- (20) I vidjeh sebe kako **podigoh** kamen, ali ga ne bacih [...] (J 31)

Со стороны я видела себя, **поднявшую было** камень, но так и не бросившую его [...] (J 36)

ПРИЧАСТИЕ СТРАДАТЕЛЬНОЕ ПРОШЕДШЕГО ВРЕМЕНИ (PARTICIP PASIVNI PROŠLOG VREMENA)

- (21) O, kako **se posrami** naša snaga, naš ponos i naše samopouzdanje. (J 66)

Все наши надежды **были посрамлены**, нашей гордости и уверенности в себе как не бывало. (J 72)

Prijevedi aorista punktualnim vremenom u navedenim primjerima ((6) i (7)) izvrsno funkcioniraju iz dvaju razloga. Kao prvo, prenosi se kratkoća i cjelovitost radnje. Kao drugo, izbjegava se pogodbeni rečenica s veznikom koja bi i vizualno i semantički proširila rečenicu (usp. npr. *Если бы я не остановила руку моей служанки* i *Не останови я руку моей служанки*). Suprotno tomu, prijevodima aorista glagolskim prilogom sadašnjim radnja postaje okolnost čime se značenje izvornika sužava. Posebice je to naglašeno u primjeru (10) gdje ne samo da se radnja zamjenjuje glagolskim prilogima nego se i izostavljaju priložne oznake iz izvornika (*u onoj panici i užasu*) koje uz glagolske priloge sadašnje ne bi mogle funkcionirati u ruskome jeziku. Povratni bi prijevod surečenice: *u onoj panici i užasu izgaziše se međusobno* s ruskoga na hrvatski jezik glasio: *gnječeći i gazeći jedan drugoga*. Glagolski

²⁷ Više o tome u poglavlju 3. 8.

prilog prošli čini se boljim izborom, no u primjeru (13) značenje je također ponešto izmijenjeno. U izvorniku je naime jasno kako je subjekt otišao kući s namjerom da svuče udovičke halje, dok u prijevodu ta namjera nije vidljiva (*Vrativši se kući, svukla sam udovičke halje*). Participom aktivnim *prošloga vremena* fokus se najčešće premješta s predikata na subjekt. U primjeru (16) tako predikat iz izvornika u prijevodu služi opisu subjekta (*To je već bila pretjerana drskost koja me ujela za samo srce*). Primjeri (17)–(19) iskazuju radnju u njezinu trajanju pa se gubi značenje trenutačnosti. Konkretno, u primjeru (17) govori se kako se subjekt u određenom trenutku osjetio prevarenim i poniženim, što u prijevodu nije jasno. Promatrajući prijevod sam, moglo bi se zaključiti da su ti osjećaji trajali neodređeno vrijeme. U primjeru (20) još se jednom aktivna radnja zamjenjuje opisivanjem, no kako je i u izvorniku riječ o opisivanju onoga što subjekt vidi, čini nam se kako je takav prijevod prikladan. U posljednjem je primjeru povratna konstrukcija s pasivnim značenjem zamijenjena pasivnom konstrukcijom bez promjene značenja.

3.5. Imperfekt

„Imperfekt je glagolski oblik kojim se izražava prošlo nesvršeno vrijeme“ (Silić – Pranjković 2005: 65). Ranije smo spomenuli (v. § 3.3.) da su se za iskazivanje prošle radnje u prošlosti primarno koristili aorist i imperfekt. Danas su oba oblika potisnuta upotrebom perfekta, no dok se aorist, što smo pokušali dokazati prethodnim poglavljem, i dalje pojavljuje u različitim vrstama diskursa, imperfekt je sve teže pronaći čak i u beletristici. Mogućih razloga zašto je aorist opstao, a imperfekt ne zasigurno je znatno više, no ovdje ćemo pobrojati tek neke koji nam se čine najvažnijima:

- 1) Aorist je sintetski oblik pa je, zbog svoje kratkoće, prikladniji od perfekta kada se govori o kakvom brzom izmjenjivanju radnji. Imperfekt pak iskazuje radnju u procesu pa to što je oblikom kraći od perfekta nema posebna značenja u govoru o prošlosti.
- 2) Tvorba aorista morfološki je prozirnija (usp. npr. aor. *ispekoh* i impf. *pecijah*).
- 3) Aorist se pojavljuje u poslovicama, npr. *Dodoše divlji, istjeraše pitome; Kasno Janko (Marko) na Kosovo stiže (dode)*²⁸; *Dođoh, vidjeh, pobijedih* itd., dok se kao primjer poslovičnog imperfekta najčešće ponavlja ista, zastarjela poslovice: *Kad se sinovac*

²⁸ Preuzeto iz Menac-Mihalić (2003–2004).

ženjaše, strica ne pitaše, a kad se raženjaše, i strinu pripitivaše. (v. npr. Barić et al. (2005: 413), Katičić (2002: 66).

- 4) Relativno upotrijebljeni aorist (npr. glagol *otići (odoh)* za iskazivanje buduće radnje) znatno je frekventniji u svakodnevnom govoru od relativno upotrijebljena imperfekta (npr. *Kako Vi ono bijaste?*).

Zanimljivo je da se čak ni u SMS-ovima imperfekt ne pojavljuje unatoč tome što je sintetski oblik, pa bi se njegovom upotrebom moglo uštedjeti par znakovnih mjesta. Smatramo kako je to još jedan od pokazatelja kako razlogom „povratka“ aorista nije tek broj znakova u poruci, već je riječ o široj i trajnijoj pojavi koja uključuje sve razine govorenog i pisanog jezika.

S obzirom na to da se većina govornika hrvatskoga jezika s imperfektom susreće samo u školi te da se imperfekt najčešće ne koristi zbog posebna svoga značenja, nego kako bi se postigao efekt na primatelja poruke (nevažno je je li riječ o imperfektu ili aoristu, važna je forma, a ne sadržaj), dvije su učestale „greške“ u njegovoj tvorbi: tvorba nesvršenog aorista onda kada se želi tvoriti imperfekt (v. Babić 1976), npr.

- (1) [...] gladna vlasti i žedna moći **govorih** (*govorah*) to od prvih trenutaka preuzimanja pozicije predsjednika (net.hr, 15. 2. 2016)
- (2) Glas o njegovoj snazi, hrabrosti i okrutnosti bje gori i od same smrti i prije negoli bi i krenuo na neko kraljevstvo, od priča o njegovoj silini protivnički vojnici **gubiše** (*gubljahu*) vjeru u svoj mač, a upravitelji gradova otvarahu velika vrata bez borbe i **dočekivaše** (*dočekivahu*) ga kao osloboditelja, a ne kao osvajača. (J 49)

i tvorba svršenoga imperfekta aoristnim nastavcima:

- (3) ovaj **ubiše** (ubi) 4 ljudi, nikad u zatvoru, ludilo (Index.hr, 10. 12. 2015)
- (4) **Zarežše** (zareži) Kolinda i onda bratski grobara poljubi tri puta... (Index.hr, 10. 12. 2015)

Primjere (1)–(4) naveli smo kako bismo pokazali da se aorist i imperfekt često koriste samo radi stilskoga efekta koji se postiže njihovim oblikom, a ne zbog značenjske distinkcije prema perfektu. Brojni su lingvisti, međutim, pokušali dokučiti dade li se iz navedenih i sličnih oblika izvući kakvo jedinstveno značenje te može li ih se postaviti u odnos s „pravilno“ tvorenim aoristom i imperfektom. Analizirajući primjere aoristnih oblika imperfektivnih glagola te imperfektivnih oblika perfektivnih glagola u starijoj hrvatskoj književnosti, Josip Silić (1987: 9) izdvaja tri distinktivna obilježja aorista i imperfekta koja se imaju uzeti u obzir pri promišljanju njihova odnosa: puntualnost/nepuntualnost radnje (aspektualnost),

sumarnost/nesumarnost radnje (iterativnost) i dovršenost/nedovršenost radnje.²⁹ Tri su navedene opreke, dâ se pretpostaviti, do prije nekoliko stoljeća bile gotovo jednako relevantne pri odabiru odgovarajućeg oblika. Međutim do današnje je svijesti govornika doprla samo opreka po aspektu/vidu čime su aorist i imperfekt prestali biti nosiocima kategorije temporalnosti i postali primarno nosiocima aspektualnosti. Dok je temporalnost bila glavnim obilježjem aorista i imperfekta, postojala je i potreba za nijansiranjem trajnosti. Aorist se nesvršenih glagola upotrebljavao kada se željelo reći da radnja ne traje neograničeno, a imperfekt svršenih glagola onda kada se radnja s vremena na vrijeme prekidala ili ponavljala. Jačanjem opreke po aspektualnosti duljina trajanja radnje postala je gotovo irelevantnom pa bi se kod suvremenog govornika ipak trebalo potražiti neke druge uzroke upotrebi aoristnih nastavaka s imperfektivnom osnovom i obratno. Radoslav Katičić (2002: 68) o odnosu aorista nesvršenih glagola i imperfekta kaže sljedeće:

Aorist označuje nesvršene glagole gramatičkom oznakom prošloga vremena. Po tome se poklapa s imperfektom. Od njega se razlikuje tek tankom nijansom što prošlu radnju ne prikazuje samo u njezinu trajanju nego je i obuhvaća u cjelini i izriče kao nešto zaokruženo, smještajući je tako izričitiije i potpunije u prošlost. U imperfektu se izriče tek proizvoljno odabran isječak prošloga trajanja, aoristom pak nesvršenih glagola obuhvaća se izričito njegova cjelina. Čini se da se aoristni oblici nesvršenih glagola upotrebljavaju i onda kada je od tih glagola neprilično ili čak nemoguće tvoriti imperfektne, pa su takvi aoristni oblici naprosto jednakovrijedni imperfektivima. K tomu dolazi i to da uporaba aoristnih i imperfektivnih oblika u tradiciji hrvatskoga književnoga jezika nije uvijek strogo razgraničena.

Primarno je Katičićevom tezom obuhvaćena semantička razina. Obrazlažući moguće motivacije „pogrešne“ upotrebe aoristnih i imperfektivnih sufikasa, autor se služi logikom koja iz dviju temeljnih pretpostavki upotrebe aorista i imperfekta dovodi do jedinog mogućeg objašnjenja – aorist imperfektivnih glagola ne iskazuje samo trajanje radnje (kao imperfekt), već obuhvaća radnju u cjelini (kao aorist). Iako savršeno logična, navedena bi se teza mogla primijeniti tek na nevelik broj aoristnih imperfekata i obratno jer je ključna njezina sastavnica intencija govornika. Čini nam se vrjednijim zaključni dio citata, o temi kojega će nešto više i konkretnije reći Stjepan Babić. Babić (1976) se zalaže za proučavanje aoristnih oblika imperfekta na morfološkoj i stilističkoj razini, tvrdeći kako oni nisu područje neke specifične vidске semantike. Skupivši povelik korpus takvih oblika, Babić je uvidio kako njegovu

²⁹ Opreka po dovršenosti ne odgovara opreci svršenost/nesvršenost. Nesvršeni glagoli mogu biti dovršeni i nedovršeni (usp. Silić 1987: 9).

glavninu čine glagoli IV. vrste uz tek poneki glagol ostalih vrsta. U svome članku tako navodi četiri razloga upotrebe aoristnih sufikasa u tvorbi imperfekta, pričem se prvi razlog izravno tiče tvorbenih mogućnosti glagola pojedinih vrsta.

Promatranje tvorbe imperfekta svih glagola pokazuje da se imperfekt imperfektivnim nastavcima ne može tvoriti, ili bar da nije prihvatljiv, od svih glagola i da je od nekih neobičan, ili općenito ili pojedinim autorima. (Babić 1976: 35)

Takvi su uglavnom glagoli IV. vrste i to: glagoli čiji korijen završava kakvim *srednjojezičnim glasom* (privlačiti, ribariti, ljenčariti...), glagoli koji bi se sufiksima *-jah, -jaše...* neutralizirali imperfektom glagola na *-ati* (*grabiti/grabljati – grabljah, rađati/raditi – rađah...*) te glagoli koji bi s imperfektivnim nastavkom *-ijah* ili jotacijom s *-jah* zvučali neobično. Drugi je razlog taj što jedna glagolska osnova najčešće tvori znatno veći broj perfektivnih glagola pa samim time i aoristnih oblika nego imperfektivnih (npr. *dovukoh, povukoh, provukoh, odvukoh, svukoh, uvukoh* itd.³⁰) pa se imperfektivni glagoli analogno počinju sprežati kao perfektivni. Kao treći razlog Babić navodi nedovoljno poznavanje književne tvorbe, dok su četvrti razlog pjesničke jezične igrarije. Babić je na pozamašnom broju primjera pokazao kako tvrdnje da se imperfektu aoristni nastavci domeću s posebnom intencijom (radi modulacije značenja) nisu uvijek istinite, štoviše najčešće su razlozi takvomu postupanju znatno površniji (npr. neznanje). Navedene smo tri teorije iznijeli uzimajući u obzir to na kojoj se razini njihova analiza provodi. Spustili smo se tako od semantičke razine prema morfološkoj. S obzirom na izrazito skromnu upotrebu imperfektivnih oblika u današnje vrijeme te na poprilično oskudne opise i analize toga vremena u školskim udžbenicima, smatramo da je suvremeni uzrok nepravilne tvorbe imperfekta većinom neznanje. Budući da današnji prosječni govornik hrvatskoga jezika gotovo ni ne osjeća značenjsku razliku između aorista, imperfekta, pluskvamperfekta i perfekta, a aorist se i imperfekt čak i u svome imanentnom značenju (perfektivni/imperfektivni), nalaze na rubu uporabivosti, teško je utvrditi postoji li funkcionalna intencija pri korištenju glagola neodgovarajućih aspekata ili je riječ tek o nepoznavanju tvorbe imperfekta.

³⁰ Primjeri su preuzeti iz Babić (1976).

3.5.1. Prijevod imperfekta na ruski jezik

Imperfekt se na ruski jezik najčešće prevodi nesvršenim *prošlim vremenom*:

- (1) Otac **govoraše** da su moja šutljiva usta pouzdanija od usta najodmjerenijih muškaraca [...] (J 5)
Отец **говорил**, что мой обет молчания надежнее обетов самых хладнокровных мужчин [...] (J 8)
- (2) Moja usta **izgovarahu** samo najnužnije rečenice [...] J 6)
Мои уста **произносили** только самые необходимые фразы [...] (J 8)
- (3) Na sjevernoj strani **pružaše se** gradska tržnica na koju **dolažahu** seljaci iz okolnih sela i trgovci iz dalekih krajeva. (J 18)
С северной стороны **простиралась** рыночная площадь, куда **стекались** и крестьяне из окрестных сел, и прибывшие из дальних стран торговцы. (J 22)

Naišli smo u korpusu tek na tri iznimke. U prvom je slučaju glagol u imperfektu u prijevodu potpuno zanemaren:

- (4) Od prvog dana u kojem me zraka svjesnosti prože razumom koji razlučuje mene od svijeta, spoznah da sam drugačija od djevojčica i dječaka što me **okruživahu**. (J 8)
С первыми проблесками разума, помогавшего мне осознать себя, я поняла, насколько я не похожа на других девочек и мальчиков. (J 10)

u drugom je preveden nesvršenim glagolom u *sadašnjem vremenu*:

- (5) Gradski svećenici počеше pohoditi našu kuću želeći vidjeti dijete koje po milosti Jahvinoj **ne znaše** za bol i patnju [...] (J 11)
Священники посещали наш дом, желая посмотреть на дитя, которое по воле Всевишнего **не знает** ни боли, ни страданий [...] (J 14)

a u trećem participiom aktivnim *prošloga vremena*:

- (6) Majka mu je pobolijevala svakog proljeća od čudnovate bolesti, koja joj **oduzimaše** snagu sve do rane jeseni. (J 102)
Мать каждую весну страдала от какой-то странной болезни, **лишавшей** ее сил вплоть до ранней осени. (J 109)
- (7) Stoga se dogodi da mi samoća posta pratiteljicom od najranijih dana – tako da me rijetko pozivahu u igru, a još rjeđe mi se pridruživahu u slaganju kamenčića u nizove, koji samo za me **imadoše** smisao. (J 13)

Поэтому с первых дней моей жизни меня сопровождало одиночество. Меня редко приглашали принять участие в играх и ещё реже присоединялись ко мне в единственном занятии, **имевшем** для меня смысл. Я любила складывать ряды камешков. (J 15)

Imperfekt je u primjerima (6) i (7) preveden participom aktivnim *prošloga vremena* jer je dijelom načinske surečenice koja se u ruskome jeziku obično zamjenjuje tim oblikom. Isto se moglo napraviti i s rečenicom iz primjera (4), pa se ne bi izgubilo ništa od značenja izvornika. *Historijsko sadašnje vrijeme* čini nam se u primjeru (5) odgovarajućim ekvivalentom.

3.6. Pluskvamperfekt

Pluskvamperfekt je glagolsko vrijeme kojim se iskazuje gotova prošlost ili pretprošlost što znači da radnja iskazana pluskvamperfektom nikad nije u vezi s trenutkom govorenja – ili je riječ o radnji koja se dogodila/događala, ali njezine posljedice za trenutak govorenja nisu relevantne ili se pak radi o radnji koja je prethodila nekoj drugoj radnji. Evo i primjera gotove prošlosti:

- (1) U ljude **je bilo ušlo** ono triježno, okato nespokojstvo. (Desnica) (Barić *et al.* 2005: 414)
- (2) Lučić Baroni: „Ne mogu pronaći riječi, **bila sam izgubila** vjeru u sebe“ (sportnet.20minuta.hr, 10. 1. 2016)

Kada bi se pluskvamperfekt u navedenoj rečenici zamijenio perfektom: *U ljude je ušlo ono triježno, okato nespokojstvo*, radnja bi se postavila u izravan odnos s trenutkom govorenja, odnosno dalo bi se pretpostaviti kako je u ljudima još uvijek triježno, okato nespokojstvo. Upotrebom aorista pak: *U ljude uđe ono triježno, okato nespokojstvo*, radnja se ostavlja u prošlosti i ne dovodi se u svezu s trenutkom govorenja. Time se gubi mogućnost referiranja na neku drugu radnju u prošlosti, odnosno takva je radnja zaokružena, završena cjelina čiji rezultati ne utječu ni na drugu situaciju u prošlosti ni na sadašnjost. Osim toga, oblik bi se mogao shvatiti i kao sivevremenski prezent čime bi radnja postala višekratnom, a *triježno, okato nespokojstvo* bi u ljude ulazilo prema potrebi; i u prošlosti, i u sadašnjosti i u budućnosti. U svakodnevnom su govoru takvi značenjski pomaci potpuno zanemareni, što je i razumljivo kada se s jedne strane postavi težnja za ekonomičnošću, a s druge nijansa značenja bez koje se informacija svejednako prenosi i razumijeva.

Pluskvamperfektom se ipak najčešće iskazuje pretprošla radnja, odnosno radnja koja ne korelira s trenutkom govorenja, već s kakvom drugom radnjom u prošlosti:

- (3) Ja sam tad već **bila krenula** jer sam morala svratiti do agencije. (govor)
- (4) Antonio **bježe ustao** i gledaše za njima, dok ne iščeznuše iz vida.³¹

3.6.1. Prijevod pluskvamperfekta na ruski jezik

Svih dvadeset osam pluskvamperfekta, izdvojenih iz dvaju vrela, prevedeno je na ruski jezik prošlim vremenom. Nijedan pluskvamperfekt nije preveden ruskim oblikom koji je pluskvamperfektu blizak – konstrukcijom *prošlo vrijeme* + čestica *было* (o tome više niže). Budući da su svi primjeri na ruski jezik prevedeni istim glagolskim vremenom, navest ćemo ih tek nekoliko:

- (1) Skliznut ćete u svijet u koji **niste bili predvidjeli** da uđete, jer nije došlo vaše vrijeme, jer nije, zaboga, kucnuo vaš čas. (BJ 11)
Соскользните в мир, в который попадать **не собирались**, потому что пока еще не пришло ваше время, потому что ваш час пока еще, ей-богу, не пробил.
- (2) Sada ga je, međutim, svukla s pijadestala na koji ga **je bila postavila** [...] (BJ 23)
Но теперь она **сняла** его с пьедестала, куда в свое время сама же и водрузила [...]
- (3) Ormarić **sam bila kupila** slučajno, prilikom prethodnog dolaska, na nedjeljnom sajmu antikviteta. (BJ 39)
Тумбочку я **купила** случайно, на воскресной ярмарке антиквариата, когда приезжала в прошлый раз.
- (4) Aba, koja očito **nije bila obavijestila** svoju rođaku da dolazi, niti svoje prijatelje, skrušeno je čekala dok sam ja na recepciji ugovarala sobu [...] (BJ 51)
Аба, которая, похоже, не **сообщила** о своем приезде ни родственнице, ни друзьям, с виноватым видом ждала возле стойки администратора, пока я договаривалась о комнате [...]
- (5) Bila je Kovačeva tipkačica, radili su po deset sati dnevno, osobito pred kraj, jer Kovač **je bio zapeo** da završi... taj roman, dodala je. (BJ 155)
– Я была его машинисткой, мы работали по десять часов в день, особенно под конец, потому что Ковач **старался** успеть закончить... этот роман, – добавила она.
- (6) Dr. Topolanek se, kreirajući svoju novu kupku, bio sjetio svoje bake [...] (BJ 207)
Доктор Тополанек, разрабатывая состав для новой ванны, вспомнил свою бабушку [...]

³¹ Kumičić, Eugen (1999) *Začudeni svatovi*. Zagreb: Bulaja naklada. 1883.

- (7) Razodjeveni i obasjani treperavom svjetlošću dviju uljanica, priđosmo posudama s hranom što je pripraviše sluge, prije negoli ih Holoferno **bijaše otpustio**. (J 114)

Нагие, в трепещущем свете двух масляных светильников, мы приблизились к блюдам с угощением, которое успели приготовить слуги прежде, чем Олоферн **приказал** им **удалиться**. (J 122)

3.7. Umjesto pluskvamperfekta

U suvremenoj ruskoj gramatici pluskvamperfekta nema, ali u ruskome jeziku postoji konstrukcija koja je pluskvamperfektu oblikom, a često i značenjem, vrlo bliska. Riječ je o konstrukciji: *prošlo vrijeme* + čestica *было*, npr. *хотел было, пробовал было, встал было* itd. U *Ruskoj gramatici* (1980) stoji da čestica *было* spada u kategoriju čestica koje iskazuju svojstvo trajnosti, potpunog ili nepotpunog ostvarenja radnje, rezultativnosti ili nerezultativnosti. Koristi se kada se govori o radnji koja ili nije u potpunosti ostvarena ili je ostvarena, ali nije dovela do željenog rezultata. Čini nam se međutim kako to nije jedino značenje spomenute konstrukcije, već da takva konstrukcija može iskazivati bilo kakvu jednostavnu radnju koja je prethodila drugoj radnji. Nekoliko primjera iz našega korpusa pokazat će kako nije nužno za tu konstrukciju da je prva radnja ostala nedovršenom. Čak i da jest tako, mogućnosti bi konstrukcije bile ograničene, ali bi i dalje riječ bila o pretprošlosti jer je prva radnja prekinuta drugom. Ruski je jezik u svome sustavu glagolskih vremena do XVIII. stoljeća imao oblik značenjem jednak hrvatskom pluskvamperfektu (usp. Kuznjecov 1965: 241–244). Taj se oblik zvao *давнопрошедшее время* (*davno prošlo vrijeme*). U prvoj se fazi tvorio od imperfekta ili aorista pomoćnog glagola *biti* i glagolskog pridjeva radnog na *-l-*, u drugoj (vjerojatno od XIII. stoljeća) od perfekta pomoćnog glagola *biti* i glagolskog pridjeva radnog (kao hrvatski pluskvamperfekt) da bi se u XVI. stoljeću perfekt pomoćnog glagola *biti* počeo zamjenjivati česticom *было*, odnosno tada još uvijek pomoćnim glagolom *biti* u srednjem rodu jednine (*ibid.*).

Čestica *было* rezultat je gubitka sročnosti pomoćnoga glagola *был* (pri gubitku sročnosti u rodu i broju najčešće se zadržava srednji rod jednine kao najneutralniji oblik). (*ibid.*)

U suvremenom ruskom jeziku postoji tek jedan primjer pravog starog pluskvamperfekta, tj. *davnog prošlog vremena*, a to je fraza *жил-был/жили-были* (uvodna fraza u bajkama – *bio jednom davno...*).

Evo nekoliko primjera prekinute radnje ili radnje koja nije donijela željeni rezultat:

- (1) Голова его болела; он **встал было** на ноги, повернулся в своей каморке и упал опять на диван. (Z 76)
Boljela ga je glava; **stane** na noge, okrene se po svom sobičku i opet klone na ležaj. (ZC 93)
- (2) Даже недавнюю пробу свою (то есть визит с намерением окончательно осмотреть место) он только **пробовал было** сделать, но далеко не взаправду, а так: "дай-ка, дескать, пойду и опробую, что мечтать-то!" – и тотчас не выдержал, плюнул и убежал, в остервенении на самого себя. (Z 70)
Čak i onu svoju nedavnu probu (to jest posjet u namjeri da dobro razgleda mjesto) samo **je pokušao** izvesti, nipošto to nije bilo ono pravo, nego tek onako: „Hajde“, veli, „da se malo ogledam, što da samo snatrim!“ – ali nije izdržao, digao je ruke od svega i pobjegao, bijesan na sama sebe. (ZC 97)
- (3) Молодой человек взял их и до того рассердился, что **хотел было** уже **уйти**; но тотчас одумался, вспомнив, что идти больше некуда и что он еще и за другим пришел. (Z 13)
Mladić ga uzme i toliko se rasrdi da već **htjede otići**, ali se začas predomisli jer se sjeti da nema više kud i da je još radi nečega došao. (ZC 29)

a evo i pretprošle radnje:

- (4) Раз как-то, месяца два тому назад, они **было встретились** на улице, но Раскольников отвернулся и даже перешел на другую сторону, чтобы тот его не заметил. (Z 61)
Jednom su se, negdje prije dva mjeseca, **susreli bili** na ulici, ali je Raskoljnikov okrenuo glavu od njega i čak prešao na drugu stranu ulice, samo da ga onaj ne vidi. (ZC 77)
- (5) – Стой! – заревел он внезапно, когда Раскольников **тронулся было** с места, – слушай меня. (Z 189)
– Stani! – zaurla iznenada kad je Raskoljnikov već **bio krenuo** s mjesta. (ZC 203)
- (6) Она **схватилась было** за таз, чтобы нести его по требованию Раскольникова, но чуть не упала с ношей. (Z 203)
Već **je dohvatila** lavor da ga, na Raskoljnikovo traženje, donese, ali umalo što se ne sruši pod tim teretom. (ZC 216)

Primjeru (1) možda bi bolje odgovarao prijevod perfektom: *Boljela ga je glava; stao je na noge, osvrnuo se po svom sobičku i opet klonuo na ležaj*, a rečenica iz primjera (6) mogla bi se prevesti i pluskvamperfektom: *Već je bila dohvatila lavor da ga, na Raskoljnikovo traženje, donese, ali umalo što se ne sruši pod tim teretom*.

4. Relativno upotrijebljena vremena

U ovome ćemo poglavlju pozornost pridati glagolskim vremenima koja prošlost iskazuju samo kada su relativno upotrijebljena. Riječ je o vremenima kojima osnovno značenje nije prošlost, ali prošlost mogu iskazivati ako se nađu u odgovarajućem kontekstu. Obradit ćemo tako historijski ili pripovjedački prezent (*historijsko sadašnje vrijeme*) te historijski futur (*historijsko jednostavno buduće vrijeme*).

4.1. Relativno upotrijebljeni prezent

Prezent kojim se iskazuje radnja koja se odvijala ili odvila u prošlosti naziva se historijskim ili pripovjedačkim prezentom (usp. npr. Silić – Pranjković (2005), Barić *et al.* (2005)). Takav se prezent, kao što mu i sam naziv kaže, upotrebljava pri pripovijedanju ili prepričavanju kakva događaja iz prošlosti i to kako bi se, izbjegavanjem perifrastičnog perfekta, postigla u diskursu dinamičnost svojstvena aoristu. Često se tijekom pripovijedanja izmjenjuju historijski prezent i glagoli prošlih vremena, pretežito aorist. Aorist i historijski prezent svršenoga vida često se u 3. l. jednine razlikuju tek naglaskom, tj. zanaglasnom dužinom, npr.:

aorist	prezent
1. ispèkoh	1. ispèčēm
2. ispèče	2. ispèčēš
3. ispèče	3. ispèčē

pa je njihovo raspoznavanje u pisanome tekstu ponekad nemoguće. Tomu će posvjedočiti i primjeri iz našega vrela.

- (1) I kada konačno **otkriva** i posljednju „strašnu tajnu prirode“, **prasne** munja, **podiže se** strašan vihor, **zatrese se** zemlja pod nogama – i pred njim **se pojavljuje** grbava starica upalih očiju i sijedih kosa. (BJ 126)

И когда в конце концов он **проник** и в самую последнюю «тайну страшную природы», **сверкнула** молния, **поднялся** страшный ветер, земля **содрогнулась** под ногами — и перед ним **появилась** горбатая старуха с впавшими глазами и седыми волосами.

- (2) Na svome putu Ruslan **nailazi** na pećinu – nastavio je Arnoš – a u pećini na starca mudraca. Starac **pripovijeda** Ruslanu svoju životnu priču. (BJ 126)
- Во время поисков Руслан **обнаруживает** пещеру, — продолжал Арнош, — а в пещере старика мудреца. Старик **рассказывает** Руслану историю своей жизни.

Historijski se prezent najčešće na ruski jezik prevodi *prošlim vremenom* (primjer (1)). Znatno je rjeđi prijevod *sadašnjim vremenom* (primjer (2)) jer u ruskome jeziku nema svršenoga *sadašnjeg vremena*. Upotreba sadašnjeg vremena iziskivala bi, u slučajevima neprestanog izmjenjivanja svršenih i nesvršenih glagola (kao u primjeru (1)), jednako dinamično izmjenjivanje *sadašnjeg* i *prošlog vremena*.

4.1.1. Historijsko sadašnje vrijeme (*praesens historicum*, *настоящее историческое*³²)

Historijsko se sadašnje vrijeme u ruskome jeziku koristi veoma rijetko. Razlog je tomu zasigurno činjenica da *sadašnje vrijeme* mogu imati samo nesvršeni glagoli. Koristi se tako navedeni oblik najčešće pri kakvu nedinamičnom opisivanju. *Historijskim se sadašnjim vremenom*, kao i u hrvatskome jeziku, događaji iz prošlosti naizgled prenose u sadašnjost, stvarajući pritom kod recipijenta dojam da se radnja (češće stanje) odvija u trenutku govorenja.

- (1) Сидел я тогда дома, были сумерки, и только что хотел выходить, оделся, причесался, платок надушил, фуражку взял, как вдруг **отворяется** дверь и – предо мною, у меня на квартире, Катерина Ивановна! (Достоевский, Братья Карамазовы) (Vinogradov (1972: 573))
- Sjedio sam tada kod kuće, bio je sumrak i baš sam se spremao da izađem, obukao sam se, počeo šljao, namirisao rupčić, uzeo kapu kadli **se otvaraju** vrata i – preda mnom stoji, u mom stanu, Katerina Ivanovna! (Dostojevski, Braća Karamazovi)³³

Iako su prošla vremena često zamjenjiva historijskim prezentom, za njegovu je uspješnu realizaciju potreban širi kontekst, odnosno vremenski okvir koji će omogućiti njegovu upotrebu. Evo i prijevoda s ruskog na hrvatski jezik:

³² Naziv je preuzet od Golanova (2007: 179).

³³ Autor je navedenoga prijevoda Zlatko Crnković.

- (2) О, это был кошмар! – возбудилась от воспоминаний Эмма Готлибовна. – Весна, золотая погода, все дамы и господа **гуляют**, чудесный сад весь в цветочках. (А 37)
 Oh, to je bila strava! – uznemirila se zbog sjećanja Emma Gotlibovna. – Proljeće, zlatano vrijeme, sve dame i gospoda **šetaju**, čudesni frt saf u cvijeću. (А 34)
- (3) Послали запрос в Вильно – там таких не значится. Ладно. **Вызывает** меня неделю назад его превосходительство. (А 65)
 Poslali smo upit u Vilnius – tamo nema takvih. Dobro. **Pozove** mene prije tjedan dana njegova preuzvišenost. (А 62)

4.2. Relativno upotrijebljeni futur

Historijski se futur³⁴ znatno rjeđe koristi u hrvatskome jeziku negoli historijski prezent. Za razliku od historijskoga prezenta koji je u upotrebi, kako u govorenom tako i u pisanome tekstu, u različitim funkcionalnim stilovima, historijski se futur može pronaći samo u pisanome tekstu i to poglavito u beletristici. Funkcija je historijskoga futura umnogome bliska funkciji historijskog prezenta – oživljavanje prošlih događaja, dinamiziranje radnje i stilska izražajnost. Najčešće se historijski futur koristi kao uvod u upravni govor:

- (1) Opet se zapodjenuo razgovor o kruni kralja Tomislava. Poštar **će upitati**: — Znade li se barem, kakva je bila?³⁵

No historijskim se futurom može iskazivati i „prošla budućnost“³⁶ i to tako da se točka vremenske parcelizacije premjesti s trenutka govorenja na vrijeme o kojem se govori. Objekt o kojem se govori o radnji iskazanoj historijskim futurom još uvijek ne zna ništa. Iz perspektive pak govornika radnja je već ostvarena npr.:

- (2) A onda, prije no što **će otići**, kao da se upravo sjetio, Banić izvuče iz džepa novčanik, pa iz njega izvadi novčanicu od sto eura.³⁷

U navedenome primjeru sva četiri glagola iskazuju prošlost, ali korištenje različitih glagolskih vremena (perfekta, prezenta i futura I.) omogućuje demonstriranje sukcesije glagolima, a ne

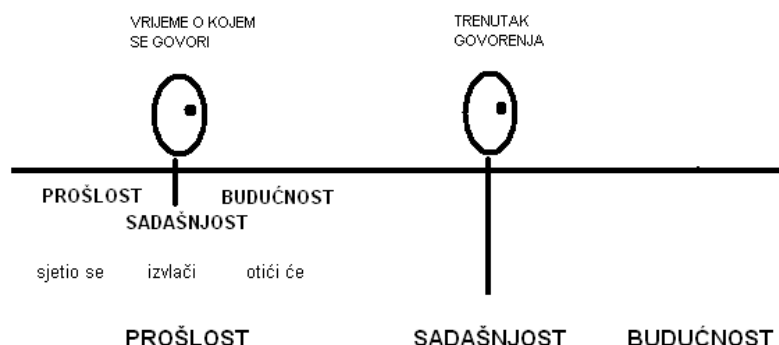
³⁴ U Hrvatskoj se gramatici Barić *et al.* naziva još i pripovjedačkim futurom (2005: 415).

³⁵ Katić, Lovre (1943) *Tri najveća hrvatska kralja*. Zagreb: Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima.

³⁶ U Hrvatskoj se gramatici (2005: 415) tako iskazana budućnost naziva relativnom.

³⁷ Tribuson, Goran. (2004) *Gorka čokolada*. Zagreb: Školska knjiga.

samo priložima i prijedlozima – *sjetio se* (perfekt), *izvlači* (prezent) *novčanik*, *kad izvadi* (prezent) *novčanicu*, *otići će* (futr I.). Evo i prikaza:

Iako navedeni iskaz u potpunosti govori o prošlosti, radnje se mogu poredati kronološki zahvaljujući, u prvom redu, priložima i prijedlozima, ali i upotrebi različitih glagolskih vremena. Historijski futur u takvim rečenicama iskazuje slijed i to slijed za najbližom radnjom koja će najčešće biti izražena historijskim prezentom (analogijom prema odnosima u apsolutnoj upotrebi), npr.:

- (3) Pisala je knjigu od 1982. do 1985. godine. Kada završi, oputovat će na Havaje, gdje će ostati do kraja života.

a ne:

- (4) Pisala je knjigu od 1982. do 1985. godine. Kad je završila, oputovat će na Havaje, gdje će ostati do kraja života.

Važno je podsjetiti kako historijski futur ne mora uvijek biti funkcionalan, ponekad je, kao što smo pokazali prvim primjerom, riječ tek o stilizaciji diskursa i tada više spomenuti uvjeti ne vrijede.

Evo još nekoliko primjera historijskog futura:

- (5) Bliska stranačka suradnica Stipe Petrine, Iris Ukić Kotrac, **ispričat će** nam gotovo anegdotsku indiskreciju sa sastanka zastupnika Mosta i Nacionalnog vijeća, kada se nakon deset sati jalove, zamorne, iscrpljujuće maratonske sjednice, neposredno pred večeru u 19 sati, javio Nikola Grmoja... (Telegram.hr, 5. 12. 2015)

- (6) Kasnije, Katarina Ujdur, zamjenica gradonačelnika Petrova, **reći će** nam da je moguće kako je to bila inspiracija za naziv stranke koja danas odlučuje tko će upravljati Hrvatskom sljedeće četiri godine, ali **će** i **dodati** da je možda ulogu u tome imao i Pelješki most, o čemu ovdje svi sanjaju. (Telegram.hr, 5. 12. 2015)
- (7) Karadžića je u reformi podržalo malo srpskih pisaca. U početku Branko Radičević i još poneki. Kada Stojan Novaković 1868, kao ministar prosvjete, stane na stranu Karadžićeve reforme, ni tada **neće** u potpunosti **biti** prihvaćena jer Srbi **neće uzeti** Vukovu ijekavicu nego ekavicu. (M. Samardžija, intervju, hkv.hr, 24. 12. 2015)

4.2.1. *Jednostavno buduće vrijeme u iskazu o prošlosti (простое будущее историческое)*

Prije opisa upotrebe ruskog *jednostavnog budućeg vremena* za iskazivanje prošlosti, važno je ponoviti kako je ono oblikom jednako hrvatskom svršenom prezentu, a značenjem futuru I. svršenih glagola. U ruskome jeziku ne postoji perifrastično *buduće vrijeme* svršenih glagola, već se oblik koji gramatički odgovara hrvatskom svršenom prezentu koristi za iskazivanje budućnosti i na hrvatski prevodi futurom I., npr. *Я напишу письмо завтра* (*Napisat ću pismo sutra*). *Jednostavno buduće vrijeme* koristi se za iskazivanje prošlosti isključivo kada se govori o radnjama koje su se u prošlosti ponavljale ili kada ostvarenje jedne pretpostavlja ostvarenje druge radnje i tada se na hrvatski prevodi svršenim prezentom. Kirejevskij (prema Vinogradov 1972: 577) tako upotrijebljeno *jednostavno buduće vrijeme* naziva *будущее самостоятельное* (*buduće samostalno vrijeme*).

Ako ste nekoliko puta dolazili do vrata, možete reći: „Dođem ja jučer nekoliko puta do njegovih vrata, pokucam, i on mi otvori. Dakle, ovdje se buduća vremena ne odnose na jučerašnji dan, nego na nekoliko puta, tj. na koncept radnje koja se ponavlja... Kad to ne bi bio slijed radnji, ili, u krajnjem slučaju, dvije radnje koje su u uzajamnom odnosu, nego samo jedna radnja, tada ju, čak i ako bi se ponavljala nekoliko puta, ne biste mogli iskazati oblikom budućega vremena kad se odvijala u prošlosti. (Vinogradov 1972: 577)

Jednostavno buduće vrijeme, prema Kirejevskom, nema funkciju iskazivanja vremena (prošlosti) nego iterativnosti. Dokaz je tomu činjenica da se taj oblik ne može upotrijebiti samostalno, već mu je neophodan barem još jedan glagol s kojim će biti u svezi. Ne može se naprimjer reći: *Бывало, я напишу письмо* (*Događalo se da napišem pismo*) i time završiti iskaz. *Jednostavno se buduće vrijeme* za iskazivanje prošlosti može upotrijebiti samo u složenim rečenicama. Potebnja (prema Vinogradov 1972: 578) takvu upotrebu *budućeg*

vremena opisuje kao iskazivanje uobičajenih radnji iz prošlosti uz očekivanje da će se iste radnje ponoviti i u budućnosti.

Budući da se i historijski futur i *historijsko jednostavno buduće vrijeme* veoma rijetko upotrebljavaju, naišli smo u korpusu tek na nekoliko primjera:

- (1) Prije tri godine – kada je naglo utonula u letargiju – odvela sam je najprije psihijatru, valjda podsvjesno odlažući njezin odlazak u bolnicu, koji **će uslijediti** odmah poslije toga. (BJ 31)
Три года назад, когда она резко погрузилась в полулетаргическое состояние, я первым делом отвела ее к психиатру, должно быть подсознательно оттягивая госпитализацию, которая **последовала** сразу за этим визитом.
- (2) Tek u zrelosti svojoj **spoznat ću** da nas Gospod pošteduje od malih zala, kako bi nas bolje u miru spokojnoga života pripremio za još veća iskušenja [...] (J 11)
Только в зрелом возрасте я **поняла**, что Господь избавляет нас от малых бед, с тем чтобы за годы спокойной жизни приуготовить к великим испытаниям [...]
- (3) Дело в том, что Настасья, и особенно по вечерам, поминутно не бывало дома: или **убежит** к соседям, или в лавочку, а дверь всегда оставляет настежь... (Z 80)
Nastasja, naime, svaki čas odlazi od kuće, osobito navečer: ili **otrči** do susjeda, ili u trgovinu, a vrata su vazda širom otvorena. (ZV 69)

Primjeri (1) i (2) prevedeni su *prošlim vremenom*, dok je u primjeru (3) odabran historijski prezent. Iako je *jednostavno buduće vrijeme* u pravilu značenjem jednako hrvatskom futuru I. (a ne prezentu) ovdje nije tako. Značenje se ruskoga i hrvatskoga oblika u primjeru (3) podudara. Prijevod futurom I. nije moguć jer značenje iskazano *jednostavnim budućim vremenom* s budućnošću, bilo apsolutnom bilo relativnom, nema nikakve veze. Riječ je o radnji koja se u prošlosti ponavljala, ali je zbog ostvarivanja dinamike iskazana svršenim, a ne nesvršenim glagolom (više o tome v. u § 2.2.).

5. Na granici

U ovome ćemo poglavlju opisati tri glagolske konstrukcije kojima se može iskazati prošlost, a koje nisu u suvremenim gramatikama prepoznate kao glagolska vremena. Riječ je o jednoj paradigmi ruskoga jezika - *давнопрошедшее время* (*davno prošlo vrijeme*), jednoj paradigmi hrvatskoga jezika (konstrukcija *imati* + infinitiv) i jednoj paradigmi zajedničkoj ruskom i

hrvatskom jeziku – прошедшее время мгновенно-произвольного действия (punktualno prošlo vrijeme ili historijski imperativ).³⁸

5.1. *Давнопрошедшее время (davno prošlo vrijeme)*

Davno prošlo vrijeme spominje se u ruskim gramatičkim priručnicima veoma rijetko, a čak i kad se spominje najčešće se detaljnije ne opisuje, već se prenose teze i zapažanja V. Vinogradova. Od 80-ih se godina prošloga stoljeća *davno prošlo vrijeme*, što zbog slabe produktivnosti što zbog rijetke upotrebe, ne izdvaja u znanstvenim radovima kao samostalno glagolsko vrijeme (usp. Golanov 2007: 184), no ovdje će se pokušati dokučiti koliko je takav stav ispravan – je li oblicima tipa *суживать* (*sjedati više puta*) zaista mjesto u kategoriji načina glagolske radnje ili bi ih se, zbog kakvih jedinstvenih značajki, moglo smatrati posebnim glagolskim vremenom. Evo za početak nekoliko primjera rečenica s *davnim prošlim vremenom*:

- (1) Он пошёл в сад, сел на скамеечку над прудом – здесь ещё он никогда не **суживал**. (Ф. Сологуб)³⁹
Otišao je u vrt, sjeo na klupicu kraj ribnjaka – ovdje još nikada nije sjedio.
- (2) Теперь уж не бьют так, как раньше **бивали**. (М. Горкий)
Sada više ne tuku kao što su nekad znali tući.
- (3) Вы знали Якова Ивановича? – продолжал я. – Знала-ц, проговорила она... (Тургенев, Яков Пасынков)
Jeste li poznavali Jakova Ivanoviča? – nastavljao sam ja. Poznavala sam, progovorila je ona.
- (4) Карл Пятый, римский император, **говаривал**, что испанским языком с богом, французским — с друзьями, немецким — с неприятелем, итальянским — с женским полом говорить прилично. (Ломоносов)⁴⁰
Karl Peti, rimski imperator, znao je govoriti kako je pristojno pričati na španjolskom s bogom, na francuskom s prijateljima, na njemačkom s neprijateljima, na talijanskom sa ženskim spolom.
- (5) Как **говаривал** Фрадков⁴¹
Kako govoraše Fradkov

³⁸ U hrvatskim se gramatikama (npr. Barić *et al.* (2005), Silić – Pranjković (2007)) taj oblik naziva pripovjedačkim ili historijskim imperativom, naziv punktualno prošlo vrijeme naš je.

³⁹ Primjeri (1), (2) i (3) preuzeti su iz Vinogradov (1972). Svi su prijevodi naši.

⁴⁰ Primjer je preuzet s internetske stranice <http://www.apophorisme.ru> (6. 9. 2016).

⁴¹ Naziv internetske stranice na kojoj su sabrane „mudrosti“ bivšega predsjednika vlade Ruske Federacije.

Iz navedenih primjera dâ se primijetiti kako *davno prošlo vrijeme* ne odgovara hrvatskom pluskvamperfektu, nego glagolskim oblicima i konstrukcijama kojima se može iskazati višekratna prošla radnja. U primjerima (1) i (3) upotrijebljen je tako u prijevodu nesvršeni perfekt, u primjerima (2) i (4) konstrukcija *znati* + infinitiv (o tome v. § 6.1.), a u primjeru (5) imperfekt.

Analiza oblika tipa *суживал, говаривал* kroz povijest se odvijala u tri faze. U prvoj su se fazi takvi oblici opisivali kao samostalno glagolsko vrijeme, u drugoj kao višekratni vid, a u trećoj kao način glagolske radnje (Valjejeva (2011)). Najgorljiviji predstavnik ideje o supostojanju u ruskome jeziku četiriju paradigmi prošloga vremena, među kojima i paradigme *davnog prošlog vremena*, bio je V. Vinogradov. Prema Vinogradovu (1972) od četiriju oblika kojima se može govoriti o prošlosti dva tvore isključivo glagoli svršenoga vida, jedan glagoli nesvršenoga vida a jedan glagoli višekratnoga vida⁴². *Davno prošlo vrijeme*, prema Vinogradovu, mogu iskazivati samo glagoli višekratnoga vida. Ta je skupina glagola neproduktivna i u ruskome je jeziku polako iz upotrebe istiskuju glagoli nesvršenoga vida. *Davno prošlo vrijeme*, kao što ranije spomenusmo, nije ni semantički ni morfološki jednako hrvatskom pretprošlom vremenu, tj. pluskvamperfektu. Hrvatski pluskvamperfekt iskazuje radnju koja je prethodila kakvoj drugoj radnji, dok rusko *davno prošlo vrijeme* iskazuje ponavljanje iste radnje u davnoj prošlosti. Osnovni razlog zbog kojeg je spomenuti oblik problematično nazvati glagolskim vremenom jest taj što se od *prošlog vremena* razlikuje samo derivacijskim sufiksima npr. говор-и-л-ѐ/говар-и-ва-л-ѐ. *Davnom prošlom vremenu* domeću se sufiksi koji primarno služe imperfektivizaciji perfektnih glagola, odnosno izvodi se postupak svojstven glagolskomu vidu. Od svršenoga se glagola (npr. закрыть) nesvršeni najčešće tvori dometanjem derivacijskog morfema (npr. закры~~ва~~ть). Kod *davnog se prošlog vremena* već nesvršenom glagolu dodaju imperfektivni derivacijski morfemi čime se postiže značenje iterativnosti. No takav se oblik gotovo uvijek koristi za iskazivanje prošlosti⁴³ što je

⁴² Višekratnoga su vida glagoli koji iskazuju ponavljanje kakve trajne radnje, npr. *говаривать* (govoriti više puta). Tvore se umetanjem sufikasa nesvršenoga vida (-*ува*, -*ва*, -*а*) već nesvršenim glagolima (говорить/говаривать). U Ruskoj se gramatici (1980) takvi oblici ne smatraju vidom (vid može biti samo svršeni ili nesvršeni) već načinima ostvarivanja glagolske radnje (способы глагольного действия). U hrvatskom se gramatičkom promišljanju za tu potkategoriju aspektualnosti ustalio njemački naziv Aktionsart (v. npr. Silić 1978).

⁴³ Na kraju ćemo poglavlja, navodeći primjere iz korpusa, dati i natuknice iz rječnika D. Ušakova gdje za svaki oblik stoji za iskazivanje kojeg se vremena koristi.

brojne gramatičare navelo na zaključak kako je ipak riječ o posebnoj vrsti *prošloga vremena* koja se ostvaruje glagolima višekratnoga vida. U najnovije je vrijeme odbačena i teorija o višekratnom vidu te je nekadašnje *davno prošlo vrijeme* smješteno u skupinu načina glagolske radnje (Aktionsart). Kategorija glagolskoga načina (*способы глагольного действия*) obuhvaća suptilnije značenjske razlike među glagolima. Glagoli su razvrstani po skupinama ovisno o načinu na koji modificiraju značenje glagola iz kojega su izvedeni. Izmjene mogu biti vremenske, kvantitativne ili rezultativne. Glagoli tako mogu biti: ingresivni (početni, npr. *progovoriti*), finitivni (završni, npr. *doletjeti*), iterativni (višekratni, npr. *kapati*), punktualni (trenutni, npr. *udariti*) itd. (v. Silić (1978)). Oblici o kojima je u ovome poglavlju riječ svrstani su u skupinu pod nazivom *Глаголы многократного способа действия* (glagoli višekratnoga načina radnje). Slični se oblici pojavljuju i u hrvatskome razgovornom jeziku, a najčešće ih tvore dvovidni glagoli dometanjem još jednog derivacijskog morfema kako bi se ostvarila distinkcija među vidovima, npr. *organizirati/organizirati*, *razminirati/razminirati* ili nesvršeni glagoli kojima se želi dodati značenje ponavljanja, npr. *izmišljati/izmišljati*. Evo nekoliko primjera:

- (6) Policija je započela s kažnjavanjem vozača koji su do jučer svoje limene ljubimce **parkiravali** u Frankopanskoj ulici, na ulazu u mjesto kod skretanja za Hotel Croatiu. (24sata.hr, 15. 10. 2015)
- (7) Pravosudna akademija je neovisna je javna ustanova koja osigurava kvalitetno inicijalno stručno usavršavanje vježbenika u pravosudnim tijelima i polaznika Državne škole za pravosudne dužnosnike te **organizirava** i stalno unaprjeđuje cjeloživotno stručno usavršavanje pravosudnih dužnosnika i savjetnika u pravosudnim tijelima. (e-justice.europa.eu, 15. 10. 2015)
- (8) Do preseljenja regata na Jarun, redovito je **organiziravao** prijateljske nogometne susrete veslačkih klubova u kojima je i sam nastupao kao najstariji sudionik.⁴⁴
- (9) Kada je postalo očigledno da se ne radi o pionu nego o novoj, neočekivanoj čestici, teorijski fizičar Isidor Isaac Rabi se zapitao kako će se nova, neočekivana čestica uklopiti u teoriju čestične fizike, te je šaljivo pitao: "Tko je 'to' naručio?" (jedna verzija priče govori kako je u to vrijeme s kolegom **večeravao** u kineskom restoranu).⁴⁵

Naišli smo i na jedan primjer sljedeće konstrukcije: glagol *znati* + *davno prošlo vrijeme*. Navedenom se konstrukcijom iterativnost istovremeno iskazuje dvama načinima: habitualnom

⁴⁴ Primjer je preuzet s internetske stranice <http://www.mladost.hr> (pristupljeno 20. 10. 2015).

⁴⁵ Primjer je preuzet s internetske stranice http://hr.wikipedia.org/wiki/Carl_David_Anderson (pristupljeno 20. 10. 2015).

konstrukcijom (glagol *znati* + infinitiv)⁴⁶ te glagolom u *davnom prošlom vremenu*. Evo i primjera:

- (10) Ova na blagvi je *Mycogone rosea*, **znao sam** ju i ja **viđavati** na blagvama, uglavnom kada je u šumi vrlo vlažno (Boletus.hr, 15. 10. 2015).

Budući da se u standardnome hrvatskom jeziku navedeni oblici ne koriste, *davno se prošlo vrijeme* najčešće prevodi nesvršenim glagolima u perfektu:

- (11) Убранство квартиры покойного Петра Кокорина (парадный этаж богатого доходного дома возле Пречистенских ворот) на Фандорина большого впечатления не произвело – во времена папенькиного скороспелого богатства **живал**⁴⁷ и он в хоромах не хуже. (А 20)
Uređenje stana pokojnoga Petra Kokorina (na katu raskošne skupe zgrade blizu Prečistenske kapije) nije ostavilo jak dojam na Erasta Petroviča – za vrijeme tatina preneglog bogaćenja **živio je** u nimalo lošijim hramovima. (А 16)
- (12) Таких сановитых швейцаров, в белых чулках и треугольной шляпе с золотой кокардой Фандорин не **видывал** и подле генералгубернаторской резиденции. (А 76)
Tako dostojanstvene vratare, s bijelim čarapama i trorogim šeširom sa zlatnom kokardom, Fandorin **niје viđao** ni pokraj rezidencije generalnog guvernera. (А 72)
- (13) Одного действительного статского Фандорин **знавал**⁴⁸ довольно близко [...] (А 126)
Jednog djelatnog državnog savjetnika Fandorin **je poznaо** poprilično dobro [...] (А 121)
- (14) **Бивал**⁴⁹ он её под конец [...] (Z 22)
Pod kraj ju **je i tukao** [...] (ZV 19)

Ponekad se, kada je prijevod nesvršenim perfektom neizvediv, prevodi svršenim perfektom koji tada najčešće dolazi uz prilog *nikad*:

- (15) Кукин в своей лавчонке такого покупателя, как Кокорин, и в глаза **не видывал**⁵⁰, – резонно возразил Эраст Петрович. (А 28)

⁴⁶ О tome više u § 6.1.

⁴⁷ ЖИВÁТЬ, наст. вр. нет (разг.). многокр. к жить (Ušakov 1935–1940).

⁴⁸ ЗНАВÁТЬ, наст. вр. нет, несовер., кого-что (разг.) (Ušakov 1935–1940).

⁴⁹ БИВÁТЬ, биваю, биваешь (наст. вр. мало употр.) (разг.). многокр. к бить (Ušakov 1935–1940).

⁵⁰ ВÍДЫВАТЬ, видываю, видываешь (наст. вр. мало употр.) (разг.). многокр. к видеть (Ušakov 1935–1940).

– Kukin takvog kupca kakav je Kokorin u svojoj trgovini nikada **nije vidio** – razumno odgovori Fandorin. (A 26)

U korpusu smo pronašli i jedan primjer na hrvatskom jeziku:

- (16) **Vidavale su** takva jaja, u prirodnoj veličini, znala su se naći na zagrebačkim tržnicama, gdje su se, doputovavši iz Rusije, Ukrajine, poljske valjala na tezgama... (BJ 180)

Они **видели** такие яйца: в их натуральную, яичковую величину, подобные деревянные игрушки можно было встретить на загребских рынках, где они, доехав из России, Украины, Польши, валялись на прилавках...

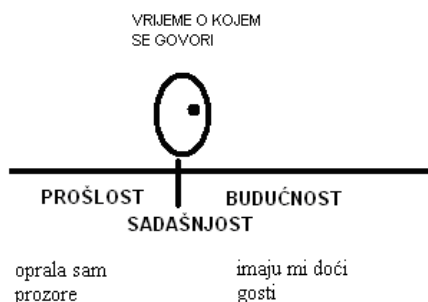
Zanimljivo je da je u primjeru (16), iako su postojala barem još dva moguća (bolja) izbora ekvivalenta, u ruskome prijevodu odabrano svršeno *prošlo vrijeme*. Za razliku od primjera (15) gdje je riječ o frazemu (*в глаза не видеть*) čije značenje jest *nikada ne vidjeti* (a ne *nikada ne vidati*), u primjeru (16) upotreba svršenog *prošlog vremena* potpuno je neopravdana.

5.2. Konstrukcija *imati* + infinitiv (prošlo buduće vrijeme)

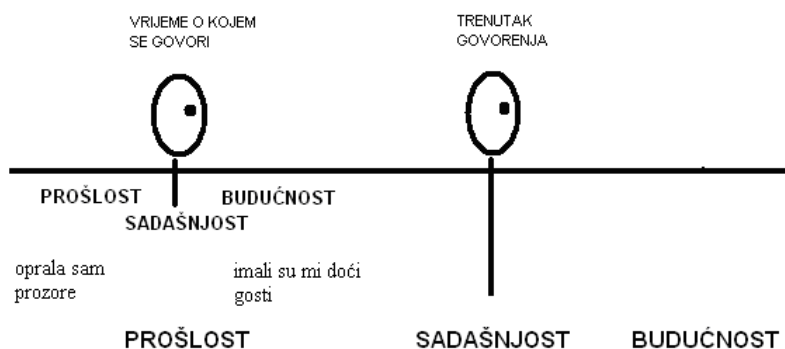
Konstrukcija *imati* + infinitiv ujedinjuje dvije točke iz kojih se radnja može vremenski lokalizirati: vrijeme *u kojem* se govori (indikativno izražavanje vremena) i vrijeme *o kojem* se govori (konjunktivno ili vezano izražavanje vremena).⁵¹ Trenutak govorenja označava trenutak iznošenja iskaza pa tako govornik radnju iskazanu navedenom konstrukcijom vidi kao već izvršenu. S druge strane, za osobu o kojoj se govori, ista radnja predstavlja nešto što se u budućnosti tek ima dogoditi. Ako radnju postavimo u odnos s točkom u prošlosti iz koje ju potencijalno gleda osoba o kojoj se govori, ona se tada nalazi u budućnosti. Kako bismo svoju tezu pojasnili, usporedit ćemo dvije rečenice:

⁵¹ O indikativnom i konjunktivnom izražavanju vremena v. više u § 2.

- (1) Oprala sam prozore jer će mi sutra doći gosti. (jer mi sutra imaju doći gosti)

- (2) Oprala sam prozore jer su mi sutradan imali doći gosti.

Prva rečenica iskazuje prošlost (osoba je oprala prozore) i budućnost (gosti će doći), a druga – samo prošlost. Međutim ako krenemo u dublju analizu druge rečenice, uvidjet ćemo da su radnje iz prve rečenice u drugoj rečenici zadržale jednaku vremensku udaljenost, one su samo gurnute stepenicu niže, u polje prošlosti. Gledajući iz točke apsolutne sadašnjosti (trenutka govorenja) glagolsku konstrukciju zavisnog dijela druge rečenice, radnju ćemo smjestiti u prošlost, ona se iz perspektive govornika već ostvarila. Međutim, ako istu radnju gledamo iz perspektive imaginarnog lica kojem je početna točka vremenske lokalizacije njegova sadašnjost (u kojoj se ta radnja nije još dogodila, nego se obavljaju pripreme za njezino ostvarenje) radnju ćemo morati smjestiti u budućnost. Vremenski razmak između dviju radnji prve rečenice u potpunosti se prenosi u drugu rečenicu. Odnos je isti, jedina je razlika u tome što je u prvoj rečenici početna točka za promatranje vremenskih odnosa trenutak govorenja (apsolutna sadašnjost), a u drugoj – trenutak o kojem se govori (prošla/relativna sadašnjost). Konstrukcija *imati* + infinitiv često se zamjenjuje konstrukcijama s modalnim glagolima. Modalni glagoli mogu iskazivati isti vremenski pomak u tekstu kao i naslovna konstrukcija,

ali modalnim je glagolima svojstveno da usto moduliraju značenje. Ako kažemo *Oprala sam prozore jer su mi trebali doći гости* postoji vjerojatnost da su prozori oprani, a da se гости uopće nisu pojavili, a ako pak upotrijebimo modalni glagol *morati*, može se pomisliti kako su naši гости bili prisiljeni da dođu. Glagol *imati* također može imati modalnu funkciju, npr.

- (3) "Mirković je **imao braniti** svoje đake; on ih nije obranio, pače odluke potpisao", - e - i sva razjarenost obratila se protiv njega.⁵²

ali tada ne možemo govoriti o prošlom budućem vremenu. Oblik o kojem ovdje govorimo sastoji se od glagola *imati* koji je izgubio modalnost te je na putu da postane pomoćnim glagolom i glagola u infinitivu. Još jedan primjer:

- (4) Sjedimo na kolodvoru. Vlak će doći u 14 sati.
(5) Sjedili smo na kolodvoru. Vlak je imao doći u 14 sati.

Konstrukcija *imati* + infinitiv iskazuje slijed radnji kao na popisu ili dnevnom redu, npr. *Krenut ću za sat vremena, imam još oprati kosu*. Osoba kojoj predstoji ostvarivanje radnje iskazane takvom konstrukcijom kao da sastavlja raspored onoga što u budućnosti ima obaviti. Ako cijelu situaciju premjestimo u prošlost, osobi o kojoj govorimo ta radnja i dalje ostaje na dnevnom redu, odnosno njoj je to i dalje ono što tek ima obaviti u budućnosti: *Krenula sam nakon sat vremena jer sam imala još oprati kosu*. Posebnost je konstrukcije *imati* + infinitiv iskazivanje slijeda radnji bez moduliranja značenja iskaza. Pluskvamperfekt iskazuje pretprošlu radnju (radnju koja je iz perspektive lica o kojem se govori već ostvarena), a konstrukcija *imati* + infinitiv radnju koja se iz perspektive lica o kojem se govori ima tek ostvariti.

5.3. Прошедшее время мгновенно-произвольного действия (*punktualno prošlo vrijeme*)

Punktualno prošlo vrijeme, za razliku od *prošloga vremena*, nema oznake za rod i broj. Iako je oblikom jednako 2. licu jednine imperativa, *punktualno prošlo vrijeme* se ne spreže pa je njegov sufiks nefunkcionalan, a oblik okamenjen. Od imperativa se razlikuje posebnom intonacijom iznenađenja (usp. Vinogradov 1972: 550), npr.:

⁵² Gjalski, Ksaver Šandor (1913) *U noći: Svagdašnja povijest iz hrvatskoga života*. Zagreb: Bulaja naklada.

- (1) Я пришёл к нему записаться на курс, а он вдруг, **возьми** да **пригласи** меня к себе на вечер. (Тургенев, Гамлет Щигровского уезда)
Došao sam k njemu da se upišem na tečaj, a on me odjednom **pozva** na večernje druženje.
- (2) В эту-то Дуняшу и **влюбись** Аким! Да так, как прежде никогда не влюблялся.
U tu se Dunjašu i **zaljubi** Akim! I to tako kako se nikad prije nije zaljubio. (Тургенев, Постоялый двор)⁵³

Šahmatovljeva je teza (prema Vinogradov 1972: 552) da su se imperativni oblici (za iskazivanje prošle radnje) popularizirali s iščeznućem aorista. Imperativni oblik, sličan aoristu, poprimio je tako, pri iskazivanju prošlosti, i njegovo značenje. U istu je skupinu Šahmatov uvrstio i glagolske usklike kao što su: *прыг, бац, хвать*, izvodeći ih iz staroga, poglavito nesigmatskoga, aorista. Oba navedena oblika, i onaj sa sufiksom *-u* i onaj bez ikakva sufiksa, smatrao je Šahmatov posebnim glagolskim vremenom čija su osnovne značajke puntualnost, brzina i rezultativnost usmjerena na trenutak govorenja. Međutim nisu svi te oblike smatrali posebnim glagolskim vremenom. Većinom se, a tako je i danas, oblike sa sufiksom *-u* opisivalo kao imperativ u nespecifičnoj upotrebi, dok su oblici gole glagolske osnove ponekad smatrani skraćenim imperativom, a ponekad svrstavani u skupinu glagolskih usklika (usp. Vinogradov 1972: 551–553). U ovom ćemo radu takve glagolske oblike nazivati *punktualnim prošlim vremenom*. Prema Vinogradovu (1972) oblici tipa *я и возьми, он прыду* i sl. s imperativom nemaju, osim forme, ništa zajedničko. Nemaju imperativnu intonaciju, tvore se i od glagola koji imperativ ne tvore te se, za razliku od imperativa, ne sprežu po broju. *Punktualno se prošlo vrijeme* upotrebljava za iskazivanje radnje koja se dogodila iznenada i trajala jako kratko pa se zato za tvorbu toga oblika uzimaju svršeni glagoli.

5.3.1. Historijski (pripovjedački) imperativ⁵⁴

Historijski je imperativ oblikom jednak ruskom *punktualnom prošlom vremenu*. Pri opisivanju prošlih događaja ima samo 2. lice jednine, upotrebljava se u živu pripovijedanju i izrazito je stilski obilježen (usp. Barić *et al.* 2005: 409). Razlikuje se od ruskog *punktualnog prošlog vremena* jedino time što ne mora nužno iskazivati puntualnu radnju, već se može koristiti i u nesvršenom vidu za iskazivanje trajnosti, npr.:

⁵³ Primjeri (1) i (2) preuzeti su iz Vinogradov (1972: 550).

⁵⁴ Oba naziva navode i Barić *et al.* (2005: 409) i Silić – Pranjeković (2005: 195).

- (1) Otputovao je jučer na Kretu, a ja *radi* i *radi* dok ne crknem.

U tome se slučaju historijski imperativ značenjem približava imperfektu, no razlika ipak postoji. Imperfektom se radnja iskazuje s odmakom, ona nije u svezi s trenutkom govorenja, nego se promatra iz daljine, dok je radnja iskazana historijskim imperativom dinamična, živa. Konkretnije, imperfektom se samo iskazuje radnja koja se odvijala u prošlosti. Historijskim se imperativom takva radnja dinamizira i približava trenutku govorenja, npr.:

- (2) Rekao je da prestanem, a ja u inat *pjevaj* da cijelo susjedstvo čuje.
(3) Rekao je da prestanem, a ja u inat *pjevah* da cijelo susjedstvo čuje.

Da bi mogao iskazivati prošlost, imperativ mora odbaciti sve značajke koje ga čine imperativom. Time postaje oblik bez oznake roda koji ne iskazuje načina niti se konjugira. U istom se obliku (2. lice jednine) koristi za sve rodove, lica i brojeve, iskazujući pritom ili punktualnost ili dugotrajnost radnje u prošlosti. Što se kratkih oblika *punktualnog prošlog vremena* tiče, s njima se mogu usporediti hrvatski oblici tipa *drž'*, *bjež'* kod kojih se izostavljanje sufiksa *-i* obilježava apostrofom:

- (4) Rulja se nešta zaustavi, malenomu časniku prope se od vike konj, a ja uhvatim malu pušku, puc!, konj malog crnjaka svali se na zemlju, a ja **bjež'** i **bjež'**!⁵⁵
(5) Pogledaju još jednom jadnika koji je mirno ležao na podu, zatvore vrata, pa **bjež'** niz rasklimane stube.⁵⁶
(6) A ja **skok** te **bjež'** za ocem što su me noge nosile...⁵⁷
(7) **Skoč'** ja preko grabe, provuci se preko živice, obrani se u dvorištu drskomu psetu – i tako evo me pred župnim stanom.⁵⁸
(8) Niko se sagnu, a ja **skoč'** na leđa mu, zabaci mu kabanicu preko glave, sveži klečeći na leđima i glavu i ruke, prekorami ga kao vreću, pa **trč'** s njim bez obzira u Senj.⁵⁹

U primjerima (7) i (8) upotrijebljeni su i puni i skraćeni oblici historijskog imperativa/punktualnoga vremena pa su puni oblici u tekstu podcrtani, a skraćeni podebljani.

⁵⁵ Šenoa, August (1875) *Čuvaj se senjske ruke*. Zagreb: Bulaja naklada, 1999.

⁵⁶ Kumičić, Eugen (1881) *Olga i Lina*. Zagreb: Bulaja naklada, 1999.

⁵⁷ Kovačić, Ante (1888) *U registraturi*. Zagreb: Bulaja naklada, 1999.

⁵⁸ Kovačić, Ante (1877–1880) *Odabrane pripovijesti*. <http://www.ffzg.unizg.hr/infoz/dzs/html/Kova2.htm>

⁵⁹ Šenoa, August (1875) *Čuvaj se senjske ruke*. Zagreb: Bulaja naklada, 1999.

Svi su ti oblici zamjenjivi kojim god prošlim vremenom, ali dodatno skraćivanje glagolskoga oblika znači i izraženiju dinamičnost. Izvrsna je potvrda tomu primjer (8) s prvim glagolom u aoristu (koji u 3. licu jednine ima nulti morfem) te nizom od čak pet historijskih imperativa. Istovremeno s prebacivanjem radnje na 1. lice, autor upotrebom imperativne forme, koju u dva navrata dodatno sažima (*skoč'*, *trč'*), ostvaruje još brže izmjenjivanje radnji te bolju fluidnost teksta.

4.3.1.1 Prijevodi

Iako naizgled slični, *punktualno prošlo vrijeme* i historijski imperativ rijetko su u prijevodu međusobno zamjenjivi pa se *punktualno prošlo vrijeme*, prema primjerima iz korpusa, najčešće prevodi perfektom:

- (1) Нам ведь так бы важно узнать, не видал ли кто их в восьмом-то часу, в квартире-то, что мне и **вообразись** сейчас, что вы тоже могли бы сказать [...] (Z 287)
Bilo bi nam veoma važno, da doznamo, nije li ih tko vidio tamo u stanu u osam sati, pa **sam** sad **pomislio**, da bi i vi mogli reći [...] (ZV 244)
Toliko nam je važno da saznamo je li ih tko vidio između sedam i osam u tom stanu da mi **se** ovaj čas **pričinilo** da biste nam vi mogli nešto reći [...] (ZC 310)

ili historijskim krnjim futurom:

- (2) Ну, Амалия и **скажи**: „Кто беспутной стала, уж не переделаешь.“ (A 59)
А Амалия **ће**: „Која се распустила, та се неће промијенити.“ (A 55)

Čini nam se kako je perfekt najnespretniji izbor za prijevod *punktualnog prošlog vremena*. Prvi bi primjer, smatramo, bio vjerniji originalu da je preveden aoristom:

Bilo bi nam veoma važno, da doznamo, nije li ih tko vidio tamo u stanu u osam sati, pa sad **pomislih**, da biste i Vi mogli reći [...]

6. Ostali glagolski oblici s vremenskim značenjem

U ovom ćemo poglavlju obraditi glagolske oblike koji nužno ne iskazuju vrijeme, ali koji, zahvaljujući kontekstu, mogu preuzeti i tu ulogu.

6.1. Kondicional prvi

Kondicional prvi način je kojim se iskazuje mogućnost ostvarenja kakve radnje. Međutim kada mu se dokine oznaka obilježenog načina, kondicional može iskazivati i kakvu habitualiziranu radnju, tj. radnju koja se u prošlosti ponavljala. Takav se kondicional naziva iterativnim (Barić *et al.* 2005: 409) ili habitualnim (Pranjković 2001: 59), npr.

- (1) **Radio bih** dani­ma bez prestanka, a onda krajem mjeseca odlazio na odmor u vikendicu.
- (2) Volio sam te dane kad **bismo zaboravili** na sve obaveze i otišli nekamo kamo nikad prije nismo išli.

U ruskome se jeziku kondicional ne koristi za iskazivanje prošle ponavljane radnje, već se takva radnja najčešće iskazuje *davnim prošlim vremenom* ili nesvršenim, često iterativnim, glagolima u *prošlom vremenu*, pri čemu se habitualnost naglašava prilozi­ma kao što su: *обычно, иногда, часто, не раз* itd. (*obično, ponekad, često, ne jednom*).

O habitualnom kondicionalu autori Kalsbeek i Lučić (2008: 7) kažu sljedeće:

Kondicional u funkciji označavanja ponavljane radnje u prošlosti jest odlika hrvatsko-bosansko-srpskog dijasistema (i to ne cijelog) u odnosu na situaciju u drugim slavenskim jezicima. Čini se da je ta upotreba, historijski gledano, zamijenila sličnu upotrebu imperfekta koja je postojala u staroslavenskom i starohrvatskom, posebno u slučaju svršenih glagola, i pogotovo u zavisnim rečenicama, gdje se u suvremenom jeziku habitualni kondicional najčešće pojavljuje. Habitualni kondicional od svršenih glagola, koji je češći nego onaj od nesvršenih, "ispunjava prazninu u sustavu" jer se na taj način može eksplicitno razlikovati ponavljana izvršena radnja (izrečena kondicionalom svršenog glagola) od ponavljane neizvršene radnje ili ponavljano­g procesa. Međutim, u suvremenom jeziku konkuriraju mu kako upotreba perfekta nesvršenih glagola u toj funkciji, tako i kondicional nesvršenih glagola.

Osim kondicionalom prvim habitualnost se može iskazivati i konstrukcijama s glagolima *znati* i *umjeti* kao habitualnim pomoćnim glagolima (usp. Kalsbeek – Lučić 2008: 10).⁶⁰ Hellman (2005: 76) tvrdi da je habitualnost navedene konstrukcije razlikuje od one iskazane kondicionalom time što se konstrukcija s glagolom *znati* obično pojavljuje prva i stvara okvir unutar kojeg će se druge radnje odvijati. Potom dolazi kondicional koji unutar okvira ističe jednu ili više ponavljanih radnji. Drugim riječima, konstrukcija s glagolom *znati* obuhvaća šire polje unutar kojeg se određene radnje također mogu ponavljati, no na toj se, nižoj, razini ponavljanje iskazuje kondicionalom, npr.

Kad sam bila mala često sam **se znala igrati** na gradilištu blizu naše kuće. Pentrala sam se gore dolje, trčkarala uokolo. Ponekad sam bila i neoprezna pa bih stala na čavao ili nešto slično. Tada bih zaplakala i otrčala kući. Moja bi mama očistila ranu i stavila flaster na nju. (Hellman (2005: 77))

U primjerima iz korpusa ((1)–(14)) nismo primijetili takvu distinkciju. Kondicional prvi i konstrukcije s glagolima *znati* i *umjeti* pojavljuju se u jednakim uvjetima, a tvore ih, gotovo u jednakom omjeru, i svršeni i nesvršeni glagoli. Evo i jednog primjera, suprotnog Hellmanovoj tvrdnji:

I još nešto, osobama koje **bi se našle** pored nje **znalo se činiti** da u njezinu prisustvu osjećaju neko nejasno strujanje... (BJ 133)

U navedenoj rečenici, iako iskazan kondicionalom prvim svršenoga glagola, oblik *bi se našle* okvir je radnji iskazanoj konstrukcijom nesvršenoga glagola. Obje su se radnje u prošlosti ponavljale, ali prva je uvjet ostvarenju druge. Tek kada bi se netko našao pored majke, bilo je moguće da mu se više puta učini da osjeća neko nejasno strujanje. U korpusu nismo primijetili uzorke u korištenju jednog ili drugog oblika. I habitualni kondicionali i konstrukcije s glagolom *znati* pojavljuju se i kod nesvršenih i kod svršenih glagola, a hijerarhizacija radnji ne ostvaruje se ni jednima ni drugima. Možemo zaključiti tek to da se konstrukcija s glagolom *znati* uglavnom ne pojavljuje uz vremenske priloge i prijedloge, kao ni u vremenskim surečenicama. Evo i nekoliko primjera iz korpusa:

⁶⁰ Budući da autori ne navode primjere konstrukcije s glagolom *umjeti* te da u našem korpusu takva konstrukcija nije zabilježena, ovdje ćemo govoriti samo o konstrukciji *znati* + infinitiv. Hellman (2005) navedenu konstrukciju spominje, ali njegova se analiza odnosi na hrvatski i srpski jezik. U hrvatskome jeziku, smatramo, takva konstrukcija nije uobičajena.

KONDITIONAL I.

- (1) **Zastajala bi** pred hrpicom riječi kao pred slagalicom koju nije bila u stanju složiti. (BJ 19)
Она **застывала** перед кучкой слов, как перед кусочками пазла, который не в состоянии сложить.
- (2) **Čula bih** je kako šuška po kući, otvara frižider, ili odlazi u kupaonicu i u pravilnom ritmu izgovara hm, hm, hm. (BJ 21)
Я **часто слышала**, как она шуршит по дому, открывает холодильник или заходит в ванную и при этом ритмично повторяет: «Хм, хм, хм».
- (3) Sve se dogodilo u nekoliko mjeseci... – **rekla bi** i zaklopila mali imaginarni fajl gospođe Vesne. (BJ 22)
– Все длилось не больше нескольких месяцев, — **сказала** она и закрыла в своем сознании маленький файл госпожи Весны.
- (4) Ponekad **bi palila** televizor i **buljila** u mrlje po ekranu. (BJ 27)
Иногда **включала** телевизор и **следила** за пятнами на экране.
- (5) Mama **bi** krišom **dohvatila** cipele koje su posjetioци skinuli pred vratima i **odnijela** ih u kupaonicu gdje **bi prala** đonove od prašine ili blata. (BJ 29)
Мама тайком **уносила** оставленные перед входной дверью туфли и ботинки в ванную комнату и там **смывала** с подошв пыль и грязь.
- (6) **Dolazila bih** u bolnicu svaki dan. Prvo što **bi** me **pitala** kad **bih se pojavila** na vratima bilo je... (BJ 30)
Я **приходила** в больницу каждый день. Первое, о чем она меня **спрашивала**, **стоило** мне **появиться** в двери, было...
- (7) A kada **bi se** sva moja snaga, snaga svakog mog nerva, **iscrpjela** u jecajima, **zagrcnula bih se** i **ispljunula** na dlan živi grumenčić... (BJ 38)
А когда вся моя сила, сила каждого моего нерва **истощалась** в рыданиях, я, **поперхнувшись**, **выплевывала** на ладонь живой комочек...
- (8) Novine koje **bih kupila** ujutro iščezavale su već u podne. (BJ 43)
Газеты, которые я **покупала** утром, к полудню уже исчезали.
- (9) **Dolazio bi** ovamo svakog jutra na kapučino, **prelistao** svježe novine i **ispušio** svoju cigaretu. (BJ 88)
Он каждое утро **приходил** сюда выпить чашечку капучино, **просмотреть** свежие газеты и **выкурить** сигару.

GLAGOL ZNATI + INFINITIV

- (10) Zajedno s deminutivima u njezinu govoru **znao je**, poput opruge, **iskočiti** i pokoji augmentativ: zmiје je narastala u zmijurinu, a ptica u ptičurinu. (BJ 21)

Вместе с деминутивами в ее речи *иногда* **выскакивал**, как пружина из дивана, и какой-нибудь увеличительный аугментатив: собака выростала до размеров собачицы, воробей — воробыща.

- (11) Prisjećajući se svojih pokojnih znanaca **znala je**, baš kao da je naglo odlučila da im snizi ocjenu u školskom imeniku, važno **dodati**... (BJ 24)

Вспоминая своих уже умерших знакомых, она *иногда* важно **добавляла**, словно вдруг решив снизить им оценку в школьном дневнике...

- (12) A gad **je znao ići** tako daleko da je i nju, Pupu, optuživao da su za sve krivi „ona i njezine komunjare“... (BJ 115)

А этот гад *иногда* **позволял** себе зайти так далеко, что обвинял ее, Пупу, в том, что виноваты во всем „она и ее коммуники“...

- (13) **Znala sam je zaticati** kako sjedi pred upaljenim televizorom, ogoljene glave, s prašilicom u ruci i sprava. (BJ 80)

Я *часто* **заставала**, как она сидит перед включенным телевизором, без парика, с метелочкой для пыли в руке, и спит.

- (14) „I doći ćeš mi, stoko jedna, da te ja sahranim, jer neće imati tko drugi!“ – **znala je gundati** Jarmila. (BJ 40)

И приедешь, скотина ты такая, чтобы я тебя похоронила, потому что, кроме меня, тебя и хоронить некому!» — *не раз* **ворчала** Ярмила.

Svi su primjeri prevedeni na ruski jezik nesvršenim *prošlim vremenom* osim primjera (3) koji je preveden svršenim. Radnja koja se u izvorniku ponavljala više puta, u prijevodu se tako odvila samo jednom. Intencija prevoditelja ovdje nam je ostala nepoznatom.

6.2. Kondicional drugi

Kondicional drugi iskazuje prošlu radnju koja bi se bila ostvarila da su uvjeti za njezino ostvarenje bili ispunjeni, odnosno prikazuje prošlost onakvom kakvom je mogla biti da su se neke radnje drukčije odvile:

- (1) **Bili bismo pobijedili** da sudac nije bio na njihovoj strani.
(2) Da nije padala kiša, **bio bih stigao** na vrijeme.

Kondicionalom drugim izriče se i mogućnost u prošlosti:

- (3) Naš **bi** ga uspjeh zacijelo **bio usrećio**.

ili uvjet ostvarenja glagolske radnje koji prethodi mogućnosti ostvarenja glagolske radnje izraženoj kondicionalom prvim (Silić – Pranjković 2005: 93):

- (4) Da si bio učio, naučio bi.

Kondicional II. najčešće može stajati umjesto kondicionala I.:

- (5) Da nisam otišla ranije, **ostala bih** bez prijevoza.
(6) Da nisam otišla ranije, **bila bih ostala** bez prijevoza.

ali ne uvijek:

- (7) **Bio bi** nam **pucao** u leđa. (i sad bismo bili mrtvi)
Pucao bi nam u leđa. (mogao/želio bi nam pucati u leđa) (Barić *et al.* 2005: 418)

6.3. Glagolski prilog sadašnji/Деепричастие несовершенного вида

Glagolski prilog sadašnji izriče, sažimajući zavisnu rečenicu, „okolnost u obliku radnje koja je istodobna s drugom radnjom“ (Silić – Pranjković 2005: 198). Najčešće zamjenjuje vremensku surečenicu:

- (1) Plešući, osvaja srca publike. (usp. Dok pleše, osvaja srca publike.)

ali može stajati i umjesto načinske:

- (2) Piše pjesmu izbjegavajući slovo M. (usp. Piše pjesmu tako da izbjegava slovo M.)

dopusne:

- (3) Ni tražeći oprost, nije osjetio olakšanje. (usp. Iako je tražio oprost, nije osjetio olakšanje.)

uzročne:

- (4) Uvjeravajući se da je nesposoban, propustio je brojne prilike. (usp. Propustio je brojne prilike jer se uvjeravao da je nesposoban.)

ili pogodbene (usp. *ibid.*):

- (5) Ni živeći u dvorcu, ne bi je impresionirao. (usp. Ni kad bi živio u dvorcu, ne bi je impresionirao.)

Tvori se isključivo od nesvršenih glagola. Budući da je nužno povezan s barem još jednom radnjom, glagolski prilog sadašnji prošlost može iskazivati samo ako ju iskazuje i glagol s kojim je u vezi. Takav odnos uvjetuje značenje glagolskoga priloga, čineći ga uvijek relativnim; uz glagol u futuru iskazivat će budućnost, uz prezent sadašnjost, a uz perfekt ili koje drugo prošlo vrijeme – prošlost, npr. u rečenici:

Prolazeći kroz park, pjevala sam svoju omiljenu pjesmu.

gdje glagolski prilog sadašnji stoji umjesto vremenske surečenice s predikatom u perfektu:

Dok sam prolazila kroz park, pjevala sam svoju omiljenu pjesmu.

U ruskome jeziku postoji oblik istovjetan hrvatskomu glagolskom prilogu sadašnjem – *деепричастие несовершенного вида* (glagolski prilog nesvršenoga vida), npr.:

Гуляя, он встретил приятеля.

Šećući se, sreo je prijatelja.

Zanimljivo je da se ruska terminologija i ovdje oslanja na glagolski vid, a ne na vrijeme (prošli/sadašnji), kako je u hrvatskome jeziku. Postoje tako *деепричастие несовершенного вида* (glagolski prilog nesvršeni) i *деепричастие совершенного вида* (glagolski prilog svršeni). Hrvatskim je terminom obuhvaćen odnos glagolskoga priloga s glagolom u predikatnoj službi, odnosno s vremenom koje predikatni glagol iskazuje. Ako glagolski prilog iskazuje istovremenost s radnjom iskazanom predikatom, naziva se glagolskim prilogom sadašnjim (iako se može raditi i o sadašnjosti vremena o kojem se govori), dok glagolski prilog prošli označava radnju koja je predikatu prethodila, tj. radnju koja je, gledano iz perspektive predikatnoga glagola, već završena. Glagolski prilog prošli može iskazivati i radnju koja se odvijala usporedno s kakvom drugom radnjom (usp. npr. Levačić 2005, Milas 2007), no čak i tada najčešće iskazuje *prethodnost* (v. § 6.4.). Ovisnost vremena glagolskoga

priloga o vremenu predikatnog glagola prikazat ćemo trima rečenicama na hrvatskome i ruskome jeziku:

SADAŠNJOST

- (6) Играя, ребенок может научиться многому.
Igrajući se, dijete može mnogo toga naučiti.

PROŠLOST

- (7) Играя, ребенок мог научиться многому.
Igrajući se, dijete je moglo mnogo toga naučiti.

BUDUĆNOST

- (8) Играя, ребенок сможет научиться многому
Igrajući se, dijete će moći mnogo toga naučiti.

Glagolski se prilog sadašnji u hrvatskome jeziku tvori od oblika za 3. lice množine prezenta kojem se domeće sufiks *-ći*, npr. rad-e-ći, pjev-a-ju-ći, ples-ø-ju-ći. U ruskome se pak jeziku glagolski prilog sadašnji tvori od prezentske osnove i sufiksa *-a* ili *-я*, npr. игр-а-я 'igrajući', рис-у-я 'crtajući', чит-а-я 'čitajući'.⁶¹ Jedini glagol ruskoga standardnoga jezika koji glagolski prilog sadašnji tvori na isti način kao hrvatski glagoli jest glagol *быть* (*biti*) – буд-у-чи (bud-u-ći)⁶². Neki glagoli nesvršenoga vida, osim standardizirane tvorbe, u razgovornome jeziku imaju i tvorbu jednaku tvorbi glagolskih priloga svršenog vida (najčešće kada dolaze uz negaciju), npr. (не) быв и (не) бывши 'ne budući',⁶³ (не) знав и (не) знавши 'ne znajući', (не) ев и (не) евши 'ne jedući', (не) имев и (не) имевши 'nemajući', (не) ехав и (не) ехавши 'ne idući'.

Glagolski se prilog sadašnji na ruski jezik prevodi glagolskim prilogom nesvršenim:

⁶¹ „U sjevernoslav. jezicima je u N jd. m. i sr. r. nastavak *-y* zamijenjen nastavkom *-a* (usp. strus. *nesa*, stpolj. *nesa* »noseći« spram stsl. *nesy*. Taj je nastavak svakako inovacija jer *-ā* dolazi i iza osnova na palatalni suglasnik, no njegovo podrijetlo još nije razjašnjeno“ (Matasović 2008: 293). Samo se u nominativu jednine ženskoga roda zadržava derivacijski sufiks *-uč* (usp. Kuznjecov 2005: 201). Postupnim izostajanjem sklonidbe participa prezenta aktivnog, gotovo potpuno nestaje i tvorba svojstvena participima ženskoga roda.

⁶² U razgovornom jeziku i nekim dijalektima takvu tvorbu mogu imati i drugi glagoli, npr. *идучи, едучи, жалеючи, играючи* itd.

⁶³ Takav se oblik u hrvatskome jeziku pojavljuje iznimno rijetko. Pretraživanjem „Hrvatskog jezičnog korpusa“ pronašli smo tek sedam primjera (nijedan iz suvremne književnosti), npr. *Stari Zagrepčani, ne budući jezikoslovci, mišljahu, da "Grecensis" znači "grčki", zato su u 17. vijeku počeli pisati "Civitas Montis Graeciae"* (August Šenoa).

- (1) Sramota je kako se ljudi odnose prema grobovima – rekla je **pokazujući** rukom na okolne grobnice... (BJ 30)
 – Просто срам, как люди относятся к могилам, — сказала она, **показывая** рукой на соседние участки...
- (2) **Hvatajući** zrak izašla sam na glavnu ulicu i tamo uhvatila spasonosan taksi. (BJ 70)
Хватая воздух, я вышла на главную улицу и там остановила спасительное такси.
- (3) **Idući** prema hotelu ugledala sam Abu kako stoji pored fontane i hrani golubove. (BJ 70)
Подходя к отелю, я увидела Абу, она стояла рядом с фонтаном и кормила чаек.
- (4) **Sjedeći** u naslonjaču često bi zaronila u kratak i dubok san kao u kadu punu tople vode. (BJ 80)
Сидя в кресле, она часто погружалась в короткий и глубокий сон, как в ванну, наполненную горячей водой.

i, znatno rjeđe, *prošlim vremenom*:

- (5) Stajala je zatečena njegovim nestankom, **ne znajući** kamo bi. (BJ 36)
 Она остановилась, застигнутая врасплох его исчезновением, и **не понимала**, как теперь быть.

Isto je i s prijevodima s ruskoga na hrvatski jezik. Najčešće su u upotrebi glagolski prilozi sadašnji:

- (6) Он опять закачал головой, **стыдя, сожалея и негодуя**. (Z 53)
 Opet on zakima glavom, **stideći se, žaleći i zgražajući** (ZV 49)
- (7) Пойдемте, сударь, – сказал вдруг Мармеладов, **поднимая** голову и **обращаясь** к Раскольникову, – доведите меня... (Z 29)
- (8) – Hajdemo gospodine – odjedanput će Mermeladov, **dižući** glavu i **obraćajući se** Raskoljnikovu – Odvedite me do kuće... (ZV 25)

ali mogu biti i perfekti:

- (9) **Плача и рыдая** и руки **ломаю** – пошла! (Z 29)
Plakala je i ridala i ruke **kršila**, ali je pošla! (ZV 24)

6.4. Glagolski prilog prošli/Деепричастие совершенного вида

Glagolski prilog prošli značenjski najčešće odgovara vremenskoj rečenici čija zavisna rečenica označuje prethodnost (usp. Silić – Pranjković 2005: 198). Upravo se zato i zove prošlim, za razliku od ruske inačice čiji je naziv uvjetovan vidom, a ne sintaktičkom ulogom. Primjeri koje smo naveli na samome kraju prethodnoga poglavlja, kada se usporede s istoznačnim oblicima u hrvatskome jeziku, potvrđuju nanovo razliku između hrvatske i ruske gramatičke misli. Govoreći o ruskom sustavu glagolskih vremena, zaključili smo da su se prilikom usustavljiivanja kategorije vremena hrvatska i ruska gramatika vodile različitim logikama: hrvatska morfološkom, a ruska semantičkom (v. § 3.2.). Slično je i ovdje. Ruski se oblici tipa *бывши* (*budući*), *знавши* (*znajući*), *евши* (*jedući*), iako tvorbom jednaki svršenim priložima (деепричастие совершенного вида), smatraju iznimkama među nesvršenima (деепричастие несовершенного вида) jer je važnije to od kakva se glagola (svršenog ili nesvršenog) tvore nego kojim nastavcima. U Gramatici se Barić *et al.* (1990: 152) takvim oblicima pristupa potpuno drugačije:

„Prilog prošli ili particip perfekta I mogu imati svi glagoli, ali je običniji od svršenih⁶⁴.“

Iako se, kako ranije spomenusmo, najčešće iskazanim značenjem glagolskoga priloga prošlog smatra *prethodnost*, neki autori tvrde kako tako ne bi trebalo biti:

Analiza primjera iz korpusa pokazala je da se glagolski prilog prošli najčešće rabi za radnju koja je istodobna s predikatnom radnjom. U većini su takvih primjera te dvije radnje u nezavisnu odnosu, povezuje ih tek vrijeme izvršenja, nikakav drugačiji uži značenjski odnos (uzrok – posljedica, premisa – zaključak, čin – namjera čina ili sl.). (Milas 2007: 8)

Evo i nekoliko primjera iz Milasova korpusa:

- (1) Adi! - uskoči suhonjavi civil **hitnuvši** opušak kroz prozor. (N. Fabio)
- (2) I već ustaje diskretno mi **dotaknuvši** rame. (Z. Ferić)
- (3) Ustao je u neko doba i teturavim korakom izašao iz lokala **ne pozdravivši**. (A. Tomić)
- (4) Djevojka ga je pogledala, očito **ne razumjevši** što je rekao. (A. Tomić)

⁶⁴ Navedeni su primjeri: **ginuti – ginuvši i ginuv**, vidjeti – vidjevši i vidjev, baciti – bacivši i baciv, **kupovati – kupovavši i kupovav** itd.

Odvijaju li se radnje usporedno, provjeravao je Milas semantičkom parafrazom pomoću priloga *pritom*. Primjer (4) tada bi glasio:

Djevojka ga je pogledala, a da / a (pritom) očito nije razumjela što je rekao.

Čini nam se kako se bez konteksta jedino u drugoj rečenici može govoriti o usporednim radnjama, i to samo zato što je u funkciji predikata nesvršeni glagol u prezentu. Što se ostalih rečenica tiče, suhonjavi je civil mogao hitnuti opušak pa uskočiti, netko je mogao izaći iz lokala, a da prije toga nije nekoga pozdravio, dok je djevojka vjerojatno govornika pogledala nakon što nije razumjela rečeno. U *Ruskoj se gramatici* (1980), kao jedan od vremenskih odnosa koje može iskazivati glagolski prilog prošli, navodi istovremenost stanja izazvanog kakvom radnjom i predikatne radnje. Takva je upotreba česta i u hrvatskome jeziku, a spominje je i Milas (2007: 9):

U nekoliko se rečenica, u pravilu uz predikatni glagol nesvršenoga vida, glagolskim prilogom izriče osobina subjekta, stanje u kojem se on nalazi za trajanja predikatne radnje.

Evo i nekoliko primjera:

- (5) Prekriživši noge, ostala je sjediti još pola sata.
- (6) Gledao ju je namrštivši se.
- (7) Pocrvenjevši od srama, samo je razmišljala o tome kako da pobjegne.

Osim isključivo vremenskoga, glagolski prilog prošli može imati i nijanse drugih značenja:

UZROČNO

Izgubivši ključ, počela je plakati.

DOPUSNO

Ni otrčavši 6 km, nisam se bolje osjećao.

UVJETNO

Ni pročitavši svu literaturu, ne mogu biti sigurna da ću proći ispit.

Glagolski prilog svršenoga vida, prema *Ruskoj gramatici* (1980), može iskazivati sljedeće vremenske odnose:

RADNJU OSTVARENU PRIJE KAKVE DRUGE RADNJE

Написав письмо, он ушёл.

Napisavši pismo, otišao je.

ISTOVREMENOST STANJA, IZAZVANOGA DRUGOM RADNJOM, I PREDIKATNE RADNJE

Он сидит, нахмурившись.

On sjedi namrštivši se.

Он сидел, нахмурившись.

Sjedio je namrštivši se.

Он будет сидеть, нахмурившись.⁶⁵

Sjedit će namrštivši se.

POSljedicu KAKVE RADNJE

Расстегнул сюртук, открыв рубаху навыпуск.⁶⁶

Otkopčao je kaput, otkrivši košulju koja nije bila uvučena u hlače.

U hrvatskome se jeziku najčešće koristi duži oblik glagolskoga priloga prošloga/svršenoga (*vidjevši*, a ne *vidjev* ili *bacivši*, a ne *baciv*), dok u ruskome jeziku većina glagola ima kratki oblik.

Glagolski se prilog prošli, kao što je slučaj i s glagolskim prilogom sadašnjim, prevodi svojim ruskim ekvivalentom:

- (1) I dok su je bolničari, **poduhvativši** je ispod ruku, nosili prema liftu... (BJ 31)
И когда санитары, **взяв** маму под руки, повели ее к лифту...
- (2) Morali bi nazvat' staru vješticu... – kaže **vidjevši** da držim telefonsku slušalicu u ruci. (BJ 45)
– Надо бы позвонить старой ведьме, – говорила она, **увидев**, что я держу в руках телефонную трубку.
- (3) **Prisvojivši** frazu obojala sam sliku koju je fraza prekrivala svojim bojama. (BJ 68)
Завладев фразой, я по своему вкусу раскрасила то, что она прикрывала.

U sljedećem se primjeru prevelo stanje, odnosno posljedica radnje iskazane glagolskim prilogom prošlim pa je upotrijebljen glagolski prilog nesvršenoga vida:

- (4) Ležala je na leđima, **ostavši** u istoj onoj pozi u kojoj su je bili izvukli iz ležaljke... (BJ 172)
Она лежала на спине, **оставаясь** в той же самой позе, в которой была на шезлонге...

⁶⁵ Primjer je preuzet iz *Ruske gramatike* (1980).

⁶⁶ Primjer je preuzet iz *Ruske gramatike* (1980).

U prijevodu se s ruskoga jezika ponekad pojavljuje aorist:

- (5) **Оглядевшись**, он заметил, что стоит подле распивочной, в которую вход был с тротуара по лестнице вниз, в подвальный этаж. (Z 10)
Ogleda se i opazi da stoji pred krčmom u koju se ulazi s pločnika, niz stube, u podrum. (ZV 12)

no najčešće je ipak riječ o glagolskome prilogu prošlom:

- (6) И все же это странно, – **наморщив** лоб, заметил юный письмоводитель. (A 19)
– Ipak je to čudno – primijeti mladi pisar **namrštivši** čelo. (A 16)

6.5. Причастие/particip

„Particip je atributivni oblik glagola u kojem se stapaju značenja dviju vrsta riječi: glagola i pridjeva, tj. značenja radnje i odgovarajući atribut. Participi imaju neglagolsku sklonidbu: padežne oblike tvore po pridjevskoj sklonidbi, mijenjaju se po rodu i broju, a pasivni participi imaju kratke oblike. Participi čuvaju vidsko značenje glagola i pomoću posebnih sufikasa iskazuju vrijeme – sadašnje ili prošlo“ (Ruska gramatika 1980: 670). U ruskome jeziku postoje četiri participa – dva su participa *sadašnjega vremena*, a dva *prošlog*. Osim toga participi mogu biti pasivni ili aktivni pa je podjela sljedeća: particip aktivni *sadašnjeg vremena*, particip pasivni *sadašnjeg vremena*, particip aktivni *prošloga vremena* i particip pasivni *prošloga vremena*. U hrvatskome jeziku ekvivalent ima samo particip pasivni *prošloga vremena*, a to je glagolski pridjev trpni.

6.5.1. Причастие действительное прошедшего времени (particip aktivni *prošloga vremena*)

U hrvatskom je jeziku ekvivalent participu aktivnom *prošloga vremena* oblik koji sudjeluje u tvorbi složenijih oblika – perfekta i pluskvamperfekta, a naziva se još i glagolskim pridjevom radnim. Oblici su glagolskoga pridjeva radnog naprimjer: *radio*, *pjevala*, *vozili*, *plivali*... U ruskome se jeziku, vidjesmo, takvi oblici smatraju *prošlim vremenom* pa je onda i particip aktivni *prošloga vremena* oblik potpuno drugačiji od onoga u hrvatskome. Particip aktivni

prošloga vremena u ruskome jeziku zamjenjuje atributnu zavisnu rečenicu i tvori se pomoću sufikasa *-vui* ili *-ui* i fleksijskih morfema pridjevske sklonidbe, npr. рис-ова-вш-ий, пис-а-вш-ий, вид-е-вш-ий itd.

Budući da u hrvatskome jeziku nema ekvivalenta ruskome participu aktivnom *prošlog vremena*, taj se oblik najčešće prevodi opisno:

- (1) Нестерпимая же вонь из распивочных, которых в этой части города особенное множество, и пьяные, поминутно **попадавшие**, несмотря на буднее время, довершили отвратительный и грустный колорит картины. (Z 8)

Oduran zadah iz krčama, kojih baš u ovom dijelu grada ima sva sila, i pijanci **koje je svaki čas sretao**, iako bijaše radno vrijeme, dopunjavali su gadan i tužan kolorit slike. (ZV 6)

Međutim rezultat je opisnog prevođenja surečenica više negoli u izvorniku pa je cilj pronaći kakvu drugu mogućnost kad god to hrvatski jezik dopušta. Particip se aktivni *prošloga vremena* stoga prevodi i:

IMENICOM

- (2) Зря старался – никто на **вошедшего** и не обернулся. (Z 46)

Uzalud se trudio – nitko se nije ni osvrnuo na **pridošlicu**. (ZV 44)

GLAGOLOM U PERFEKTU

- (3) Чувство бесконечного отвращения, **начинавшее** давить и мутить его сердце еще в то время, как он только шел к старухе, достигло теперь такого размера и так ярко выяснилось, что он не знал, куда деться от тоски своей. (Z 13)

Beskrajna odvratnost, što ga **je započela** gušiti i stezati mu srce još onda kad je išao starici, toliko je sada porasla i tako mu se jasno predočila da nije znao kamo bi se djeo od jada. (ZV 11)

GLAGOLOM U PLUSKVAMPERFEKTU

- (4) Одет он был в старый, совершенно оборванный черный фрак, с **осыпавшимися** пуговицами. (Z 16)

Na njemu je bio stari, sasvim razderani crni frak, s kojeg **su bila pootpadala** puceta. (ZV 14)

PRIDJEVOM

- (5) Шляпа эта была высокая, круглая, циммермановская, но вся уже изношенная, совсем рыжая, вся в дырах и пятнах, без полей и самым безобразнейшим углом **заломившаяся** на сторону. (Z 5)

Bio je to visok, okrugao Cimermanov šešir, ali već posve iznošen, olinjao, izrupčan i izmrljan, bez oboda i sasvim nepodobno **naheren**. (ZV 7)

6.5.2. Причастие страдательное прошедшего времени (*particip pasivni prošloga vremena*)/glagolski pridjev trpni

Prije upuštanja u analizu naslovnog oblika, važno je ukazati na razliku između hrvatske i ruske inačice. Ruski jezik poznaje četiri participa od kojih su dva pasivna – jedan u sadašnjem, jedan u prošlom vremenu. Hrvatski pak jezik ima samo jedan glagolski pridjev trpni koji je upotrebljiv u svim vremenima, ali često značenjski ne odgovara ruskome participu. Razloga su tomu dva. Prvi je razlog taj što u hrvatskome nije uobičajeno iskazivanje subjekta instrumentalom, a drugi to što ruski jezik, za razliku od hrvatskoga, ima poseban oblik participa pasivnog za iskazivanje sadašnjosti, npr. *книга, читаемая мальчиком*. Uobičajeni bi prijevod navedenoga primjera na hrvatski jezik bio: *knjiga koju čita dječak* (i to kako bi se izbjegla pasivna konstrukcija s instrumentalom), dok bi najprecizniji prijevod bio ostvaren sljedećom konstrukcijom: trajni prezent glagola *biti* + glagolski pridjev trpni. Prijevod bi tada glasio: *knjiga biva čitana dječakom*. Značenje se ruskoga participa *sadašnjeg vremena*, u navedenome slučaju, ne može iskazati hrvatskim glagolskim pridjevom trpnim bez pomoći trajnoga pomoćnog glagola *biti* ili zamjene cijele konstrukcije glagolom u indikativu prezenta. Glagolski bi pridjev trpni u konstrukciji pomoćni glagol *biti* + glagolski pridjev trpni iskazivao prošlost, npr. *većina je naših političara kažnjavana, autobus je dovezen prekjucher*. Radnje iskazane takvom konstrukcijom mogu biti ili potpuno završene ili su u prošlosti samo započete i još uvijek traju, ali nikako se ne mogu odvijati u trenutku govorenja, čak ni kada su iskazane nesvršenim glagolom. Glagolskim pridjevom trpnim ne može se iskazati apsolutna sadašnjost.

U ovome ćemo se poglavlju, zbog navedenih razlika u vremenskim odsječcima koje obuhvaćaju participi pasivni u ruskome i hrvatskome jeziku, služiti dvama različitim nazivima: particip pasivni *prošloga vremena* i glagolski pridjev trpni.

6.5.2.1. Particip pasivni *prošlog vremena*

Particip pasivni *prošloga vremena* zamjenjuje, kao i particip aktivni, atributivnu zavisnu rečenicu. Može iskazivati završenu prošlost, npr. *уничтоженный войной город* (*grad uništen ratom*) ili čije svojstvo, posljedicu koju je kakva radnja ostavila na objektu, npr. *сгущенное молоко* (*kondenzirano mlijeko*) (usp. Ruska gramatika 1980: 671).

Particip se aktivni *prošloga vremena* na hrvatski jezik u pravilu prevodi glagolskim pridjevom trpnim:

- (6) В самой же комнате было всего только два стула и клеенчатый очень **ободранный** диван, перед которым стоял старый кухонный сосновый стол, **некрашенный** и ничем **не покрытый**. (Z 24)

U samoj pak sobi bijahu samo dvije stolice i divan, **prevučen** voštanim platnom, sav izderan, a pred njim stari kuhinjski stol od borovine, **neobožen i nepokriven**. (ZV 26)

- (7) Старшая девочка, лет девяти, высокенькая и тоненькая как спичка, в одной худенькой и **разодранной** всюду рубашке и в **накинутом** на голые плечи ветхом драдедамовом бурнусике, **сшитом** ей, вероятно, два года назад [...] (Z 25)

Starija djevojčica, od devet godina, povioka i tanka kao šibica, u jednoj košulji i potpuno **razderanoj**, u staroj poluplatненоj kukuljici, **prebačenoj** preko golih ramena, a sašivena je vjerojatno prije dvije godine [...] (ZV 27)⁶⁷

Participi se aktivni *prošloga vremena* nekada koriste u konstrukciji s pomoćnim glagolom *быть*. Tako je i s glagolskim pridjevima trpnim pa se s jednoga jezika na drugi prevode ekvivalentima:

- (8) Этот дом стоял весь в мелких квартирах и **заселен был** всякими промышленниками [...] (Z 6)

Kuća se sastojala od samih malih stanova i **bila nastanjena** svakakvim obrtnicima [...] (ZV 8)

Participi smo u ovome radu mogli i izostaviti, no činilo nam se zanimljivim kako se u prijevodima pokazuje njihova dvojnost, koja im omogućava da se ponekad prevode imenicama, ponekad pridjevima, a ponekad glagolima. Naprimjer u prijevodu primjera (2) odabirom imenice (*pridošlica*) potpuno se gubi vremensko značenje koje je sadržano u participu (*onaj koji je ušao*).

⁶⁷ Naš je prijedlog prijevoda: *Starija djevojčica, devetogodišnjakinja, povioka i tanka kao šibica, u tanašnoj, potpuno poderanoj košulji i sa starom, vjerojatno prije dvije godine sašivenom, poluplatnenom kukuljicom prebačenom preko golih ramena...*

7. Zaključak

U radu su se nastojali opisati, analizirati i oprimjeriti svi glagolski oblici kojima se u hrvatskome i ruskome jeziku može govoriti o prošlosti. Obradili su se redom: odnos *vremena* (eng. *time*) i vremena u jeziku (eng. *tense*), glagolska vremena kojima se u hrvatskome i ruskome jeziku primarno iskazuje prošlost (perfekt, imperfekt, aorist, pluskvamperfekt i prošlo vrijeme), glagolska vremena čije primarno značenje nije prošlost, ali prošlost mogu iskazivati (historijski prezent i historijski futur), glagolski oblici koji su na granici vremena i vida (davno prošlo vrijeme) i vremena i načina (konstrukcija *imati* + infinitiv, punktualno prošlo vrijeme) te glagolski oblici koji samostalno ne iskazuju vrijeme, ali odnosom s predikatom mogu preuzeti vremensko značenje.

Tema je otvorena odnosom između *vremena* na razini percepcije (eng. *time*) i vremena na razini jezične realizacije (eng. *tense*). Dan je svojevrsan uvod te su ukratko objašnjeni vremenski odnosi koji se mogu jezikom ostvarivati.

Od trećeg se poglavlja nadalje provela komparativna (ondje gdje ekvivalenti u drugome jeziku postoje) ili pojedinačna analiza glagolskih oblika kojima se u ruskome i hrvatskome jeziku može govoriti o prošlosti. Iako bi se površnim osvrtom dalo zaključiti kako hrvatski jezik, samim time što ima četiri prošla vremena (za razliku od ruskoga koji ima jedno), nudi i više mogućnosti, u radu se pokazalo kako to baš i nije tako. Analiza prijevoda u trećem poglavlju doista je pokazala kako se ruskim prošlim vremenom ne mogu iskazati sve nijanse značenja koje imaju aorist i imperfekt (pluskvamperfektu je pronađen parcijalni ekvivalent), no analizom ostalih glagolskih oblika pokazalo se kako, iako nema veliki broj glagolskih vremena, ruski jezik ima brojne druge oblike kojima se može iskazivati prošlost („pluskvamperfekt“, davno prošlo vrijeme, punktualno prošlo vrijeme, participi itd.). Što se tiče ostalih glagolskih vremena kojima se može iskazivati prošlost (prezent i futur I.), ruski se jezik još jednom našao u nepovoljnijoj poziciji jer ima dva oblika manje nego hrvatski jezik. U hrvatskome postoje svršeni i nesvršeni prezent te svršeni i nesvršeni futur I., dok ruski ima samo *sadašnje vrijeme* (uvijek nesvršeno) i *jednostavno buduće vrijeme* (uvijek svršeno). *Složeno buduće vrijeme* nikad se ne koristi u iskazu o prošlosti. Hrvatska se relativno upotrijebljena vremena stoga najčešće prevode *prošlim vremenom*.

Oblik koji je u radu nazvan *davnim prošlim vremenom*, a koji se u suvremenim ruskim gramatičkim priručnicima najčešće smatra glagolskim načinom, u hrvatskome postoji, ali nije dijelom standardnoga jezika, npr. *organiziravali*, *večeravali*, *parkiravali* itd. Osim toga, ruski

se glagoli toga tipa, za razliku od hrvatskih, ne koriste za iskazivanje nijednog drugog vremena doli prošlosti. *Punktualno prošlo vrijeme* pak ima oblični ekvivalent u hrvatskome jeziku (historijski imperativ), no njegova je upotreba u ruskome jeziku uobičajenija te nudi više uporabnih mogućnosti.

Kondicional, kojim se u hrvatskome iskazuje ponavljana radnja u prošlosti, u ruskome jeziku nema takvu mogućnost pa se najčešće prevodi *davnim prošlim vremenom* ili iterativnim glagolima. Glagolski prilozi imaju jednako značenje u obama jezicima pa njihovo prevođenje nije složeno, dok su participi zasigurno najveći problem rusko-hrvatskih prijevoda. U ruskome jeziku postoje četiri participa naspram jednog hrvatskog glagolskog pridjeva trpnog. Budući da participi zamjenjuju cijele surečenice, teško je u prijevodu zadržati i fluidnost teksta i samo značenje participa. Često se stoga, kao što je u posljednjem poglavlju pokazano, participi prevode imenicama, pridjevima i glagolima kako bi se, koliko god je to moguće, zadržao ritam, a istovremeno prenijela jednaka informacija.

Ovaj je rad imao za cilj pobrojati i opisati glagolske oblike kojima se u hrvatskome i ruskome jeziku može govoriti o prošlosti. Osim korpusa sakupljenog iz četiriju vrela donijeli su se, kako bi se što bolje oprimjerilo rečeno, i brojni primjeri iz publicistike, svakodnevnog govora, SMS-ova itd. Budući da u korpusu nisu pronađeni svi oblici koji su u radu opisani te da se opširna i kompleksna tema kao što je ova teško može obraditi u jednom diplomskom radu, nastojalo se ukazati na što više zanimljivosti, možda ponegdje tek zagrepsti ispod površine, a detaljniju analizu ostaviti nekom sljedećem radu ili radovima.

8. Literatura

- Aksakov, Konstantin Sergejevič. (2012) *O ruskih glagolah*. Moskva: Knjiga po Trebovaniju http://russia-sng.iphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=18&Itemid=2
- Babić, Stjepan (1976) O tzv. aoristu imperfektivnih glagola. *Jezik XXIV*: 33–41.
- Bagarić, Jadranka (2012) *Linguae latinae elementa: udžbenik latinskoga jezika za 1. i 2. godinu učenja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Badurina, Lada (2013) Vremenski odnosi na razini složene rečenice i teksta. U: Pišković, Tatjana – Vuković, Tvrtko (Eds.) *Vrijeme u jeziku – Nulti stupanj pisma*. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola, 75–97.
- Barić, Eugenija – Mijo Lončarić – Dragica Malić – Slavko Pavešić – Mirko Peti – Vesna Zečević – Marija Znika [Barić et al.] (2005) *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, Eugenija – Mijo Lončarić – Dragica Malić – Slavko Pavešić – Mirko Peti – Vesna Zečević – Marija Znika [Barić et al.] (1990) *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Brlobaš, Željka (2013) Sustav glagolskih vremena u hrvatskome jeziku. U: Pišković, Tatjana – Vuković, Tvrtko (Eds.) *Vrijeme u jeziku – nulti stupanj pisma*. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola, 43–69.
- Fasmer, Maks (2004) *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka*. Moskva: Astrel'.
- Golanov, Ivan G. (2007) *Morfologija sovremennogo russkogo jazyka*. Moskva: Academia
- Hellman, Matias (2005) The verbs *znati* and *um(j)eti* in Serbian, Croatian and Bosnian. U: Mustajoki, Arto – Pesonen, Pekka – Lindstedt, Jouko (Eds.) *Slavica Helsingiensia* 25. Helsinki: Helsinki University Press.
- Hrvatska enciklopedija = <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=11368>
- Katičić, Radoslav (2002) *Sintaksa hrvatskog književnog jezika*. 3. poboljšano izdanje. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti : Nakladni zavod Globus.
- Kalsbeek, Janneke – Lučić, Radovan (2008) Oblik kondicionala u funkciji označavanja ponavljane radnje u prošlosti. *Croatica et Slavica Iadertina*. Zadar, 4: 7–21.
- Kuznjecov, Pjotr S. (1965) *Istoričeskaja grammatika russkogo jazyka*. Moskva: Nauka.
- Levačić, Tomislav (2005) Tvorba i karakteristike trpnih glagolskih pridjeva u ruskom i hrvatskom književnom jeziku (uz osvrt na pojam infinitivne osnove). *Croatica et Slavica Iadertina*. Zadar, 1: 153-163.
- Marković, Ivan (2012) *Uvod u jezičnu morfologiju*. Zagreb: Disput.

- Matasović, Ranko (2001) *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Matasović, Ranko (2008) *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Menac-Mihalić, Mira (2003–2004) Hrvatski dijalektni frazemi s antroponimom kao sastavnicom. *Folia onomastica croatica*. Zagreb, 12–13: 361–385.
- Mihaljević, Milica (2005) Hrvatski jezik na internetu i hrvatskim jezikom o internetu. U: Stolac, Diana – Ivanetić, Nada – Pritchard, Boris (Eds.) *Jezik u društvenoj interakciji*. Zagreb, Rijeka.
- Milas, Mate (2007) Uporaba glagolskoga priloga prošlog. *Jezik: Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, LIV: 1-14.
- Pranjković, Ivo (2001) *Druga hrvatska skladnja: Sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Pranjković, Ivo (2013) Izražavanje vremenskih odnosa padežnim oblicima i prijedložno-padežnim izrazima. U: Pišković, Tatjana – Vuković, Tvrtko (Eds.) *Vrijeme u jeziku – nulti stupanj pisma*. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola, 33–41.
- Russkaja grammatika (1980) Akademija nauk SSSR, Institut ruskoga jazyka. <http://rusgram.narod.ru/index1.html>
- Silić, Josip (1987) Sustav preteritalnih vremena nekad i danas. U: *Contrastive analysis of English and Serbo-Croatian sv. 3*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 7–32.
- Silić, Josip – Pranjković, Ivo (2005) *Gramatika hrvatskoga jezika : za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Sovremennyj russkij jazyk : fonetika : leksikologija : slovoobrazovanije : morfologija : sintaksis*. (2001) Uredio: L. A. Novikov. Sankt Peterburg: Lanj.
- Stanojević, Mateusz-Milan – Geld, Renata (2011) New current relevance in Croatian: epistemic immediacy and the aorist. U: 2011. *Cognitive Approaches to Tense, Aspect, and Epistemic Modality*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company
- Ušakov, Dmitrij N. (1935–1940) *Tolkovyj slovar' ruskogo jazyka*. Moskva: OGIZ.
- Valjeeva, Liliya Revgatovna (2011) Problema grammatičeskogo statusa glagolov tipa *сживатьъ*, *хазивать* v istorii ruskogo jazykoznanija. *Vestnik TGGPU*. Kazanj, 24: 96-100.
- Vinogradov, Viktor Vladimirovič (1972) *Russkij jazyk. Grammatičeskoe učenije o slove*. Moskva: Izdatel'stvo Viššaja škola.

Žic Fuchs, Milena (2003) *Communication Technologies and their Influence on Language: An Example from Croatian.*

file:///C:/Documents%20and%20Settings/Notebook/Desktop/42_Milena_Zic_Fuchs_gg.pdf

Vrela

A = Akunjin, Boris (2004) [1998] *Azazelj*. Moskva: Zaharov.

A = Akunin, Boris (2004) *Azazel*. Prev. Igor Buljan. Zagreb: Profil.

BJ = Ugrešić, Dubravka (2008) *Baba Jaga je snijela jaje*. Zagreb: Vuković & Runjić

BJ = Ugrešić, Dubravka (2011) *Snesla Baba Jaga jaičko*. Prev. L. Igorevski. Moskva: Eksmo.

J = Gavran, Miro (2001) *Judita: roman*. Zagreb: Mozaik knjiga.

J = Gavran, Miro (2004) *Judif': povest'*. Prev. N. Vagapova. Sankt-Peterburg: Azbuka-klassika.

Z = Dostojevski, Fjodor M. (1998) [1866] *Prestupljenje i nakazanie*. Harkov: Izdateljstvo AST.

ZC = Dostojevski, Fjodor M. (1995) *Zločin i kazna*. Prev. Zlatko Crnković. Zagreb: Školska knjiga.

ZV = Dostojevski, Fjodor M. (2006) *Zločin i kazna*. Prev. Iso Velikanović. Zagreb: Mozaik knjiga.

9. Sažetak i ključne riječi

Sažetak

U radu se uspoređuju glagolski oblici kojima se u hrvatskome i ruskome jeziku može iskazivati prošlost. Obrađuju se redom: rusko *prošlo vrijeme*, hrvatski perfekt, aorist, imperfekt i pluskvamperfekt, historijski prezent (rus. настоящее историческое), historijski futur I. (rus. простое будущее историческое), *давнопрошедшее время* (davno prošlo vrijeme), konstrukcija *imati* + infinitiv (predbudoće vrijeme), *прошедшее время мгновенно-произвольного действия* (punktualno prošlo vrijeme, hrv. historijski imperativ), kondicional prvi i drugi, glagolski prilog sadašnji (rus. деепричастие несовершенного вида) i prošli (rus. деепричастие несовершенного вида) te glagolski participi (rus. причастие). Opisuju se i opimjeruju značenje te upotrebne mogućnosti navedenih oblika. Svi se oblici polaznoga jezika promatraju kako pojedinačno tako i u odnosu prema ekvivalentu ciljnoga jezika. Korpus za istraživanje prijevoda i mogućih prijevodnih varijanata sakupljen je iz dvaju izvornika na hrvatskome (*Baba Jaga je snijela jaje* Dubravke Ugrešić i *Judita* Mire Gavranca), dvaju na ruskome jeziku (*Zločin i kazna* Fjodora M. Dostojevskog i *Azazelj* Borisa Akunjina) te njihovih prijevoda.

Ključne riječi: vrijeme u jeziku, iskazivanje prošlosti, glagol, prošla glagolska vremena, hrvatski jezik, ruski jezik

10. Резюме и ключевые слова

Резюме

В настоящей работе анализируются существующие способы высказывания прошлого в русском и хорватском языках. Анализ проводится над всеми глагольными формами, с помощью которых можно говорить о прошлом, включая и те формы которые когда-то считались частью категории времени, но в последствии перестали использоваться (например, давнопрошедшее время или прошедшее время мгновенно-произвольного действия), а также те формы, которые передают время с помощью семантической связи со сказуемым и для которых высказывание времени является второстепенным (например, формы повелительного и сослагательного наклонений, деепричастия, причастия и т.п.).

Анализ состоит из нескольких частей. Первая часть относится к анализу значения и употребления определённой формы. Рассматриваются случаи, в которых подобную форму можно использовать, а также разные варианты значения, которые имеются в различных семантических средах. Во второй части, по мере необходимости, даются исторический фон и след развития глагольной формы или её значения. В третьей части сравниваются, соответствующие друг другу либо названием, либо значением, формы обоих языков. В конце, сравниваются примеры, подобранные из четырёх литературных произведений: двух на хорватском (Юдифь и Баба Яга снесла Яичко) и двух на русском языке (Азazelь и Преступление и наказание) и их переводов.

У настоящей работы – две цели. Первая – описать все формы, которые могут использоваться, когда речь идёт о прошлых действиях, а вторая – узнать можно ли перевести значение определённой глагольной формы с одного языка на другой в случаях, когда в другом языке подобной формы нет.

Ключевые слова: время в языке, высказывание прошлого, глагол, русский язык, хорватский язык